

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE PARTİ KAPATMALARI VE MİLLET PARTİSİ ÖRNEĞİ

Murat BAL
12904004

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

**ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE
PARTİ KAPATMALARI VE MİLLET PARTİSİ ÖRNEĞİ**

Murat BAL
12904004

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Parti Kapatmaları ve Millet Partisi Örneği” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/03/2019

Murat BAL

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Murat BAL tarafından yapılan “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Parti Kapatmaları ve Millet Partisi Örneği” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin
Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin Murat IŞIK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 05/04/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜR V.
(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Cumhuriyetin kuruluşundan 1961 yılına kadarki tarihsel süreçte kapatılan siyasi partiler ile özellikle Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında tek-partili siyasi hayattan çok-partili siyasi hayata geçiş sürecinde kurulmuş olan Millet Partisi'nin mahkeme kararıyla kapatılması ele alınmaya çalışılmıştır. Tezin ana konusu; siyasi partilerin kapatılması ve Türkiye'de siyasi partilerin siyaset alanlarının sınırı sorunu ve bu sorun ekseninde Millet Partisi'nin kapatılmasıdır.

Genel olarak çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde kapatılan siyasi partiler ile özel olarak Millet Partisi'nin kapatılması sorunsalı ele alınırken, öncelikle demokrasi ve temsili demokrasi kavramlarına, temsili demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilere genel olarak değinilmiş, daha sonra militan demokrasi kavramı bağlamında siyasi partilerin kapatılması ile Cumhuriyetin kuruluşundan 1961'e kadar kapatılan siyasi partiler genel olarak ele alınmıştır. Son olarak, Millet Partisi'nin kuruluş sürecine, parti program ve felsefesine ve kapatılmasına değinilmiştir.

Bu tez konusunu belirlerken tercihim dikkate alıp bana yardımcı olan, tez çalışmasının planında ve ana metnin yazımında ilgisini, desteğini ve yardımını esirgemeyen başta tez danışmanım olmak üzere diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez çalışmasının her aşamasında yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle katkılarını sunan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen eşime de teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Murat BAL

Diyarbakır-2019

ÖZET

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, demokratik sistemlerde hayati önemi haiz siyasi işlevler yerine getirmektedirler. Temsili demokrasi siyasi partiler eliyle gerçekleştiği gibi, çağdaş demokrasinin mümeyyiz vasfı olan “çoğulculuk” ilkesi de ancak siyasi partiler marifetiyle hayat bulmaktadır. Bu nedenle çağdaş demokrasiler, “siyasi partiler demokrasisi” olarak da adlandırılmaktadır. Ancak, bütün özgürlükler alanı olduğu gibi siyasi örgütlenme ve faaliyet özgürlüğünün de sınırları vardır. Şiddete başvurmak ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanmak, bu özgürlüğün sınırını oluşturmaktadır. Bunun dışındaki sınırlamalar demokratik siyasetle, siyasal çoğulculukla ve siyasi parti özgürlüğüyle bağdaşmamaktadır.

Türkiye siyasi tarihinde siyasi yelpazenin her kanadında yer alan sayısız siyasi parti kurulmuştur. Bu siyasi partilerin önemli bir kısmının varlığı, siyasetin kendi doğal akışı sonucu kendiliğinden değil, dışarıdan yapılan müdahalelerle sona er(diril)miştir. Türkiye siyaset geleneği ve tarzının muhalefete olan tahammülsüzlüğü, çoğulculuk karşıtı, tekçi siyaset anlayışı, muhalif siyasi partilere yönelik çeşitli baskıların uygulanmasına ve siyasi partilerin sık sık kapatılmalarına yol açmıştır.

Tek-partili cumhuriyet döneminde yaşanan iki başarısız girişimin ardından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok-partili siyasi hayata geçildikten sonra birçok siyasi parti kurulmuş; bunlar içerisinde Demokrat Parti 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Bu Parti içerisindeki bir grubun ayrılarak kurduğu “Millet Partisinin” ise, kısa süren siyasi hayatına mahkeme kararıyla son verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Demokrasi, Temsili Demokrasi, Siyasi Partiler, Siyasi Partilerin Kapatılması, Militan Demokrasi, Demokrat Parti, Millet Partisi, Millet Partisinin Kapatılması.

ABSTRACT

Political parties, which are the indispensable elements of democratic political life, fulfill the political functions of vital importance in democratic systems. Representative democracy is carried out by political parties, also the principle of pluralism, which is the characteristic of contemporary democracy, comes to life only through political parties. Therefore contemporary democracies is also called, "political parties democracy". However, as with all freedoms, there are limits to freedom of political organization and action. Using violence or using violence as a political tool constitutes the limit of this freedom. Other than these limitations are incompatible with democratic politics, political pluralism and political party freedom.

In Turkey's political history numerous political parties has been established in each wing of the political spectrum. The existence of a significant part of these political parties has not ended as a result of the natural flow of politics, but with the interventions by outsiders. Turkey's intolerance of political opposition to the tradition and style, anti-pluralism, monistic understanding of politics leads to the implementation of various pressures on opposition political parties and frequent closure of political parties.

After two unsuccessful attempts during the one-party republic, after the World War II, many political parties were formed after the multi-party political life; within these parties, Democratic Party came to power in the 1950 elections. The, "National Party" which was formed by the separation of a group within Demokratic Party, ended its political life with a court decision.

Keywords

Democracy, Representative Democracy, Political Parties, Closure of Political Parties, Militant Democracy, Democratic Party, Nation Party, Clousure of National Party.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

1.1. DEMOKRASİ.....	4
1.1.1. Demokrasi Kavramı ve İşlevleri	4
1.1.2. Temsili Demokrasi ve Seçimler	8
1.1.3. Çoğulcu ve Özgürlükçü Demokrasi	11
1.2. SİYASİ PARTİLER.....	15
1.2.1. Siyasi Partilerin Doğuşu ve Gelişimi	15
1.2.2. Siyasi Partilerin Hukuk Tarafından Düzenlenmesi	19
1.2.3. Siyasi Partilerin Tanımı.....	21
1.2.4. Siyasi Partilerin İşlevleri	23
1.2.5. Çağdaş Demokrasilerde Siyasi Partilerin Yeri ve Önemi	26

İKİNCİ BÖLÜM

MİLİTAN DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI

REJİMİ

2.1. MİLİTAN DEMOKRASİ ANLAYIŞI	29
2.1.1. Kavramsal Çerçeve.....	29
2.1.2. Militan Demokrasi Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	31
2.2. MİLİTAN DEMOKRASİ VE ÖZGÜRLÜKLER.....	35

2.2.1. Militan Demokrasilerde Siyasi Partilerin Kapatılması.....	38
2.2.2. Militan Demokrasinin Eleştirisi	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SÜRESİNDE	
KAPATILAN SİYASİ PARTİLER	
3.1. GENEL OLARAK TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERİN	
KAPATILMASI	47
3.2. TEK PARTİLİ CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAPATILAN	
SİYASİ PARTİLER.....	48
3.3. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYAT BOYUNCA KAPATILAN SİYASİ	
PARTİLER	54
3.3.1. Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş	54
3.3.2. Demokrat Parti’nin İktidar Dönemi	55
3.3.2. 1946-1961 Arası Kapatılan Partiler.....	58
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	66
MİLLET PARTİSİ VE KAPATILMASI	66
4.1. MİLLET PARTİSİ.....	66
4.1.1. Millet Partisi’nin Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler.....	66
4.1.2. Müstakil Demokratlar Grubu’nun ve Millet Partisi’nin Kuruluşu... 71	
4.1.3. Millet Partisi’nin Parti Programı ve Siyasi Çizgisi	76
4.1.4. CHP ve DP Karşısında Millet Partisi	78
4.1.5. Millet Partisi’nin Kapatılma Süreci.....	80
4.2. MİLLET PARTİSİ KAPATMA KARARININ	
DEĞERLENDİRİLMESİ	87
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
ACF.	Ahali Cumhuriyet Fırkası
AİHM.	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHF.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AYM.	Anayasa Mahkemesi
Bkz.	Bakınız
CHF.	Cumhuriyet Halk Fırkası
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİP.	Demokrat İşçi Partisi
DP.	Demokrat Parti
İDP.	İslam Demokrat Partisi
KDP.	Alman Komünist Partisi
m.	Madde
MP.	Millet Partisi
M.Ö.	Milattan Önce
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
SCF.	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
İpCF T	Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSEKP.	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
v.b.	Ve benzeri
YBHF.	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
YÜHF.	Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Halkın egemenliği/iktidarı anlamına gelen demokrasinin günümüz koşullarındaki uygulama biçimi “temsili demokrasi”dir. Temsili demokrasi ise, halkın kendi seçtiği temsilcileri aracılığıyla yönetilmesidir. Kamu siyasetine ilişkin temel siyasi kararların halkın temsilcileri vasıtasıyla alınmasını ifade eden temsili demokrasinin işlerliğini sağlayan mekanizma seçimlerdir. Temsili demokrasinin meşruiyeti, seçimlerin meşruiyetine bağlıdır. Bu bağlamda temsili demokratik rejimlere meşruiyet kazandıran seçimlerin belirli ilkelere bağlı olarak gerçekleştirilmesi büyük önem taşır. Buna göre, ancak seçimlerin serbestliği ve adillliği ile eşit ve genel oy ilkelerinin kabul edilip uygulandığı seçimler demokratik bir meşruiyete sahip olabilirler. Bu ilkelerden herhangi birinin mevcut olmaması ya da eksik uygulanması, seçimlerin demokratik meşruiyetini zedeler.

Demokrasinin en temel ilkesi olan “çoğunluğun yönetme hakkı”nın temsili demokrasilerdeki uygulamasının aracı olan seçimler, birbirinden farklı siyasi görüş, düşünce ve programların serbestçe yarıştığı bir ortamın varlığını gerektirir. Temsili demokrasilerde bu farklı görüş, düşünce ve programları siyasi partiler oluşturarak seçmen kitlesinin onayına sunarlar. Bu bağlamda siyasi partiler, temsili demokrasinin vazgeçilmez unsurlarını oluştururlar. Öyle ki, günümüzde siyasi partiler olmaksızın bir demokrasinin varlığından söz edilememektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, günümüz demokrasisinin temel bir ilkesi olan “siyasal çoğulculuk”, toplumsal çoğulculuğun siyasi türevini oluşturduğundan, yani toplumsal çoğulculuğun siyasal alana yansıtılabilmesi anlamına geldiğinden, yarışmacı bir siyaset ve çok partili bir siyasi hayat bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasal çoğulculuk, farklı siyasi düşünce, görüş, çıkar ve tercihlere sahip kişi ve grupların serbestçe örgütlenmelerini ve iktidar yarışına katılabilmelerini ifade

etmektedir. Bu ise, ancak bütün bu farklılıkların siyasi partilerce temsil edilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Siyasi partiler temsili demokrasinin işleyişinde hayati önemi haiz işlevler yerine getirmektedir. Siyasal partiler; toplumda dağınık bulunan düşünce, görüş, çıkar, talep ve beklentileri derleyip toparlayarak birleştirmek ve bunları ifade edip savunmak; seçmen kitlesi ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görmek; siyasi iktidarın ve bir bütün olarak yönetimin ihtiyaç duyduğu siyasi kadroları, yöneticileri ve liderleri seçmek ve belirlemek; siyasi mobilizasyonu sağlamak, siyasete ilgi ve farkındalık yaratmak; siyasi iktidarı kullanmak ve denetlemek gibi demokratik siyaset açısından yaşamsal öneme sahip işlevleri yerine getirmektedir. Demokratik siyaset açısından bu kadar önemli işlevleri yerine getirdiğinden dolayı, siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar siyasi partiler, dünyada yaygın olan çoğunlukçu demokrasi anlayış ve pratiği içerisinde kendilerini göstermiştir. Özellikle kimi otoriter ve totaliter nitelikli batılı ülkelerde siyasi partiler çoğunlukçu demokrasinin bir parçası olarak, uygulanan baskıcı politikaların birer aracına dönüştürülmüştür. Çoğunlukçu demokrasilerin modern diktatörlüklere dönüşümünde siyasi partiler birer araç olarak kullanılmıştır. Kimi siyasetçi, devlet adamı ve siyaset bilimci, demokrasi adına yaşanan bu olumsuz gelişmelerden siyasi partileri sorumlu tutmuş ve bunda siyasi partilerin denetimsizliğinin önemli roller oynadığı ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımdan hareketle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “militan demokrasi” anlayışı geliştirilerek, siyasi partilerin faaliyetlerine birtakım sınırlamalar getirilmesi yoluna gidilmiştir.

Türkiye pratiğine göz atıldığında, Türkiye’nin demokrasi karnesine paralel bir siyasi partiler karnesinin var olduğu görülür. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne bir taraftan siyasi partilerin faaliyetlerine hukuki ve fiili sınırlamalar getirilmiş, diğer taraftan da çeşitli sebeplerle Bakanlar Kurulu, yerel mahkeme ve Anayasa Mahkemesi kararlarıyla kapatılmıştır. Bu pratik, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne tarihsel süreklilik içerisinde devam etmiştir.

Bu tez çalışmasında, demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler çeşitli yönleriyle ele alınacak; militan demokrasiyle olan bağlantısına değinilecek ve çok partili siyasi hayat geçiş süreçlerinde kapatılan siyasi partilere ve bu bağlamda Millet Partisi'nin kapatılması ele alınacaktır.

Bu bağlamda “Demokrasi ve Siyasi Partiler” başlıklı birinci bölümde önce demokrasi ve onun bir modeli olan temsili demokrasiye ve çağdaş çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi anlayışına değinilecektir. Demokrasi teorisi, temsili demokrasi ve onun temel gereği olan seçimler, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi bilinmeden siyasi partilerin ne anlama geldiğini ve ne tür fonksiyonlar icra ettiğini anlamak mümkün değildir. Zira siyasi partiler bu kavramlar setinin doğurduğu ve yarattığı örgütlü yapılardır. Bu nedenle çalışmanın bu ilk bölümünde önce bu kavramlara, daha sonra ise, siyasi partilere değinilecektir. Siyasi partiler de çeşitli boyutlarıyla birlikte ele alınıp incelenecektir.

Çalışmanın, “Militan Demokrasi ve Siyasi Partilerin Kapatılması” başlıklı ikinci bölümünde, önce militan demokrasi anlayışının kavramsal çerçevesine ve militan demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimine değinilecektir. Bu bölümün ikinci başlığı altında, militan demokrasi anlayışının özgürlüklere yaklaşımı; bunlar içerisinde de özellikle ifade ve örgütlenme özgürlüğüne bakışı incelenecek ve son olarak da, militan demokrasinin eleştirisi yapılacaktır.

Üçüncü bölümde; çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde kapatılan siyasi partilere, bu süreç içerisinde yaşanan temel siyasi gelişmelerle birlikte değinilecektir. Önce tek partili cumhuriyet dönemindeki çok partili siyasi hayata geçiş girişimlerine ve bu çerçevede kapatılan siyasi partilere, daha sonra çok partili siyasi hayata geçiş sürecine ve bu süreç içerisinde kapatılan siyasi partilere değinilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise; Millet Partisi'nin ortaya çıkışına yol açan siyasi gelişmeler, Millet Partisi'nin kuruluşu ve parti programı, Millet Partisi'nin siyasi yelpazedeki konumu ve kapatılma süreci ele alınıp incelenecektir. Bu bölümün son başlığı altında ise, Millet Partisi hakkında verilen kapatma kararı analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLER

1.1. DEMOKRASİ

1.1.1. Demokrasi Kavramı ve İşlevleri

İnsan topluluklarının yönetimi sorunu, insanlık tarihi kadar kadim bir sorundur. Yöneten-yönetilen farklılaşmasında yönetimin/iktidarın kimler ya da hangi organlar tarafından kullanılacağı ve toplum içerisindeki egemenliğin kaynağının ne olduğu soruları, temel siyasi sorular olarak insanlığın karşısında hep var olmuştur. Bir anlamda insanlık tarihini, bu sorulara yönelik arayış ve tartışmaların tarihi olarak okumak mümkündür. Söz konusu arayış ve tartışmalar içerisinde üretilen formüllerden biri de “demokrasi” olmuştur. Bu bağlamda demokrasi, iktidarın kaynağının halk olduğunu söyleyen bir siyasi rejimdir. Bu yönüyle demokrasi yönetim olgusuyla ilgili bir teknik bir kavramdır. Bir yönetim tekniği olarak demokrasi, siyasetin konusu olan kolektif kararların alınmasına katılımın hem mahiyeti ve genişliği ve hem de bu kararların alınması sürecinde izlenecek kurallarla ilgili bir kavramdır¹. Farklı bir anlatımla demokrasi; toplumu bir bütün olarak etkileyen temel siyasi kararların, o toplumu oluşturan bütün bireyler tarafından alınması ve bu kararların alınması sürecine katılmak için her bir bireyin eşit hakka sahip olması gerektiğini ifade eden bir siyasi rejimdir².

“Demokrasi” kelimesi, Yunanca “demos” (halk) ve “kratos” (egemenlik, iktidar) kelimelerinin bir araya getirilmesinden oluşan birleşik bir kelime sözcük olup, “halkın egemenliği, halkın iktidarı” anlamını ifade etmektedir. Demokrasi kavramının etimolojik kökeni demokrasi hakkında tatmin edici bir bilgi vermese de, demokrasinin

¹ Bkz. Fareed Zakaria, “The Rise of Liberal Democracy”, **Foreign Affairs**, (November-December 1997), s. s.22-42.

² Akif Tögel, “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, **YBHFD**, 2017/3, s.108.

ne anlama geldiğine ilişkin az çok bir dayanak sağlamaktadır. Bu dayanak, iktidarın halka ait olmasıyla, iktidarın kaynağı ve meşruiyetiyle ilgili bir ilke olduğuna işaret etmesidir. Buna göre bir iktidar, ancak halkın iradesinden doğduğu ve halkın açık bir onayına dayandığı takdirde meşru olur³.

İlk kez M.Ö. 5. Yüzyılda Yunanlı tarihçi Heredot tarafından kullanılan demokrasi kavramı, yaklaşık 2500 yıllık bir tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı anlam, algı ve uygulamalara maruz kalarak çeşitli niteliklere sahip olmuştur. İlk uygulamasına Atina Site Devletinde rastlanılan demokrasinin, Ortaçağ boyunca etkisini yitirmesi ve son iki yüzyıl içerisinde inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi, ortak bir demokrasi tanımını güçleştiren bir etki yaratmıştır. Söz gelimi, 18. Yüzyıl sonlarına kadar “doğrudan demokrasi” olarak anlaşılan demokrasi kavramı, günümüzde “temsili demokrasi” olarak anlaşılmaktadır⁴. Öte yandan, demokrasinin özellikle son iki yüzyıllık süreç içerisinde ülkeler ve toplumlar nezdinde giderek kabul görmesi ve siyasi meşruiyetin yegâne kaynağı olarak kabul edilmesi, onun küresel düzeyde popüler bir kavram haline gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum, tıpkı diğer popüler kavramların başına geldiği gibi, demokrasi kavramının da içinin boşaltılmasına, kaba bir biçimde araçsallaştırılmasına ve kötü niyetli iktidarlar tarafından kullanılmasına yol açmıştır. Bu da, genel geçer bir demokrasi tanımının yapılmasına engel olmuştur.

Kuşkusuz, demokrasinin sabit ya da durağan bir kavram olmaması, onun hiçbir merkezi anlamının olmadığı anlamına da gelmez⁵. Genel geçer bir demokrasi tanımı yapmanın önündeki bu engellere rağmen, yaygın kabul gören demokrasi tanımlarına rastlamak mümkündür. Bunlar içerisinde en meşhuru, Abraham Lincoln’a ait olan “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” tanımıdır. Bu tanımın ilk kısmında yer alan “halk tarafından yönetim” önermesi; halkın, kendi yönetimine ilişkin kararların alımına doğrudan katılımını öngörmektedir. Doğrudan demokrasi uygulamasını gerektiren öngören bu önermenin günümüzün beşeri ve coğrafi ölçekleri karşısında

³ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.36.

⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s.229-231.

⁵ Anthony Arblaster, **Demokrasi** (Çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara, 1999, s. 18.

uygulanma şansının olmaması nedeniyle, halkın, seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetilmesi ilkesini doğurmuştur⁶.

Kesintilere, farklı uygulamalara ve ters dalgalara maruz kalan demokrasinin bir yönetim biçimi olarak küresel ölçekte yaygınlık kazanması, ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir⁷. Bu dönemde yaygınlık kazanan demokratik rejimlerin temelini ve ilk basamağını “çoğunluk” ilkesi oluşturmaktadır. İster doğrudan ister temsili demokrasi olsun, her durumda çoğunluk ilkesi, herhangi bir konuda alınacak kararlarda oybirliğini sağlamanın imkânsızlığı nedeniyle zorunlu olarak kabul edilmiş bir ilkedir. Bu açıdan bakıldığında çoğunluk ilkesi, demokrasinin pratik bir kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır⁸. Öte yandan, demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “siyasi eşitlik” ilkesinin bir gereği olarak, siyasi kararların alımına katılmada herkes eşit oy hakkına sahiptir. Bunun mantıksal ve kaçınılmaz sonucu ise, eşit oylar arasında çoğunluğu sağlayan görüşün siyasi kararda belirleyici olmasıdır; yani, çoğunluğun yönetme hakkına sahip olmasıdır⁹. Bunun aksi kabul edilemez. Zira azınlıkta kalan oyların siyasi kararların alımında belirleyici olduğunu savunmak, yani azınlığın yönetme hakkını savunmak, demokrasinin temelini oluşturan siyasal eşitliğin reddedilmesi demektir¹⁰.

Hemen belirtmek gerekir ki, demokrasinin “çoğunluk” ilkesi ve buna bağlı olarak kamu siyasetine ilişkin alınacak kararlarda çoğunluğun oyunun/iradesinin belirleyici olması, alınan kararların doğruluk ve yanlışlığından bağımsız bir şeydir. Farklı bir ifadeyle, kamu siyasetine ilişkin alınan kararlardaki çoğunluk oyu ya da görüşü mutlaka doğru olduğu anlamına gelmez. Karar alımında çoğunluğun esas alınması, zorunluluktan kaynaklanan bir teknik meseledir ve yöntemsel bir ilkedir; alınan kararların doğruluğu ya da yanlışlığından ayrı bir şeydir. Özü itibarıyla

⁶ Fazıl Hüsnü Erdem, “Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:54, S. 1998/1.

⁷ Oktay Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, XII Levha Yay., İstanbul, 2011, s. 9.

⁸ Mustafa Erdoğan, **Demokrasi, Lâiklik, Resmi İdeoloji**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995.s.8.

⁹ Çoğunluğun yönetme hakkı ile eşitlik ilkesi arasındaki ilişki için bkz. Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** s.150-151; Mehmet Turhan, **Siyaset ve Anayasa**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s.123.

¹⁰ Turhan, **Siyaset ve Anayasa**, s.125.

“çoğunluk” ilkesi, “kamu siyasetine dair alınacak kararlarda nasıl bir yöntem izlenmelidir” sorusuna verilecek cevapla ilgili bir husustur.

Kaldı ki demokrasi teorisi, süreklilik arz eden her türlü mutlak, evrensel ve genel geçer doğru ve iyi anlayışlarını dışlamaktadır. Kamu siyasetine ilişkin çoğunluğun iradesi doğrultusunda alınan karar, bir sonraki karar alınıncaya kadar geçerli olan bir karardır. Toplum değişken ve dinamik bir yapı olduğundan, bugün aldığı bir kararı yarın değiştirebilir. Bu nedenle demokrasi “günübirlik yenilenen bir plebisit” olarak değerlendirilmektedir. Demokratik teori, kamu siyasetine ilişkin alınan kararları geçici bir karar olarak kabul etmekte ve bu kararların işaret ettiği kamu iyiliğinin de mutlak olmadığını, tam tersine geçici olduğunu ifade eder¹¹. Başka bir anlatımla, seçim yarışını kazanan iktidar olur; ancak, bu iktidar mutlak ve sürekli değildir. Seçim yarışını kaybedenlerin de iktidar olma imkân ve fırsatı her zaman vardır¹².

Demokrasinin en önemli özelliklerinden ve sonuçlarından biri de, yönetenlerin şiddet kullanmaksızın yönetimden uzaklaştırılabilmesini sağlamasıdır¹³. Gerçekten de, iktidar değişiminde seçim ilkesinin benimsenmesi, iktidarın kansız bir şekilde çoğunluğun oyuyla değişimini sağlamaktadır¹⁴. İktidar değişimin seçim yöntemiyle gerçekleşmesi, şiddete dayalı iktidar değişimi çabalarını engeller. Bu yöntemin kabul edilmediği siyasi rejimlerde, iktidarın darbe ve benzeri yollarla şiddet yöntemi kullanılarak değişimi ihtimal dâhilinde olur.

Demokrasi ve onun çoğunluk ilkesi sadece iktidarın barışçıl yöntemlerle değişimini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda siyasi muhalefetin de barışçıl yollarla yapılması sonucunu doğurur. İktidarın seçimle belirlenme yönteminin açık olduğu demokrasilerde, siyasi muhalefetin seçimle iktidar olma ihtimali mevcuttur. Bu ihtimalin ya da seçeneğin açık olması, siyasi muhalefeti şiddet kullanarak iktidar olma yönteminden alıkoyar. Dolayısıyla, siyasi muhalefetin de barışçıl yöntemlerle

¹¹ Bkz. Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s. 334-345.

¹² Sami Selçuk, “Özgür Yaşam Biçimi: Erkinçilik”, **Yeni Türkiye**, Sayı 25, (Ocak-Şubat 1999), s.22.

¹³ K. Haluk Yavuz, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s.19.

¹⁴ Karl R. Popper, “Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış” (Çev. İhsan Duran Dağı), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.26.

yürütülmesini sağlar. Bütün bu özellikleriyle demokrasi ve onun çoğunluk ilkesi, şiddete dayalı düşünce ve yapılanmayı önleyici, ya da en azından azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu tespit doğrudan demokrasi için geçerli olduğu gibi temsili demokrasi için de geçerli olan bir tespittir.

1.1.2. Temsili Demokrasi ve Seçimler

Nihai tahlilde demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamında “halkın iktidarı” olduğuna göre, bunun en doğal ve mantıksal yöntemi, halkın kendi yönetimine dair alınan kararlara bizzat katılmasıdır; yani, doğrudan demokrasi modelidir. Ancak, küçük ölçekli beşeri ve coğrafi birimlerde bu model mümkünken, geniş ve büyük ölçekli beşeri ve coğrafi birimlerde bu yöntemi tatbik etmek mümkün değildir. Bu nedenle, beşeri ve coğrafi birimlerin büyümesine paralel olarak doğrudan demokrasi modeli yerini temsili demokrasiye bırakmıştır. Gerçekten de, beşeri ve coğrafi ölçeklerin büyümesine bağlı olarak halkın yönetim işini, ancak seçtiği temsilcileri aracılığıyla yerine getirmesini gerektirmiştir. Böylece doğrudan demokrasi ile başlayan süreç, temsili demokrasi yönünde gelişim göstermiştir¹⁵.

Temsili demokrasi, halkın kendi yönetimine ilişkin alınacak temel kararlara, seçtikleri temsilcileri aracılığıyla katılımını öngören bir demokrasi uygulamasıdır. Halkın talep, beklenti, hassasiyet ve ihtiyaçlarına duyarlılığı en yüksek rejim olarak temsili demokrasi, iki şeyin varlığını gerektirir. Bunlardan birincisi, belirli aralıklarla yapacak özgür, adil, eşit ve genel seçimlerdir. İkincisi ise, halk içerisindeki farklı düşünce, görüş ve çıkarların özgürce ifade edilmesi ve bunların örgütlenme ve faaliyette bulunabilmesidir. Kısaca, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün varlığıdır.

Temsili demokrasinin uygulanabilmesinin temel gereklerinden ilki olan seçimler, halkın kendi temsilcilerini seçebilmesinin bir aracıdır. Sağlıklı bir şekilde işleyen bir temsili demokrasiden söz edebilmek için seçimlerin şu ilkelere dayalı olarak yapılması gerekmektedir: Seçimlerin serbestliği, genel ve eşit oy ilkesi, adil seçim ilkesi.

¹⁵ Yavuz, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, s.19.

Demokratik devlet ilkesinin vazgeçilmez şartlarından biri olan “seçimlerin serbestliği” ilkesi, seçmenlerin önlerine sunulan çeşitli alternatifler arasında hiçbir baskı ve zorlama olmadan özgürce bir tercihte bulunabilmelerini, yani oy kullanabilmelerini ifade etmektedir¹⁶. Genel olarak siyasi iktidarların temel unsurlarından biri olan “toplumsal rıza”nın demokratik versiyonu serbest seçimlerdir. Demokratik siyasi iktidarların toplumsal rızayı sağlamasının yolu, özgür bir ortamda yarışan programlardan, adaylardan ve siyasi partilerden herhangi birini serbestçe seçebilmekten geçmektedir. Toplumsal rızaya dayalı bir yönetim ancak demokratik bir siyasi rejimle oluşabilir. Demokratik bir siyasi rejimde birbirinden farklı çıkar ve beklentilere sahip sosyal gruplar hukuksal normlar çerçevesinde programlarını, görüş ve düşüncelerini ortaya koyar, bunları açık bir ortamda tartışır ve seçmen kitlesinin beğenisine ve onayına sunarlar¹⁷.

Seçimlerin demokratikliğinin bir başka gereği olan genel ve eşit oy ilkesidir. Genel oy ilkesi; servet, vergi, öğrenim durumu ve cinsiyet gibi sınırlamalar söz konusu edilmeksizin bütün vatandaşların oy hakkına sahip olmasını ifade etmektedir. Eşit oy ilkesi ise; her seçmenin yalnızca bir tek oya sahip olması anlamına gelmektedir¹⁸.

Seçimlerin demokratikliğinin son bir gereği ise, adil seçim ilkesidir. Bu ilke, yapılan seçimlerin gerçekten iktidarları değiştirebilir nitelikte olmasını ifade etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da, seçimlerin ancak özgür ve eşit şartlarda ve rekabetçi bir politik ortamda yapılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, kamu gücünü elinde bulunduran iktidar partisinin partiler arası rekabeti kendi lehine bozması halinde, seçimlerin adilliği ilkesi zedelenmiş olur. Öte yandan, seçimlerin belirli aralıklarla ve düzenli olarak yapılması da adil seçim ilkesi açısından büyük önem taşır. Bunlara ilave olarak, seçimlerin “gizli oy ve açık tasnif” esasına göre “yargı denetimi” altında yapılması da adil seçim ilkesinin bir gereğidir¹⁹.

Seçimlerin adilliği bakımından üzerinde durulması gereken son bir nokta ise, toplumun belirli kesimlerini sürekli olarak siyasi sürecin ve siyasi temsiliyetin dışında

¹⁶ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2017 Anayasa değişikliklerine göre gözden geçirilmiş 17. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s.92.

¹⁷ Ömer Çaha, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Yeni Türkiye**, Sayı 25, (Ocak-Şubat 1999), s.51.

¹⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 91-92.

¹⁹ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Otion Kitabevi, Ankara, 2017, s. 166.

tutan seçim sistemlerinin varlığı halinde adil seçim ilkesinin zedeleneyeceğidir. Bu bakımdan seçimlere yönelik tercih edilecek sistem büyük önem taşımaktadır. Bu hassasiyeti en fazla dikkate alan ilke, temsilde adalet ilkesidir.

Temsilde adalet ilkesi, seçim sistemleriyle ilgili bir ilkedir. Bu ilkeden kastedilen, seçimlerde kullanılan oyların parlamentoya orantılı bir şekilde yansıtılmasıdır. Bunu sağlayan seçim sistemi, nispi temsil sistemidir²⁰. Bu sistemin mantığı, seçmen kitlesinin iradesiyle parlamento arasındaki temsil ilişkisini olabildiğince doğru oluşturmaktır. Temsil, halkın siyasi kanaatleriyle parlamento arasındaki benzerliği ifade etmektedir. Buradaki temel sorun, temsilin doğruluk derecesini, yani seçmenlerin iradesiyle onun parlamentodaki ifadesi arasındaki uygunluğun derecesini ölçmektir. Temsilin doğruluk derecesini ölçmek için, partilerin ülkede aldıkları oyların yüzdesiyle parlamentodaki sandalyelerin yüzdesi karşılaştırılır. Oy yüzdesiyle sandalye yüzdesi arasındaki paralellik, doğru ve adil bir temsiliyetin varlığına işaret eder. Bunu sağlamada en önemli rolü seçim sistemi oynar. Nispi temsil sistemi, tabiatı gereği oy yüzdesiyle sandalye yüzdesi arasında en ufak sapmaya meydan verir. Gerçekten de bu sistem, partilerin oy oranlarıyla parlamentodaki sandalye sayıları arasında bir uyum olması düşüncesine dayanır²¹. Nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde toplumsal çoğulculuğu yansıtan parlamentolar, adeta toplumun küçük bir modeli niteliğini taşırlar²². Nispi temsil dışındaki çoğunluk sistemleri ise, siyasi partilerin aldıkları oy oranıyla parlamentodaki sandalye sayıları arasında orantısız bir sonuç doğduğundan, temsilde adalet ilkesini zedeler.

Temsili demokrasinin işlerliğinin ikinci bir gereği ise, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün varlığıdır. Söz konusu özgürlükler, aynı zamanda “seçimlerin serbestliği” ilkesinin de temel bir gereğidir. Temsili demokrasiler; farklı siyasi görüş, düşünce, çıkar ve taleplere sahip seçmenlerin bu farklılıklarına karşılık gelecek siyasi programlar arasında özgürce tercihte bulunabilmelerini gerekli kılmaktadır. Çağdaş demokrasilerde bu farklı talep ve beklentilere karşılık oluşturacak alternatif

²⁰ Erdoğan, **Anayasa Hukukuna Giriş** s. 174.

²¹ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler** (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, s.477-478; Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s.225.

²² Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s. 225.

programlar siyasal partilerce oluşturulur. Bu nedenledir ki, çağdaş demokrasiler partiler demokrasisi olarak kabul edilir. Öyle ki, artık günümüzde siyasal partisiz demokrasi düşünülmemektedir. Zira siyasi partiler, temsili demokrasinin işleyişinde yaşamsal öneme sahip işlevler yerine getirirler. Partilere dayanan demokrasi, halkın talep ve beklentilerinin devlet yönetimine yansımaları, bu taleplerle izlenen politikalar arasında bir paralellik kurulmasını sağlar²³.

Özetle ifade etmek gerekirse; günümüz gerçekliğinde temsili demokrasi, gerçekleştirilen seçimler sonucu mecliste çoğunluğu elde eden siyasi partinin ülkeyi yönetme hakkına sahip olmasını ifade etmektedir. Temsili demokrasilerde çoğunluğun yönetme hakkının meşruluğu, seçimlerin demokratik meşruluğu ile sağlanabilir. Seçimlerin demokratik meşruluğu ise, ancak belirli bir zaman aralığı içerisinde ülkeyi yönetme hakkına sahip olacak çoğunluğun belirlenmesinde bir araç olarak kullanılan seçimlerin; düzenli aralıklarla yapılmasına, genel ve eşit oy ilkesinin kabul edilmesine, seçim sürecinin özgür olmasına, farklı görüş ve düşüncelerin serbestçe ifade edilebilmesine ve bunların özellikle siyasi partiler şeklinde örgütlenip iktidar yarışına katılabilmesine, seçmenlerin herhangi bir baskıyla karşı karşıya kalmaksızın bu partiler ya da adaylar arasında serbestçe tercihlerini yapabilmelerine bağlıdır. İşte ancak bu niteliklere uygun olarak yapılan seçimler sonucu ortaya çıkan çoğunluk, demokratik meşruluğa sahip olarak yönetme hakkını yerine getirebilir.

1.1.3. Çoğulcu ve Özgürlükçü Demokrasi

Çağdaş demokrasiyi niteleyen iki önemli özellik vardır. Bunlardan birincisi “çoğulculuk”, diğeri ise “özgürlükçülük”tür. Çoğul ve özgürlükçü demokrasi modeli, çoğunlukçu demokrasi pratiğine duyulan tepki üzerine geliştirilmiş bir demokrasi modelidir. Her iki demokrasi modelinde de “çoğunluk ilkesi” bir gerekliliktir; ancak çoğunluk demokrasi açısından “çoğunluk ilkesi” hem gerekli hem de yeterli bir şart

²³ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 4.baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.65.

iken; çoğul ve özgürlükçü demokrasi anlayışı açısından “çoğunluk ilkesi” gerekli ancak yeterli olmayan bir şarttır.

Hiç şüphesiz, çoğunluk ilkesi, demokrasinin onsuz olmaz bir ilkesidir; ancak, paradoksal olarak, bir o kadar da sorunlu ilkelerinden biridir. Şöyle ki; çoğunluk ilkesinin uygulamada doğuracağı kaçınılmaz sonuç, çoğunluk iradesiyle çoğunluğun dışında kalanların iradelerinin çatışmasıdır. Bu noktaya kadar sorun olmamakla birlikte, asıl sorun, sınırlandırılmayan çoğunluk iradesinin, çoğunluğun dışında kalanların özgürlüklerini tehdit etme potansiyeline sahip olmasında çıkmaktadır. Gerçekten de, çoğunluk iradesi sınırlanmadığı takdirde çok rahatlıkla baskıcı bir karaktere bürünebilmekte ve despotikleşebilmektedir. Öyle ki, sınırlanmayan çoğunluk iradesine dayalı bir demokrasi modeli, demokratik olmayan rejimlerden daha da despotik ve baskıcı olabilmektedir. Zira bu durumda, halkın çoğunluğunun iradesi temsil edildiği varsayıldığı için, sınırlanmayan demokratik bir devlet pekâlâ otokratik bir devletten daha kısıtıcı ve daha tehlikeli olabilmektedir²⁴.

Tek başına çoğunluk ilkesine dayalı olan çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun iradesini sınırlayacak ve azınlık haklarını güvence altına alacak mekanizmalardan yoksun olan bir siyasi rejimdir. Bu özelliği nedeniyle ki, çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun despotizmine açık bir demokrasi modelidir²⁵. Nitekim insanlığın yaşadığı tarihsel deneyim, bu tespitin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar demokrasinin uygulama biçimi genel olarak “çoğunlukçu demokrasi” şeklindeydi. Çoğunluğun desteğinin alan seçilmişlerin iktidarının sınırsız olduğu bu demokrasi modeli, kimi ülkelerde siyasi çoğunluğu elinde bulunduranların azınlıkta kalanlar üzerinde egemen olması sonucunu doğurmuştur. Bu egemenlik Hitler dönemi Almanya’ında olduğu gibi, çok kısıtıcı ve despotik olmuştur. Demokratik yöntemlerle halkın çoğunluğunun desteğini alarak iktidara gelen Hitler, azınlıklara, insanlık tarihinde eşine ve benzerine az rastlanan baskılar uygulamış ve katliamlar yapmıştır. Alman parlamentosunda çoğunluğu ele geçiren Hitler, parlamentodan çıkardığı kanunlarla insan haklarını

²⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.181.

²⁵ Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s. 216.

ayaklar altına alan bir insanlık dışı bir yönetim biçimi ortaya koymuştur. Sadece kendi halkına değil, savaş ilan ettiği ülkelerin insanlarına karşı da gaddarca davranmış ve milyonlarca insanın ölümüne ve yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Bütün bir insanlığın böyle bir trajedi yaşamasından, başka şeylerin yanı sıra çoğunlukçu demokrasi anlayışının da sorumlu olduğunu söylemek mümkündür.

İnsanlığın çoğunlukçu demokrasi pratiğiyle yaşadığı acı tecrübelerden çıkarılan derslerden hareketle çoğunlukçu demokrasinin çok matah bir yönetim biçimi olmadığı sonucuna varılmış ve çoğunluğun dışında kalan azınlıkların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınabileceği yeni bir demokrasi arayışı içine girilmiştir. Bu arayış içerisinde bulunan ve geliştirilen demokrasi modeli, çoğulcu ve özgürlükçü niteliklere sahip demokrasi modelidir.

Hemen belirtmek gerekir ki, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi modelinde de çoğunluk ilkesi geçerlidir. Ancak çoğunlukçu demokrasiden farkı bu çoğunluğun sınırsız yetkilere sahip bir çoğunluk olmadığıdır; tam tersine, azınlığın haklarıyla sınırlı bir çoğunluktur. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasideki çoğunluk ilkesi, azınlığın hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını ve çoğunluğu elinde bulunduran siyasi iktidara çoğunluğa karşı muhalefet edebilme özgürlüğünü de içerir. Azınlığın çeşitli demokratik araçlarla çoğunluğu denetlemesi ve iktidar olabilmek için etkin muhalefet sergilemesi, onun en temel hakkıdır. Bu hak, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin temel bir ölçütüdür ve adeta bir mihenk taşıdır. Lord Acton, “Bir ülkenin gerçekten özgür olup olmadığına karar verebilmemiz için en keskin ölçüt, azınlıklara sağlanan güvenliğin ölçüsüdür²⁶” diyerek bu gerçekliğe vurgu yapar.

Çağdaş demokratik rejimleri dinamik tutacak olan şey, azınlık haklarına saygıdır ²⁷. Azınlığın düşünce ve görüşlerini ifade edebilmesi, örgütlenebilmesi ve alternatif bir iktidar odağı olarak muhalefet sergileyebilmesi, rekabetçi ve yarışmacı demokratik siyaset bakımından çok büyük önem taşır. Öte yandan azınlıklara tanınacak bu haklar, demokrasi açısından bir güvence oluşturur. Zira bu haklar sayesinde ki, azınlığın yasa dışı yollara sapması ve şiddete dayalı çözüm

²⁶ Aktaran, Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, s.34.

²⁷ Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, s.35-36.

arayışlarına yönelmesi engellenebilmekte, iktidarın kansız değişimi sağlanabilmektedir. Bu açıdan demokrasi, “hoşnutsuzluğun meşru seçim yollarına kanalize edilebildiği bir oyun” olarak değerlendirilmektedir²⁸.

Çağdaş demokrasinin ayırt edici özelliklerinin birini oluşturan “çoğulculuk”, toplumsal çoğulculuğun siyasete yansıyabilmesini ifade etmektedir. Bunun anlamı, siyasetin bütün toplumsal kesimlere açık olmasıdır. Bu durum, toplumsal farklılıkların barışçıl birlikteliğini sağlayarak toplumsal bütünlüğün gerçekleşmesine hizmet eder. Zaten demokratik rejimler toplumun doğal yapısında mevcut olan farklı yaşam biçimleri, dünya görüşleri, felsefi tercihler, dini ve etnik mensubiyetler arasında ayırım yapmaz. Bütün bu doğal toplumsal farklılıklar demokratik yönetim karşısında eşdeğerli olarak kabul edilir. Bunun aksinin kabul edilmesi; yani, toplumsal farklılıklardan herhangi birinin diğerlerinin aleyhine avantajlı bir pozisyona sahip kılınması halinde artık demokrasiden söz edilemez²⁹.

Toplumun doğal yapısında bulunan çoğulculuğun siyasi ifadesi olan siyasi çoğulculuk, demokratik rejimlerde önemli ölçüde siyasi partiler marifetiyle realize edilir. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerde siyasi partiler; toplumdaki farklı çıkar, inanç, düşünce, görüş ve yaşam tarzlarını temsil etme, söz konusu farklılıklara ait talep ve beklentileri birleştirip bir program etrafında kamuoyuyla paylaşmak gibi hayati işlevler yerine getirirler. Bu bağlamda, toplumsal farklılıkların siyasi parti şeklinde örgütlenmelerinin engellenmesi, bunların kendilerini ifade etmelerine geçit verilmemesi, taleplerinin yok sayılması ya da bastırılmaya çalışılması çağdaş demokrasi anlayışıyla ve onun temel gereklerinden biri olan “çoğulculuk” ilkesiyle bağdaşmaz. Bu anlamda siyasi partiler, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin kurumsallaşmasını sağlayan örgütlü yapılar olarak kabul edilir. Zira siyasi çoğulculuk, yarışmacı bir siyaset, yarışmacı siyaset de çok partili bir siyasal hayat demektir. Siyasetin çoğulculuğu, farklı siyasal görüş, düşünce ve tercihlere sahip kişi ve toplulukların özgürce örgütlenebilmelerini ve iktidar yarışına katılabilmelerini ifade ettiğinden dolayı, bu da ancak siyasi partiler marifetiyle mümkündür. Gerçekten de,

²⁸G. Bingham Powell, **Çağdaş Demokrasiler** (Çev.Mehmet Turhan), “S” Yayınları, Ankara, 1990. s.28.

²⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, “Demokrasiye Geçit Vermeyen Düşman Kardeşler: Dincilik ve Laikçilik”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 29, (Temmuz-Ağustos 1994), s.119-120.

çağdaş demokrasi anlayışının temel ilkelerinden biri olan “siyasal çoğulculuk”, ancak siyasi partilerin var olduğu ve serbestçe yarışabildiği bir siyasi ortamda realize edilebilir. Bundan dolayıdır ki, siyasi alanın hukuken veya fiilen bazı partilere kapalı tutulması demokrasi ile bağdaşmaz³⁰. Bazı siyasi partilerin siyaset oyununa dâhil edilmemesi veya siyaset oyunun dışına atılması ya da siyaset oyunu içerisinde aktör olmasının engellenmeye çalışılması, esas itibarıyla, o siyasi partilerin temsil ettiği toplumsal kesimin demokratik siyaset alanının dışına itilmesi ve adeta ötekileştirilmesi anlamına gelir. Böyle bir tutumu, demokratik siyaset teorisiyle bağdaştırmak mümkün değildir.

Özetle ifade etmek gerekirse; çoğulcu ve özgürlükçü nitelikleriyle tanımlanan çağdaş demokrasi; “azınlık haklarının güvence altına alındığı, her tür düşüncenin özgürce ifade edilebildiği, dernekler, sendikalar ve özel kitle iletişim araçları gibi sivil toplum kuruluşlarının birer baskı gruba olarak ülke yönetimini etkileyebildikleri bir düzeni ifade ediyor”³¹.

1.2. SİYASİ PARTİLER

1.2.1. Siyasi Partilerin Doğuşu ve Gelişimi

İnsanların siyasi iktidarı ele geçirmek ya da etkilemek amacıyla bir araya gelmelerinin, gruplaşmalarının, lider bir kişilik etrafında toplanmalarının tarihi çok eski olmakla birlikte, modern dönemlere özgü bir örgütlenme biçimi olan siyasi partilerin ortaya çıkışları oldukça yenidir³². Bugünkü anlamıyla siyasi partilerin ortaya çıkışının yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişi vardır. 1850 yılında Amerika’nın dışında dünyanın hiçbir ülkesinde modern anlamıyla siyasi parti yoktu³³. Her ne kadar 18. yüzyılda İngiltere’de ve 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) parlamento içinde birbirinden farklı çeşitli gruplaşmalar ortaya çıkmışlarsa da, bu tür yapılar modern anlamda siyasi parti

³⁰ Erdoğan, **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, s.7.

³¹ Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s.217.

³² Ergun Özbudun, **Siyasi Partiler**, Üçüncü Bası, AÜHF Yayınları, Ankara, 1979, s. 19

³³ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, 1974, s.15.

olmaktan uzak birer parlamento içi hiziplerdi³⁴. İngiltere’deki “Tory”ler ve “Whig”ler ile ABD’deki “Federalistler” ve “Anti Federalistler”i bu parlamento içi hizipleri oluşturmaktaydı.

Siyasi partilerin ilk çekirdeğini oluşturduğu ileri sürülen “Tory”ler ve Whig’ler, İngiltere parlamentosunda iki farklı eğilim olarak ortaya çıkmıştı. Her iki gruplaşma, modern anlamdaki İngiliz ikili (Lordlar ve Avam kamarası) parlamento yapısının temelini oluşturmaktaydı. Bunlardan Tory’ler, Krala ve kiliseye bağlı olanların oluşturduğu bir eğilimi temsil etmekteydi. Whig’ler ise, gelişen burjuvazinin temsilcilerinden oluşmaktaydı ve ticaret serbestliğini, parlamentonun yetkilerinin çoğaltılmasını ve özgürlüklerin alanının genişletilmesini savunmaktaydı³⁵.

ABD’de henüz bağımsızlık sağlanmadan önceki dönemde "factions" olarak adlandırılan sosyal gruplar bulunmaktaydı. "Federalistler" ve "antifederalistler" olarak ayrışan ve siyasi partilerin ilk nüvesini oluşturan bu sosyal gruplar ilerleyen süreçte siyasi partilere dönüştürler. "Federalistler" olarak adlandırılan ve federal otoritenin güçlendirilmesinin savunucuları ile "antifederalistler" olarak adlandırılan ve federe devletlerin güçlendirilmesini savunucuları şeklinde ayrışan ve daha sonraları partileşen bu iki sosyo-politik hareket, süreç içerisinde geçirmiş oldukları değişim sonucunda bugünkü "Cumhuriyetçi" ve Demokrat" partilere dönüştüler³⁶.

Duverger’e göre, her iki ülkede de modern anlamda siyasi partilerin doğuşu, 19. Yüzyıl Avrupa’sında yaşanan iki önemli gelişmenin sonucu olarak kendisini gösterdi. Bunlardan birincisi, parlamentoların yetkilerinin genişlemesidir. Parlamentoların yürütme karşısında güçlenmesi, işlevlerinin ve bağımsızlıklarının genişlemesi, parlamento üyeleri, kendi aralarında uyum sağlayabilmeleri için ortak niteliklerine göre gruplaşma gereğini duymuşlardı. İkincisi ise, oy hakkının ve demokrasinin genişlemesidir. Oy hakkı genişleyip yaygınlaştıkça, adayların tanıtılabilmesi ve oyların bu adaylara verilmesini sağlayabilmek amacıyla komiteler

³⁴ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, 1996, s. 307-308.

³⁵ Mehmet Dağ / Orhan İrk, “Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, No:2, s. 44.

³⁶ Fazıl Hüsnü Erdem, “Amerikan Siyasal Sisteminin Temel Özellikleri”, **Prof. Dr. Kenan Tunçomağ’a Armağan**, İstanbul, 1997, s. 166-167.

marifetiyle seçmenlerin örgütlendirilmesi zorunluğu doğmuştu. Dolayısıyla, bir yandan parlamentonun yetkilerinin genişlemesine bağlı olarak parlamento gruplarının ortaya çıkması, diğer yandan da oy hakkının genişlemesine bağlı olarak seçim komitelerinin belirmesi, modern anlamda siyasi partilerin doğuşunu sağlamıştır³⁷.

Ancak hemen söylemek gerekir ki, modern anlamda siyasi partilerin doğuşunda ileri sürülen bu iki gelişmeden asıl belirleyici olan ikincisi olmuştur. Sadece ABD ve İngiltere için değil, demokrasinin geliştiği hemen bütün ülkelerde siyasi partilerin doğuşunu yol açan en önemli etken, oy hakkının genişlemesi olmuştur. Gerçekten de, daha önceleri “kısıtlı oy ilkesi” nedeniyle çok az sayıda vatandaşın sahip olduğu oy verme hakkının zaman içerisinde genişletilerek seçme yeterliliğine sahip olan bütün vatandaşlara tanınması, demokratik sistemin işleyişinde önemli değişiklikler yaratmıştır. Seçme hakkının genişletilmesi ve “kısıtlı oy ilkesi”nin terk edilerek “genel oy” ilkesinin kabulüne yönelik gelişme 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, bu gelişme de sadece erkekler için yaşanmıştır. Kadınlara oy hakkının tanınması, dolayısıyla genel oy ilkesinin gerçek anlamıyla eksiksiz olarak kabul edilmesi ancak 20. yüzyılın ilk yarısında mümkün olabilmıştır³⁸.

Demek ki, ana etken olarak seçme hakkının yaygınlaşmasıyla modern anlamıyla siyasi partilerin ilk nüveleri oluşmaya başlamıştır. Bu süreç şu şekilde gelişmiştir: Seçmen sayısının çok kısa süre içerisinde aşırı şekilde artış göstermesi, seçim sürecinin niteliğini değiştirmiştir. O zamana kadar çok sınırlı sayıdaki seçmen tarafından seçilebilmek için kişisel nüfuz yeterli iken artık yetersiz olmaya başlamıştır. Sayısı artan ve genişleyen bir seçmen kitlesi karşısında seçim kampanyasının yürütülme zorunluluğu, parlamento içi örgütlenmenin yetersizliği sonucunu doğurmuş ve parlamento dışında da yaygın bir örgütlenme gereğini dayatmıştır³⁹. Böylece, genel oy ilkesinin henüz kabul edilmediği dönemdeki aristokratik nitelikli gruplaşma ve hizipler, parlamentonun dışına çıkmak ve her seçim çevresinde sürekli çalışan örgütler kurmak zorunda kalmışlardır. Zaman içerisinde seçim çevrelerinde kurulan bu yerel örgütlerle/komitelerle parlamento içindeki gruplar arasındaki ilişkileri

³⁷ Duverger, **Siyasi Partiler**, s. 16.

³⁸ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 240.

³⁹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 20; Teziç, **Anayasa Hukuku**, s.307.

süreklileştirmek ve güçlendirmek amacıyla belirli kurallar oluşturulmuştur. Bütün bu sürecin sonunda modern anlamda siyasi partiler ortaya çıkmıştır⁴⁰.

Kısacası, modern anlamıyla siyasi partilerin ilk ortaya çıktıkları ABD ve İngiltere’de olduğu gibi dünyanın başka ülkelerinde de siyasi partilerin ortaya çıkışı ve gelişimi, esas itibariyle oy hakkının yaygınlaşması ve parlamentonun etkinliğinin artmasıyla mümkün olmuştur. “Başlangıçta birer parlamento içi grup veya hizip durumunda olan oluşumları parti haline dönüştüren en önemli etken, zamanla seçme hakkının genişlemesi, bu geniş kitlelere seslenmeyi mümkün kılacak sıkı ve etkin bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulması, insanların kendi etkinlikleriyle çevrelerini dönüştürebileceklerine inanmaları ve toplum içinde siyasallaşmanın ve siyasal katılmanın artması olmuştur”⁴¹.

Böylesi bir süreç sonrası ortaya çıkıp gelişen modern anlamda siyasi partilerin ilk örnekleri de 19. Yüzyılda yine ABD’de ve İngiltere’de kuruldu. Tarihte ilk siyasi parti ABD’de 1795-1800 yılları arasında “Cumhuriyetçi Parti” adıyla kuruldu. İngiltere’de ise ilk siyasi parti 1877 yılında “Ulusal Liberal Federasyonu” adı altında kuruldu. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi partiler Batı-dışı ülkelerde de hızlı bir biçimde yaygınlaşarak, demokratik siyasetin en önemli aracı haline geldiler⁴².

Osmanlı-Türkiye örneğine bakılacak olursa; 1876 tarihli Kanun-i Esasi, 1909 değişikliğine kadar dernek (cemiyet) kurma özgürlüğünü tanımamıştı. Bu nedenle 1909’a kadar kurulu olan derneklerin tümü “gizli” olmak ve gizlice faaliyet yürütmek durumundaydı. II. Meşrutiyet sonrası birçok siyasi parti kuruldu ve bunlar içerisinde en önemlileri “İttihat ve Terakki Partisi” ile “Hürriyet ve İtilaf Partisi” olmuştur⁴³. Ancak modern anlamıyla siyasi partilerin kurulması Cumhuriyet döneminde ve özellikle de çok partili siyasi hayata geçildiği 1946 sonrasında gerçekleşmiştir⁴⁴.

⁴⁰ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 20; Dağ / Irk, **Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı**, s. 45.

⁴¹ Yavuz, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, s. 21.

⁴² Gökhan Göktürk, “Siyasi Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”, **Sosyoloji Konferansları**, NO: 54, 2016/2, s. 246.

⁴³ Dağ/Irk, **Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı**, s. 45-46.

⁴⁴ Göktürk, **Siyasi Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri** s. 269.

1.2.2. Siyasi Partilerin Hukuk Tarafından Düzenlenmesi

Siyasi partiler çok uzunca bir süre kendine özgü bir örgütlenme biçimi olarak hukuk tarafından düzenlenmemiştir. 19. yüzyılda hizip, klik ve gruplaşma olarak ortaya çıkan siyasi partilerin nüvesini oluşturan yapılar herhangi bir düzenlemeye tabi tutulmadan varlıklarını devam ettirmiştir. Modern anlamıyla siyasi partiler oluştuktan sonra, bu yapılar bir tüzel kişilik olan dernek statüsünde kabul görmüştür. Gerçekten de, 20. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar, siyasi partiler derneklerle aynı hukuki düzene bağlı olmuştur. Siyasi partilerin çok uzunca bir süre hukuki düzenleme dışı tutulması ve bir dönem itibarıyla dernek statüsünde kabul görmesinde dönemin liberal düşünce anlayışının etkili olduğu ileri sürülmüştür. Bu bağlamda siyasi partiler anayasal ve yasal düzenlemelere tabi tutulmamış ve bu örgütlü yapılara yönelik geniş bir hoşgörü gösterilmiştir⁴⁵.

Siyasi partilerin, ortaya çıkışlarından çok uzunca bir süre geçmiş olmasına rağmen hukuki düzenlemelere tabi tutulmamasının liberal teoriden kaynaklanan iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, liberalizmin bireycilik anlayışıdır. Her türlü örgütlü yapılara ve kolektivitelere karşı liberalizmin duyduğu kuşkulu yaklaşıma ilaveten, liberalizmin temel birim olarak bireyi esas alan ve milli iradeyi temsil noktasında parlamentoyu yegane merci olarak kabul eden yaklaşıma sahip olması, siyasi partilerin 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar hukukun düzenleme alanı dışında tutulmasına yol açmıştır⁴⁶.

Öte yandan Perinçek'in konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Liberal düşünce, siyasi partileri, milletin bütününi temsil eden milletvekillerinin kendi vicdanlarına dayanarak karar verme hürriyetlerini sınırlayan kuruluşlar olarak görüyordu. Bu yüzden siyasi partilerin hukuki metinlere, anayasalara alınması konusunda kuşku ve tereddütler vardı. Liberal görüş, tam anlamıyla sınırsız bir düşünce hürriyetini demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul etmiştir. Düşüncelerin açıklanmasının veya siyasi partiler halinde örgütlenmesinin kayıtlanması, liberal devlet esaslarının

⁴⁵ Doğu Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s. 30.

⁴⁶ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s.309-310.

ağır bir şekilde zedelenmesi olarak görülmüş, buna bağlı olarak liberal devlet şeklini reddeden partilerin varlığına katlanmak yolu yeğlenmiştir”⁴⁷.

Siyasi partilerin doğuşundan yaklaşık bir asır sonra (İkinci Dünya Savaşı sonrasında) siyasi partiler anayasal ve yasal düzenlemelere kavuşmaya başlamıştır. Sözgelimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen 1947 tarihli İtalyan Anayasası, 1949 tarihli Alman Anayasası ile 1946 ve 1958 tarihli Fransız Anayasalarında siyasi partilere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bunlardan Alman Anayasası, siyasi partiler hakkında ayrıntılı düzenlemeler içeren bir siyasi partiler kanunun çıkarılmasını öngörmüştür. Bu kanun, uzun süren çalışmalar sonucunda 1967 yılında kabul edilmiştir⁴⁸. Alman Anayasa’sının ayrıntılı bir siyasi partiler kanununun çıkarılmasını öngörmesi ve bu doğrultuda bir siyasi partiler kanununun çıkarılmasının temel nedeni, Almanya’nın ve bütün bir Avrupa’nın yıkımına sebebiyet veren İkinci Dünya Savaşı’nın başlatılıp sürdürülmesinde Hitler’in liderliğini yaptığı “Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi” adlı Nazi Partisi’nin başat rol oynaması etkin olmuştur.

Gerçekten de özellikle Alman, İtalyan ve Fransız anayasa koyucularının siyasi partileri anayasal düzeyde hukukun düzenleme alanına dâhil etmek istemelerinin temel nedeni, özellikle Nazi Almanyası ile Faşist İtalya’nın devletle bütünleşmiş iktidar partilerine ilişkin yaşanan acı tecrübeler olmuştur. Her iki ülke iktidar partilerinin hem kendi ülkelerine hem de bütün bir insanlık âlemine yaşattıkları acılardan çıkarılan derslerle hareket edilerek siyasi partileri anayasal kurumlar haline getirmiştir. Anayasal düzenlemelerle; bir yandan siyasal çoğulculuğu sağlamak amacıyla siyasi partileri iktidarların keyfi muamelelerine karşı korumak, diğer yandan da siyasi partileri çoğulcu ve özgürlükçü demokratik sisteme entegre etmek ve demokratik siyasal sisteme zarar vermelerini engellemek istenmiştir⁴⁹.

Türkiye’de de siyasi partiler 1909-1965 arasında cemiyetler/dernekler hukukuna tabi olarak kurulup faaliyet göstermiştir. İlk kez İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki bir dönemde, 1961 Anayasasıyla birlikte anayasal düzenlemeye

⁴⁷ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 30.

⁴⁸ Karşılaştırmalı hukukta siyasi partiler hakkında geniş bilgi için bkz. Fazıl Sağlam, **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1999, S.7-85.

⁴⁹ Bülent Daver, “Anayasa Mahkemesi kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 2, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 106.

kavuşturulmuştur. 1961 Anayasası uyarınca 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 1961 Anayasası döneminde uygulanmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında kabul edilen 1982 Anayasası da siyasi partilere yer vermiştir. Bu Anayasa gereğince 1983'te kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu hâlâ yürürlüktedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Türkiye'deki siyasi partiler mevzuatının, Batı'daki örneklerinin aksine, siyasi partileri iktidarların keyfi tasarrufları karşısında korumak ve demokratik siyasi hayata entegre etmek gibi bir amaç taşıdığını söylemek pek mümkün değildir. Her ne kadar her iki Anayasada da siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmişler de, mevzuatın ruhuna egemen olan düşüncenin, siyasi partileri resmi politik söylemle sınırlı bir alana hapsedmek olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.3. Siyasi Partilerin Tanımı

Sosyal bilimlere dair kavramların tümünde olduğu gibi siyasi parti kavramı konusunda da literatürde bir görüş birliği yoktur. Siyasi partilere ilişkin tanım yapılırken, bir yandan siyasi partileri sivil toplum örgütlerinden, diğer yandan da modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışlarından önce var olan klik ve hizip gibi gruplaşmalardan ayırt edici bir takım unsurlara yer vermek gerekecektir⁵⁰.

Özbudun, siyasi partilere ilişkin ortak bir tanım geliştirilememesini üç husustaki ayrılığa bağlamaktadır. Bunlardan birincisi, tek-partinin siyasi parti olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. İkincisi, siyasi partilerin sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olup olmaması gerektiği hususudur. Üçüncüsü ise, siyasi partileri menfaat ve baskı gruplarından ayırt eden işlevleriyle ilgilidir⁵¹. Bütün bu ayrışma noktaları, birbirinden farklı siyasi parti tanımının kabul edilmesine yol açmaktadır.

Siyasi partiler üzerine çalışma yapan yazarlara bakıldığında; kendisine parti adı veren her kuruluşun siyasi parti olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan yazarlar

⁵⁰ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 1.

⁵¹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 1-3.

olduğu gibi, siyasi partileri ortak siyasi görüş ve düşünce etrafında bir araya gelen insanlardan oluşan topluluk olarak tanımlayan yazarlar da mevcuttur. Bunların dışında, siyasi partileri, siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan ortak siyasi görüş ve düşüncelere sahip insanların oluşturdukları bir örgüt olarak tanımlayan yaklaşımlara da rastlamak mümkündür⁵².

Doktrinde Kapani siyasi partileri, “bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar”⁵³ olarak tanımlamaktadır. Teziç, siyasi partilere ilişkin olarak, “aynı görüş, aynı çıkar ve aynı siyasal eylemde birleşen insan grubu”⁵⁴ şeklinde bir tanım yapmaktadır. Özbudun ise siyasi partileri, “halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirme ve veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar”⁵⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Kapani’nin tanımında, “bir program etrafında toplanma, siyasi iktidarı ele geçirme ya da paylaşma ve süreklilik arz eden örgüt” unsurlarına yer verilerek kapsamlı bir tanım dikkat çekmektedir. Teziç’in tanımında “ortak çıkar ve görüş” unsuru, Özbudun’un tanımında ise, “halkın desteğini sağlama” unsuru ön plana çıkmaktadır.

Sosyolog Max Weber, siyasi partileri, oy verme hakkına sahip olan geniş halk kitlelerini etkilemek ve örgütlemek amacıyla girişilen çabaların sonucu olarak ortaya çıkan yapılar olarak tanımlamaktadır. Modern siyasi partilerin tanımı konusunda farklı bir yaklaşım sergileyen Duverger’e göre modern siyasi partiler, “programlarından veya üyelerinin mensup olduğu sınıftan çok, örgütlerinin mahiyetiyle ayırt edilebilirler. Bir parti, belli bir yapıya sahip insan topluluğudur”⁵⁶.

Siyasi partilere ilişkin yapılan bütün bu farklı tanımlardan da anlaşılabacağı gibi, yazarların siyasi partiler hakkındaki görüş ve bakış açılarındaki ayrışmalar, birbirinden farklı tanımların yapılmasına sebebiyet vermektedir. Bütün bu farklı tanımlara rağmen

⁵² Hüseyin Özcan / Murat Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Dor Yayınları, İstanbul, 2011, s. 8.

⁵³ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 9. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 160.

⁵⁴ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s. 5.

⁵⁵ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 4. Aynı tanım için bkz. Osman Can, **Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 28.

⁵⁶ Duverger, **Siyasi Partiler**, s. 10.

siyasi partilerin tanımlayıcı üç unsurundan söz etmek mümkündür: Ortak bir siyasi program etrafında bir araya gelmek, siyasi iktidarı ele geçirme ya da paylaşma hedefine yönelik olmak ve süreklilik arz eden bir örgüte sahip olmaktır.

1.2.4. Siyasi Partilerin İşlevleri

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin yerine getirdikleri işlevler büyük önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, siyasi partileri önemli kılan da bu işlevleridir. Bu sebeple siyasi partilerin işlevlerini ele almak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, siyasi partilerin işlevleri birçok değişkene bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Ülkelerin gelişmişliğine, siyasi partilerin yapılarına ve türlerine, siyasi kültür ve geleneğin niteliğine, anayasal ve yasal düzenlemelerin mahiyetine göre değişmektedir⁵⁷. Bütün bu değişkenlere rağmen siyasi partilerin genel nitelikli birtakım işlevlerinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Özbudun, siyasi partilerin üç temel işleve sahip olduklarını ifade eder. Bunlar; menfaatlerin birleştirilmesi (interest aggregation), siyasal devşirme (political recruitment) ve siyasal sosyalleşmedir (political socialization)⁵⁸. Literatürde bu işlevlere ilave olarak, siyasi iktidarı kullanmak ve denetlemek ile iletişim ve etkileşim sağlamak gibi işlevlere de yer verilmektedir.

Siyasi partilerin en önemli işlevlerinden biri olan “menfaatlerin birleştirilmesi” işlevi, toplumda dağınık halde bulunan düşünce, görüş, çıkar ve talepleri birleştirmek ve bunları kanalize etmektir⁵⁹. Farklı bir ifadeyle, söz konusu işlev, toplumda çeşitlilik arz eden siyasi görüş ve çıkarların birleştirilmek, yani siyasi görüş ve çıkarların bağdaştırılarak makul sayıda seçenekler haline getirilmesini ve bu seçenekler etrafında oluşan uzlaşmaları temsil edilebilir bir şekilde siyasete taşınmasını sağlama işlevidir⁶⁰.

⁵⁷ Özcan / Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 53.

⁵⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 92.

⁵⁹ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 165; TEZİÇ: **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 19.

⁶⁰ Yavuz, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, s. 22.

Duverger, siyasi partilerin bireysel ve toplumsal görüş ve kanaatlere açıklık kazandırma, zenginleştirme, güçlendirme ve kaynaştırma işlevlerinin şu şekilde ifade etmektedir:

“Partiler, bireysel kanaatlere açıklık verir, onları zenginleştirir ve geliştirir. Bir yandan da onlara güç kazandırır; partilerden önce, kanaatler çoğu zaman kendilerinden pek emin değildir; başkalarınca da paylaşıldıklarının, resmen onaylandıklarının, bir örgütçe benimsendiklerinin görülmesi, bunlara otorite ve kesinlik sağlar. Keza partiler, kanaatleri istikrarlı kılar; partiler olmadığı takdirde kamuoyu, değişken, oynak ve kararsız mahiyet taşır. Demokrasinin yeni kabul edilmiş ve partilerin henüz kuvvetli kökler salmamış olduğu ülkelerde seçimlerin ayrımcı özelliği, bir seçimle diğeri arasında rejimi zayıf düşüren büyük değişimlerin olmasıdır. Partiler, kamuoyunu billurlaştırma eğilimindedirler; bu şekilsiz ve peltemsi kütleye bir iskelet verirler. Nihayet, partiler benzer kanaatleri birbiriyle kaynaştırır; bireysel farkları azaltmak ve kişisel özellikleri törpülemek suretiyle, bu kanaatleri birkaç büyük manevi ailede toplar. Bu sentez faaliyeti, küçümsenemeyecek önemdedir; çünkü seçimler ve bir siyasal temsil, ancak bu sayede mevcut olabilir; karmakarışık bir bireysel tutumlar yığını içerisinde bunlara imkân yoktur”⁶¹.

Siyasi partilerin “siyasal devşirme” işlevi, siyasi sistem içerisinde çeşitli rol ve görevleri yerine getirecek olan kişilerin seçim sürecini ifade etmektedir. Devletin gerek bürokratik yönetim ve gerekse siyasi elit makamlarının doldurulması, siyasi partilerin asgari işlevi olarak kabul edilir. Partilerin siyasi elitleri devşirmeleri, demokratik siyasi sistemlerde aday gösterme ve seçim mekanizmaları vasıtasıyla gerçekleşir.⁶² İster demokratik ister otoriter ya da totaliter olsun, bütün modern siyasi sistemlerde siyasi kadrolar ve liderler genellikle siyasi partiler tarafından devşirilirler. Bu bağlamda siyasi partiler, siyasi kadroların ve liderlerin devşirildiği ve yetiştirildiği “ocaklar” olarak görülürler. Siyasi partilerin olmadığı ya da zayıf olduğu ülkelerde, siyasi liderler geleneksel elitler içinden ya da ordu içinden çıkarlar⁶³.

⁶¹ Duverger, **Siyasi Partiler**, s.483.

⁶² Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 98-99.

⁶³ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 166-167.

Siyasi partilerin siyasi sosyalleşme işlevinden kastedilen, siyasi sistem içerisindeki rollerin öğrenilmesi, siyasi kültürün benimsenmesi ve devam ettirilmesi sürecidir. Her ne kadar siyasal sosyalleşmede ailenin, eğitim kurumlarının ve kitle iletişim araçlarının rolü daha belirgin olsa da, siyasi partilerin de önemli siyasi sosyalleşme araçları olduğu ileri sürülmektedir. Siyasi partilerin siyasal sosyalleşme işlevi iki yönlü olabilir. Birincisi, mevcut siyasi kültür, inanç ve değerlerin pekiştirilmesi; ikincisi ise, mevcut siyasi kültür, inanç ve değerlerin değiştirilerek bunların yerine yenilerinin yaratılmasıdır⁶⁴.

Siyasi partilerin yerine getirdiği işlevlerden bir başkası da, siyasi iktidarı kullanmak ve denetlemektir. Seçimler sonucu çoğunluğu elde eden siyasi partinin siyasi iktidarı kullanma sorumluluğu vardır. Siyasi iktidarı ele geçiren siyasi partinin, iktidarda kalma süresini arttırabilmesi ve muhalefete düşmesini engelleyebilmesi, iktidar görevini etkin ve başarılı bir şekilde kullanmasına bağlıdır. Demokratik sistemlerde siyasi iktidarı eleştirme ve denetleme işlevi ise muhalefet partilerince yerine getirilir. Muhalefet partileri iktidar partisinin aldığı kararları ve icraatlarını eleştirerek ve denetleyerek, bir yandan kendi görüşlerinin yönetime yansımaları sağlamaya çalışırlar, diğer yanda da alternatif öneriler sunmak suretiyle kamuoyunu etkilemeye ve harekete geçirmeye çalışırlar⁶⁵.

Siyasi partilerin işlevlerine ilişkin değinilmesi gereken son bir işlev, siyasi partilerin, yönetenler ile yönetilenler arasında “köprü vazifesi” görmesi ve iletişimi sağlamasıdır. Bu sayede yönetilenler, siyasi iktidara yönelik talep ve beklentilerini iletebilmektedir. Bu işlevi nedeniyle ki, siyasi partiler “halkın megafonu” olarak nitelendirilmektedir⁶⁶. Öte yandan siyasi partiler, kitleleri eğitme ve bilinçlendirme doğrultusunda da çaba harcarlar⁶⁷. Siyasi partilerin seçmen kitleleriyle iletişime geçip onlara bilgilendirip bilinçlendirmesi ve mobilize etmesi, yöneten yönetilen ilişkisi bakımından büyük önem taşımaktadır.

⁶⁴ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 108.

⁶⁵ Özcan / Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 55-56.

⁶⁶ Can, **Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması**, s. 31.

⁶⁷ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 166.

1.2.5. Çağdaş Demokrasilerde Siyasi Partilerin Yeri ve Önemi

Çalışmanın bu bölümünün gerek “demokrasi” ve gerekse “siyasi partiler” başlığı altındaki konular ele alınırken, siyasi partilerin çağdaş demokrasilerdeki yeri ve önemine değinilmeye çalışıldı. Bu başlıklar altında sık sık belirtildiği gibi, siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Çağdaş demokrasinin işleyişinde ve kurumsallaşmasında hayati önemi haiz bir konuma sahiptirler.

Siyasi partilerin, demokratik siyasetin vazgeçilmez unsurları olmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan birincisi, demokrasinin, devleti yönetecek olanların düzenli aralıklarla ve serbest seçimler yoluyla halk tarafından seçildiği bir yönetim şekli olmasıdır. Coğrafi ve beşeri ölçeğin genişliği ve toplum yapısının karmaşıklığı karşısında, seçimlerin ve temsilin siyasi partiler olmaksızın gerçekleştirilmesi çok güçtür. Her ne kadar teorik olarak seçime katılan adayların herhangi bir siyasi parti adı altında olmaksızın kendi şahısları adına propaganda yapmaları ve oy istemeleri mümkünse de, böyle bir sistem içerisinde seçmenlerin muhtemel yüzlerce bağımsız aday arasında sağlıklı bir tercihte bulunmaları mümkün değildir. Öte yandan, böylesi bir seçim sisteminde siyasi görüş ve düşüncelerden ziyade kişisel ilişkiler ve çıkarlar belirleyici olacaktır. Bütün bunlara bağlı olarak, siyasi partiler olmaksızın gerçekleştirilen seçimlerde halkın siyasi katılımının etkinliği büyük ölçüde zedelenmiş olacaktır⁶⁸.

Demek ki, çağdaş demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “seçimlerin serbestliği”, ancak siyasi partilerin var olduğu ve serbestçe yarışabildiği bir siyasi ortamda gerçekleşebilme şansına sahip olurlar. Günümüz gerçekliğinde oy verme hakkının siyasi partiler ekseninde işliyor olması, siyasi partileri demokrasinin vazgeçilmez unsuru haline getirmektedir. Bu bağlamda siyasi partiler, siyaset oyununun belirlenmesinde ve bu oyunu yürütecek oyuncuların seçiminde partiler başat rol oynamaktadır⁶⁹.

⁶⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 162.

⁶⁹ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, Genişletilmiş 4. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1998, s.246.

İkinci sebep, çağdaş demokrasinin ayırt edici özelliklerinden bir olan “siyasal çoğulculuk”, ancak siyasi partileri sayesinde somutlaşabilir ve realize edilebilir. Zira siyasi partiler halkın seçme hakkının ve siyasete katılımının araçları oldukları kadar, çoğulcu demokratik siyasetin de temel unsurlarıdır. Çağdaş demokrasilerde toplumsal ve düşünsel çoğulculuk, siyasi partiler aracılığıyla siyasal alana yansıtılabilmektedir. Bu bağlamda siyasi partiler, siyasi çoğulculuğun güvencesini oluştururlar⁷⁰. Toplumun doğal yapısında bulunan farklı görüş, düşünce ve çıkarlara sahip kesimlerin talep ve beklentileri siyasi partiler eliyle siyasal alana kanalize edilirler.

Siyasi partilerin demokratik siyaset açısından vazgeçilmezliğinin üçüncü sebebi, seçim süreçleri dışında da yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki ve etkileşimi mümkün kılmasıdır. Yönetenlerin, toplumun dinamik yapısına bağlı olarak yönetilenlerin değişen ve farklılaşan talep ve beklentilerini öğrenebilmeleri ve buna göre hareket edebilmeleri ancak siyasal partiler eliyle mümkün olabilmektedir. Siyasi partiler seçim dönemleri dışında da temsil ettiği toplumsal kesimlerin sorunlarını dile getirerek, bu sorunlar hakkında kamuoyunu bilgilendirip farkındalık yaratarak, kamuoyu baskısı üzerinden taleplerin yönetenler tarafından karşılanmasını sağlarlar. Öte yandan, toplumsal sorunlara ilişkin siyasal mobilizasyonu sağlayarak, demokratik sistemin sağlıklı işleyişine katkıda bulunurlar.

Dördüncü bir sebep olarak, sağlıklı bir demokrasinin işleyişinde ihtiyaç duyulan siyasal kültürün yaygınlaşmasında siyasi partilerin yerine getirdikleri işlevlerdir. Gerçekten de demokrasinin işleyişi, çok büyük ölçüde vatandaşlık kültürünün oluşmasına, gelişmesine ve pekişmesine bağlıdır. Bu da, halkın kendi kendini yönetme pratiğini öğrenmesini, kuralları ve değerleri içselleştirmesini gerektirir. Bütün bu kuralların, değerlerin ve vatandaşlık kültürünün yaygınlaşmasını ve buna uygun ortamın oluşmasını sağlayan kanallar, siyasi partilerdir⁷¹. Siyasi partiler, kendi üyelerine yönelik gerçekleştirdiği seminer, panel ve konferans gibi parti içi etkinliklerle demokratik siyasi kültüre ait kural ve değerlerin içselleştirilmesine ve yaygınlaşmasına hizmet ederler. Bununla da kalmayarak, gerek kamuoyuna yönelik yaptığı çalışmalar ve gerekse toplumsal sorunlara yönelik farkındalık yaratma

⁷⁰ Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.259-260.

⁷¹ Ali Yaşar Sarıbay, **99 Soruda Siyasal Partiler**, Radikal Yayınevi, Bursa, 1997, s. 9-10.

amacıyla gerçekleştirdiği birçok etkinlikle, sadece kendi üyelerini değil, bir bütün olarak kamuoyunu da bilgilendirmekte ve toplumda demokratik kültürün yaygınlaşmasına aracılık etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLİTAN DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI REJİMİ

2.1. MİLİTAN DEMOKRASİ ANLAYIŞI

2.1.1. Kavramsal Çerçeve

Ülkemizde siyasi parti özgürlüğünün sınırlarına ilişkin tartışmalarda ve bu bağlamda uygulama alanı bulan siyasi parti kapatmalarında meşru bir argüman olarak kullanılan “militan demokrasi” kavramının ne anlama geldiği, sınırları ve çerçevesinin ne olduğu konusu büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar tez çalışmasının ana konusunu “Millet Partisi’nin kapatılması” oluştursa ve bu Partinin kapatılmasında söz konusu argüman kullanılmamış olsa da, Türkiye’deki siyasi parti kapatmalarında militan demokrasi anlayışını aşan bir uygulamanın varlığından söz etmek mümkün olduğundan dolayı, bu kavrama değinmekte yarar vardır. Daha açık bir ifadeyle, henüz militan demokrasi kavramı ortaya çıkıp tartışılmadan önceki dönemlerde de Türkiye’de siyasi partilerin kapatıldığı ve bu kavram dolaşıma girdikten sonraki dönemlerde özellikle Anayasa Mahkemesi tarafından verilen parti kapatma kararlarının da militan demokrasi anlayışını aşan bir özellik taşıdığı için bu kavramı ele almak gerekmektedir.

İlk kez Nazi Almanyası’ndan kaçıp ABD’ye yerleşen kamu hukukçusu Karl Löwenstein tarafından dile getirilen bu kavram, esas itibarıyla semantik (anlambilimsel) açıdan çelişkili bir kavramdır. Zira hiçbir kavram kendisini olumsuzlayan başka bir kavramla birlikte kullanıldığında kendi anlam bütünlüğünü koruyamaz ve sonuçta her iki kavram da anlamsızlaşır⁷². Bu bağlamda, demokrasi

⁷² Can, **Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması**, s. 64.

kavramıyla bir arada bulunması mümkün olmayan “militan” kavramının, onu niteleyen bir kavram olarak yer verilmesi doğru değildir. Militan sıfatı, özgürlükçü demokrasiyi niteleyemeyeceğine göre, her iki kavramın birlikte kullanımı kendi içinde bir çelişki barındırdığı izlenimi yaratmaktadır.

Her iki kavram, yani “militan” ve demokrasi” kavramları ayrı ayrı ele alınıp değerlendirildiğinde, her ikisinin bir arada kullanılmasında mantıksal bir çelişkiden söz etmek mümkün; ancak, literatürde “militan demokrasi” kavramı bir bütün olarak farklı şekilde anlamlandırılmaktadır. Nitekim militan demokrasi kavramının, anayasa hukuku literatüründe yer alan bir kavram olduğunu belirtmek gerekir. “Mücadeleci demokrasi” olarak da adlandırılan militan demokrasi (militant democracy) kavramı yerine, İngilizce karşılığı olarak “fighting democracy (savaşan demokrasi), “democracy on guard” (tetikteki demokrasi) ve “combative democracy” (kavgacı demokrasi) gibi kavramlar da kullanılmaktadır⁷³. Bu kavramların çağrıştırdığı anlam dünyasından hareket edildiğinde, demokrasinin kendisini yok etmeye yönelik saldırılar karşısında kendisini koruması, savaşması ve mücadele etmesi anlamı akla gelmektedir.

Militan demokrasinin, yukarıda eşanlamlı olarak kullanılan kavramların çağrıştırdığı anlama tam olarak denk düşen bir tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

“Militan demokrasi; faşizm, nasyonal sosyalizm, komünizm ve benzeri özgürlükçü demokratik düzeni açıkça tehdit eden ve ortadan kaldırmayı amaçlayan totaliter akımlar karşısında, kendi demokratik değerlerini korumak amacıyla bu tür yıkıcı akımları savunan bireylerin ve grupların ifade ve örgütlenme özgürlüklerini kısıtlayan ve bunlara karşı hukuksal, siyasal ve toplumsal alanda aktif bir tutum içerisine giren, klasik (liberal) demokrasinin 1930’lardan sonra siyasal ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı farklı bir yorumudur”⁷⁴.

⁷³ Yusuf Şevki Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 32.

⁷⁴ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 33-34.

Yukarıdaki tanımda da ifade edildiği gibi, esas itibarıyla, 1930'lar dünyasına egemen olan şartların bir ürünü olarak ortaya çıkan militan demokrasi, özgürlükleri ve demokrasiyi yok etme hakkının olup olmadığıyla sorusuyla ilgili bir kavramdır. Bu yönüyle, kendi içinde çözülmesi güç bir çelişki barındırmaktadır. Söz konusu çelişki, demokrasinin kendisini korumak amacıyla ve kendi var oluş sebebine aykırı bir şekilde özgürlükleri sınırlama çabasıdan kaynaklanmaktadır. Teorik düzeyde bu çelişki gidermek mümkün değildir. Pratikte ise, bu çelişkinin demokrasiyi tahrip etme potansiyeli mevcuttur. Demokrasinin özünü tahrip etme potansiyeli nedeniyle ki, bu kavram belli bir dönem uygulama alanı bulmuş, ancak militan demokrasi kavramı -en azından Batılı demokrasiler açısından- popülerliğini ve uygulama alanını kaybetmiştir⁷⁵.

Militan demokrasi kavramını daha yakından tanıyabilmek ve bütün yönleriyle kavrayabilmek için, söz konusu kavramın ortaya çıkış koşullarına ve gelişim çizgisine bakmakta yarar vardır.

2.1.2. Militan Demokrasi Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Militan demokrasi kavramını ortaya çıkaran tarihsel-toplumsal koşullara bakıldığında--birçok faktörün yanı sıra- demokrasinin “çoğunluk ilkesi”nin tek başına uygulanmasının doğurduğu “çoğunlukçu demokrasi” pratiğinin etkin bir rol oynadığı görülür. Çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği gibi, çoğunluk ilkesi, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biridir; ancak bir o kadar da sorunlu olan koşullarından biridir. Zira çoğunluk ilkesi, tabiatı gereği halkın tamamının iradesini, talep ve beklentilerini karşılayamayacağından dolayı, çoğunluğu oluşturanların iradeleriyle çoğunluk dışında kalanların iradelerinin çatışması kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda her zaman için çoğunluğun dışında kalanların hak ve özgürlüklerinin ihlal edilebilme ihtimali potansiyel olarak mevcut olacaktır. Bu bağlamda, çoğunluk iradesi sınırlanmadığı takdirde baskıcı ve despotik bir karaktere bürünebilecektir. Bundan da öte, sınırlandırılmamış çoğunlukçu demokrasi,

⁷⁵ Fazıl Hüsnü Erdem, “Hangi rejim partileri kapatır”, **Yeni Şafak**, 29.03.2008.

demokratik olmayan rejimlerden çok daha fazla baskıcı ve despotik olabilmektedir. Zira çoğunlukçu demokraside halkın çoğunluğunun desteği varsayıldığı için, bu tür demokratik bir devlet otokratik bir devletten daha otoriter ve özgürlükler bakımından daha tehlikeli olabilecektir⁷⁶. Bu yönüyle çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun despotizmine açık bir demokrasi modeli olarak değerlendirilmektedir⁷⁷. Bu değerlendirmenin doğruluğunu, insanlık, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve Savaş sürecinde yaşadığı acı tecrübelerle öğrenmiştir.

1950'lere gelinceye kadar genel olarak demokrasinin uygulama şekli “çoğunlukçu demokrasi” modelindeydi. Çoğunluğun desteğini alarak iktidara gelen siyasi partilerin iktidarının önemli ölçüde sınırsız olduğu bu demokrasi pratiği, siyasal çoğunluğun siyasal azınlığa egemen olması sonucunu doğurmuştur. Bu egemen olma durumunun en baskıcı ve kıyıcı olduğu ülke Hitler dönemi Almanyası olmuştur. Hitler'in Nazi Partisi 1933 yılında demokratik yöntemlerle, yani yapılan seçimler sonucunda halkın %33'ünün desteğini alarak iktidara gelmesiyle, kendisine ve partisine muhalif olan bütün toplumsal ve siyasal kesimlere yönelik insanlık tarihinde eşine ve benzerine az rastlanır ölçüde baskılar uygulamış ve katliamlar gerçekleştirmiştir. Sadece kendi halkına değil, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ulaşabildiği bütün ülke halklarına da acılar yaşatmıştır. Bütün bu acıların yaşanmasında çoğunlukçu demokrasi pratiğinin önemli ölçüde etkisinin olduğunu ifade etmek gerekir. Bunda da en önemli etken 1919 tarihli Alman Weimar Anayasası olmuştur. Hakyemez'in ifadesiyle, “Weimar Anayasası'nın çoğunlukçu demokrasi anlayışından hareket edilmesi sonucu bu Anayasa kendi ölüm fermanını kendisi imzalamıştır”⁷⁸.

Çoğunlukçu demokrasinin, başta Nazi Almanyası olmak üzere birçok ülke uygulamasında doğurduğu olumsuz sonuçlar dikkate alınarak, demokrasinin kendisini koruma refleksi adına bir ara formül olarak “Militer/Mücadeleci Demokrasi” anlayışı ortaya atılmıştır⁷⁹. Bu kavram etrafında yapılan tartışmaların özü ve esası şu hususa dayanmaktadır: Demokratik sistem karşıtı muhalefetin var olduğu bir politik ortamda,

⁷⁶ Erdoğan, **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, s.181.

⁷⁷ Uygun, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, s. 216.

⁷⁸ Hakyemez, **Militer Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 30.

⁷⁹ Bakır Çağlar, **Bir Anayasacının Seyir Defteri**, Su Yayınları, İstanbul, 2000,s.119.

demokratik sistemin bu tür muhalif hareketleri nereye kadar tolere edeceğidir. Farklı bir anlatımla, demokratik sistem, kendi varlığını yok etmeksizin ya da ciddi ölçüde tehlikeye düşürmeksizin nereye kadar bu tür bir muhalefete geçit verecek ve ne dereceye kadar müsamaha gösterecektir. Bu sorun, kamu hukuku ve siyaset bilimi alanındaki “özgürlükleri yok etme özgürlüğü”nün tanınıp tanınmaması sorunuyla doğrudan ilgili bir sorundur. Bu sorunun can alıcı noktası, özgürlükle otorite değerleri arasında kurulmaya çalışılan dengede terazinin kefesinin hangi değerden yana ağır basması gerektiği üzerinde odaklanmaktadır⁸⁰.

Militan demokrasi kavramı, esas itibariyle, özgürlük ve otorite değerlerinin çatışma durumunda her iki değeri uzlaştırmaya çabalayan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu kavram yanlılarına göre, bir yanda demokratik sistemin kendini koruması gerekliliğinin karşılığı olan “otorite” değeri, diğer yanda ise şiddet içermeyen ve şiddeti meşrulaştırmayan her türlü düşüncenin ifade edilmesine ve başta siyasi parti şeklinde olmak üzere her türlü örgütlenmesine izin verilmesi gerekliliğinin ifadesi olan “özgürlük” değeri bulunmaktadır. İşte militan demokrasi, her iki değerden birincisine ağırlık veren bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Amacı ise, siyasi muhalefetin bir kısmını susturmak. Siyasi muhalefetin belli bir kısmını devleti koruma adına susturma özelliği nedeniyle militan demokrasi anlayışı, 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan “Jakoben” akıma benzediği ileri sürülmektedir. Hatta kimi yazarlar tarafından, militan demokrasi anlayışının temelini Robespierre ve arkadaşı Saint Just’un görüşlerine dayandığı savunulmuştur. Jakoben akımın bu iki önemli temsilcisinin savunduğu görüşe göre de esas önemli amaç Cumhuriyet’i savunmak güçlendirmektir; bunu gerçekleştirmenin önündeki birer ihanet yuvaları olan muhalefetin susturulması gerekir⁸¹.

Militan demokrasi kavramı etrafında yaşanan tartışma ve arayışlar ekseninde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bazı demokratik ülkeler, geçmişlerinde yaşadıkları acı deneyimlerden hareket ederek, demokratik sistem karşıtı olduğuna inandıkları kimi düşünce açıklamalarına ve bunlar etrafındaki örgütlenmelere birtakım sınırlamalar getirme yoluna koyulmuşlardır. Bu ülkelerin başında ise, demokratik yöntemlerle

⁸⁰ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s.197.

⁸¹ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 30-31.

iktidara gelip demokrasiyi yıkan Nazi Partisi deneyiminin yaşandığı Almanya gelmektedir. Bu nedenledir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, totaliter nitelikli siyasi partilerin, demokratik sistemi ortadan kaldırmaya yönelik yıkıcı faaliyetlerine izin vermemiş ve bu konuda Anayasa Mahkemesini yetkili kılmıştır. İtalya’da ise farklı bir önlem geliştirilmiştir. Bu bağlamda İtalyan Anayasasında, - yakın geçmişinde yaşadığı olaylara bir tepki olarak- kapatılmış Faşist Partinin yeniden kurulmasının yasak olduğuna dair geçici bir hükme yer verilmiştir⁸². Militan demokrasi anlayışına paralel hukuki düzenlemelerin özellikle Almanya ve İtalya’da görülmesi tesadüfi değildir. Zira militan demokrasi anlayışının ortaya çıkışının temel nedeni olarak, her iki ülkede aşırı sağ diktatörlüklerin kurulmuş olması gösterilmektedir⁸³.

Gerçi aşırı sağ diktatörlüklerin kurulmadığı ve Almanya ile İtalya’ya benzer sancılı süreçlerin yaşanmadığı ABD de benzeri hukuki düzenlemeler ve yargısal süreçler yaşanmıştır. Gerçekten de, benzer nitelikli gelişmeler, soğuk savaş döneminin ilk yıllarında “McCarthyçilik” akımıyla ABD’nde de yaşanmıştır. Bu dönemde yürürlüğe konulan bazı kanunlarla somut bir eylemle sonuçlanmayan soyut düşünce açıklamaları yasaklanmış; özellikle sol ve sosyalist kökenli düşünürlere çeşitli baskılar uygulanmış, bunların bir kısmı yargılanmış, tutuklanmış ve mahkûm edilmiştir. Öyle ki bu dönemde adeta bir devlet terörü estirilmiştir. Hatta bu dönemde yalnızca aşırı sol üzerinde değil, toplumun diğer kesimleri üzerinde de baskılar uygulanılmıştır. Böylelikle söz konusu kavram, statükonun korunması adına, ilgisi olmayan kişi ya da gruplar aleyhine de kullanılmıştır⁸⁴. Militan demokrasi anlayışının ABD gibi güçlü bir demokrasi geleneğine sahip olup aşırı sağ otoriter ya da totaliter yönetimlere sahne olmamış ABD’de de uygulama alanı bulmuş olması, siyasal muhalefeti bastırma amacına yönelik siyasi iktidarlar açısından bu kavramın ne kadar elverişli bir araç olduğunu ortaya koyma açısından önemli bir veri oluşturmaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse; militan demokrasi kavram ve anlayışı, iki büyük dünya savaşı arasında kimi Batılı demokratik ülkelerde çoğunlukçu demokrasinin

⁸² Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s.198.

⁸³ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 17.

⁸⁴ Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s.198.

açığınan yararlanılarak kurulan otoriter ve totaliter nitelikli siyasi partilerin iktidara gelerek bütün bir siyasi muhalefeti susturup kendi ülkelerinde yıkıcı sonuçlar yaratması olgusuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın ürettiği formül, söz konusu partilerin ve görüşlerin yasaklanması olmuştur. Farklı bir ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıcı nitelikli totaliter siyasi hareketlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkan militan demokrasi anlayışı, demokratik sistemin kendini koruma refleksinden hareketle, otoriteyi özgürlüğe tercih etmiştir⁸⁵. Özgürlük-otorite terazisinde ağırlığını ve tercihinin otoriteden yana koymuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, buradaki tercih diğer değeri ret anlamında değildir. Daha çok bir öncelik meselesidir. Özgürlük ve otorite ikileminde önceliği otoriteye vermektir.

2.2. MİLİTAN DEMOKRASİ VE ÖZGÜRLÜKLER

Militan demokrasi anlayışın ortaya çıkış ve gelişimine bakıldığında, bu anlayışın kendisini daha çok iki temel özgürlük üzerinde gösterdiği anlaşılır. Bunlardan biri “ifade özgürlüğü”, diğeri ise “siyasi parti özgürlüğü”dür. Bu sebeple, militan demokrasinin her iki özgürlük alanına ilişkin yaklaşımına bakmakta yarar vardır.

Militan demokrasi kavramı etrafında yaşanan tartışmaların başat konularından birini ifade özgürlüğüne sınırlamalara getirilip getirilmeyeceği hususu olmuştur. Bu noktada demokratik sistemi ortadan kaldırmaya yönelik ifadelere sınır konulup konulmaması konusunda şiddetli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Konuya kafa yoran düşünür ve yazarlardan bir kısmı, iki büyük dünya savaşı arasında yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen, ifade özgürlüğünün demokrasi ve özgürlük karşıtlarına dahi tanınması gerektiğini savunmuşlardır. Diğer bir kısmı ise, demokratik sistemi ve özgürlükleri korumak amacıyla, demokrasi ve özgürlük düşmanlarının bu çerçevedeki düşünce açıklamalarına sınırlar konulması gerektiğini savunmuşlardır.

Birinci görüşü savunan geleneksel liberallere göre, sınırsız ifade özgürlüğü, demokrasinin temel ilkelerinden biridir⁸⁶. Demokrasi liberal/ özgürlükçü demokrasi,

⁸⁵ Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s.200.

⁸⁶ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 131.

vatandaşlardan bir kısmını özgürlüklerini kullanmaktan alıkoyması kendisiyle çelişkiye düşmesi anlamına gelir. Bir kısım vatandaşı özgürlükten mahrum etmek, her şeyden önce demokrasinin en temel ilkesi olan özgürlükçülükten uzaklaşmak ve onu inkâr etmek demektir. Demokrasi ve özgürlük karşıtı olan düşüncelere karşı verilecek mücadele de bir düşünce etrafında ve kamuoyuna açık bir şekilde yapılmalıdır. Zira demokrasi esas itibarıyla bir inanma ve inandırma rejimidir⁸⁷. Demokratik ve özgürlükçü olan bu yaklaşımın terk edilip bazı düşüncelerin açıklanmasını yasaklama yoluna başvurulması halinde bu tür düşünceler kendilerini gizleme yoluna giderek yasa dışı yollara başvururlar. Bundan da en fazla yine demokratik sistem zarar görür. Demokratik sistemin zarar görmesi, hem özgürlükçü niteliğine zarar verdiği içindir ve hem de gizlenmek, yer altına inmek ve şiddete başvurmak zorunda kalacağı içindir. Bütün bu nedenlerden ötürü, ifade özgürlüğü sadece vatandaşların yararına olduğu için değil, bundan daha önemlisi, demokratik sistemin sağlıklı işleyişi açısından da gereklidir⁸⁸.

Birçok özgürlüğün kullanımı açısından “kavşak özgürlük” olarak değerlendirilen ifade özgürlüğü, barışçıl birlikteliği sağlamada, toplumun şiddetten arındırmada önemli işlevler yerine getirir. Düşüncelerini serbest bir ortamda açıklama ve yayma imkânına sahip bireyler bu sayede rahatlamakta ve deşarj olmakta; kendilerini ifade etme, anlamlı kılma tanıtma imkânına kavuşmaktadır. Böylelikle bireylerde; dışlanmışlık, ötekileşme ve yabancılaşma gibi negatif duyguların gelişmesi engellenmektedir. Bütün bu işlevlerin neticesi olarak, düşüncelerin zararlı bir eyleme dönüşme ihtimali azalmış olacak; şiddet, cazibesini yitirecek ve politik bir araç olmaktan çıkacaktır⁸⁹.

İkinci görüşü savunan militan demokratlar, militan demokrasi anlayışının özet ifadesi olan Saint Juste’ye ait olan “özgürlük düşmanlarına özgürlük tanınamaz”⁹⁰ düsturunu esas almaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, demokratik sistemi ortadan kaldırmaya matuf siyasi akımlara ifade özgürlüğü tanınmaması gerektiği, iki büyük

⁸⁷ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 46.

⁸⁸ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yenilenmiş Altıncı Baskı, AÜHF Yayınları, Ankara, 1981, s.218.

⁸⁹ Erdem, **Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi**, s. 13-14.

⁹⁰ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 132; Can, s. 65.

dünya savaşı sürecinde yaşanan acı tecrübelerle sabittir. Faşizm ve nasyonal sosyalizmin İtalya ve Almanya’da liberal demokratik sistemin özgürlükçü ortamından istifade ederek iktidara gelip demokrasiyi ortadan kaldırmaları, demokratik sistemi yıkmayı yönelik olan siyasi akımlara karşı dikkatli olunması gerektiği sonucunu doğurmuştur⁹¹.

“Özgürlüğü yok etme özgürlüğü yoktur” sloganından hareket eden militan demokrasi taraftarları, özgürlük karşıtlarına özgürlük tanımının, demokratik sistemin yıkılma olasılığını da kabul etmek anlamına geleceğini ileri sürmektedir. Onlara göre, özgürlük düşmanlarına demokratik rejimin tüm imkânlarından yararlanma fırsatının tanınması, günün birinde özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırılmasına yol açabilir. Zira özgürlük karşıtlarının özgürlüklerden istifade ederek iktidara gelmeleri halinde artık iş işten geçmiş olur. Çünkü özgürlük düşmanlarının demokratik seçimlerde başarı kazanıp iktidarı ele geçirmeleri halinde, önce özgürlükleri askıya alınır, daha sonra demokratik rejimi yıkılır ve yerine diktatoryal bir rejim kurulur⁹². Bütün bu nedenlerden ötürü, demokratik düzenler, demokrasi ve özgürlükleri koruma hakkına dayanarak, kendisini yıkmaya yönelik siyasi akımlara ve buna yönelik olan ifade özgürlüğüne izin vermeyebilir ve bu özgürlüğün kullanımına çeşitli kısıtlamalar getirebilir⁹³.

Militan demokrasi anlayışından en çok etkilenen özgürlüklerden bir diğeri de siyasi parti özgürlüğüdür. Militan demokrasi anlayışının her iki özgürlük (ifade ve siyasi parti) alanına yönelik yaklaşımı aynı olduğundan dolayı, militan demokrasinin ifade özgürlüğüne ilişkin yukarıda ifade edilmeye çalışılan değerlendirmelerin siyasi parti özgürlüğü için de geçerli olduğunu söylemek gerekir. Şu farkla ki; ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar hem daha fazla olmuş ve hem de birçok demokratik ülkeye sirayet ederek yaygınlaşmıştır. Siyasi parti özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ise hem daha az olmuş ve hem de her ülkeye sirayet etmemiştir. Farklı bir anlatımla, siyasi parti özgürlüğü, militan demokrasi anlayışından daha düşük düzeyde etkilenmiştir.

⁹¹ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 49.

⁹² Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 219.

⁹³ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 219.

Gerçekten de, militan demokrasi anlayışının Batılı demokrasilerdeki siyasi partiler üzerinde eşit derecede etkisi olmamıştır. Sözgelimi, ABD, Fransa ve İngiltere gibi demokratik ülkelerde bu anlayış siyasi partiler üzerinde kendisini hiç hissettirmemiştir. Söz konusu ülkelerde demokratik düzene karşı olan siyasi partilerin kurulmalarına ve faaliyetlerine hoşgörüyle yaklaşmıştır⁹⁴. Militan demokrasi pratiğinin siyasi partiler üzerinde kendisini hissettirdiği ülkelerin başında, iki dünya savaşı arasında acı tecrübelerin yaşandığı Federal Almanya ve İtalya gelmektedir.

Militan demokrasi anlayışının uygulamaya konulduğu İkinci Dünya Savaşından sonra yürürlüğe giren kimi demokratik ülke anayasalarda siyasi partilere ilişkin hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Bu ülkeler; İtalya, Almanya ve Fransa'dır. Bu ülkelerden Federal Almanya Anayasası'nda siyasi partilere yönelik ayrıntılı bir kanunun çıkarılması öngörülmüştür. Bu saydığımız ülkelerden İtalya ve Almanya'da, anayasa koyucularının siyasi partileri bir anayasal kurum olarak düzenlemeleri ve siyasi partileri denetleyecek yargısal bir organ oluşturmalarının temel nedeni, her iki ülkenin siyasi partilere ilişkin iki dünya savaşı arasında yaşadığı travmalardır. İtalyan ve Alman anayasa koyucuları, yakın geçmişlerinde yaşadığı tecrübelerden hareketle, bir yandan siyasi partileri anayasal düzeyde güvence altına almak ve böylelikle siyasi iktidarların keyfi muameleleri karşısında korumak, diğer yandan da siyasi partilerin demokratik sisteme, hukuk devleti ilkesine ve özgürlüklere karşı yıkıcı girişimlerde bulunmalarını önlemek amacıyla anayasal düzenleme yoluna gitmişlerdir⁹⁵.

2.2.1. Militan Demokrasilerde Siyasi Partilerin Kapatılması

Militan demokrasi anlayışının siyasi partiler rejimi üzerinde etkisini en fazla gösterdiği iki ülkeden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri Federal Almanya, diğeri de İtalya'dır. Her iki ülke pratiği, Türkiye'deki siyasi parti kapatmalarının militan demokrasi açısından değerlendirilmesinde bir ölçü ortaya koyacağından dolayı

⁹⁴ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 59.

⁹⁵ Bülent Daver, "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı**, Cilt 2, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 106.

önemlidir. Daha açık bir anlatımla, Türkiye’deki siyasi parti kapatmalarının gerçekten militan demokrasi anlayışıyla ilgili olup olmadığını; yani, bu anlayışa paralel mi, yoksa onu aşan bir pratik mi olduğunu ortaya koyabilmek bakımından önem taşımaktadır.

Federal Alman Anayasası, siyasi partilerin uymaları gereken ilkeler ile kapatılma sebepleri şöyle düzenlenmiştir:

“Amaçlarına ve taraftarlarının tutumuna göre, özgür ve demokratik temel düzeni zedelemek veya ortadan kaldırmak veya Alman Federal Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye sokmak eğilimini gösteren siyasi partiler, Anayasaya aykırıdırlar. Anayasaya aykırılık hakkında Federal Anayasa Mahkemesi karar verir” (m.21/2)⁹⁶.

Federal Alman Anayasası’nın ilgili maddesi kapsamında yalnızca iki siyasi parti hakkında yasaklama kararı verilmiştir. Henüz Alman Siyasi Partiler Kanunu⁹⁷ çıkarılmadan önceki tarihlerde, Alman Anayasa Mahkemesi doğrudan doğruya Anayasanın 21. maddesine dayanarak iki parti hakkında yasaklama kararı vermiştir. Hakkında kapatma kararı verilen partilerden ilki, Nazi eğilimli “Sosyalist Devlet Partisi” (SRP) dir. 1952 yılında verilen kapatma kararın gerekçesinde söz konusu partinin; Yahudi düşmanlığının yeniden dirilmesi için çaba harcadığı, demokratik sistemin temel unsuru olan çok partililik ilkesine karşı çıktığı, parti içi örgütlenmenin “Führer” ilkesine uygun olarak hiyerarşik bir şekilde yapılandığı, programı ve çalışma biçiminin eski Nazi Partisi’ne benzediği ve onun devamı niteliğinde olduğu ileri sürülmüştür⁹⁸.

Federal Anayasa Mahkemesince yasaklanan ikinci parti, “Alman Komünist Partisi”(KDP) dir. Federal Anayasa Mahkemesi’nin 17 Ağustos 1956 tarihli yasaklama kararında özetle şu gerekçelere dayanılmıştır: a) KDP’nin hedeflediği

⁹⁶ Çeviri için bkz. Adalet Bakanlığı, **Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları**, T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire başkanlığı, Ankara, 2011, s. 223-224.

⁹⁷ Alman Siyasal Partiler Kanunu 1967 yılında çıkarılmıştır.

⁹⁸ Özkan Tikveş, “Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Siyasi Parti Kapatma Konusunda İki Kararı”, **Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, 1970, s.231-232; Ekrem Ali Akartürk, **Avrupa hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları**, YÜHF Yayını, İstanbul, 2008, s. 59.

proletarya diktatörlüğü, özgür demokratik düzenin temel ilke ve kurumlarıyla bağdaşmaz. Zira tek parti anlayışına dayalı olan KDP'nin anlayışı, özgür demokratik düzenin temel gereği olan çok partililik ilkesine aykırıdır. b) Marksist öğretisi, özgür demokratik düzene aykırılık oluşturmaz. Ancak, bu öğretinin politik bir hedef olarak hayata geçirilmesi kabul edilemez. c) KDP, demokratik cumhuriyeti yıkma hedefine yönelmiştir. d) KDP'nin genel siyasi tutumu, özgür demokratik düzeni zedelemeye ve yok etmeye yönelmiştir⁹⁹.

Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin iki siyasi parti hakkında verdiği yasaklama kararları genel olarak incelendiğinde, siyasi parti yasaklama kararlarında korunan değerin çoğulcu ve özgürlükçü demokratik düzen olduğu görülür. Özgürlükçü ve çoğulcu niteliklere sahip bir demokratik düzeni zedelemeye ya da yok etmeye yönelik amaçlar taşıyan ve buna uygun faaliyetlerde bulunan siyasi partilerin yasaklanacağı hükme bağlanmıştır. Öte yandan, her iki parti hakkında verilen kararlarda, bir partinin yasaklanabilmesi için; bir yandan partinin yetkili organlarında demokratik düzenle bağdaşmayan amaçların, diğer yandan da bu amaçlara yönelik somut hazırlık ve girişimlerin tespit edilmesi gerekir. Anayasaya aykırı amaçlar tespit edilirken; partinin tüzüğüne ve programına, partinin yetkili organ ve üyelerinin açıklamalarına, partinin ideolog ve teorisyenlerinin yazılarına, partide kullanılan eğitim ve propaganda araçlarına, partinin yayınladığı dergi ve gazetelere bakılması gerekir. Buna göre, bir siyasi parti hakkında yasaklama kararı verilirken çok yönlü ve somut bilgi, belge ve delillere dayanan bir inceleme yapılmalıdır¹⁰⁰.

1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın siyasi partilere ilişkin 49. Maddesi, “Her vatandaş, demokratik süreçlerle ulusal politikaların belirlenmesine katkıda bulunmak amacıyla serbestçe parti kurma hakkına sahiptir”¹⁰¹ diyerek, siyasi parti özgürlüğüne ilişkin herhangi bir sınırlama öngörmemiştir. Ancak, Anayasanın “Geçici ve Son Hükümler” başlığı altındaki 12. Maddesinde, “Feshedilen Faşist Partinin herhangi bir

⁹⁹ Tikveş, **Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Siyasi Parti Kapatma Konusunda İki Kararı**, s. 239-240; Akartürk, **Avrupa hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları**, s. 63.

¹⁰⁰ Daver, **Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay**, s.113-114.

¹⁰¹ Adalet Bakanlığı, **Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları**, s. 331.

şekilde yeniden kurulması yasaktır”¹⁰² hükmüne yer verilmiştir. Ancak bu hüküm bütün siyasi partileri kapsayan genel bir yasaklama hükmü değildir¹⁰³. Bununla birlikte, 1952 yılında çıkarılan siyasi partilere ilişkin uygulama kanununda; şiddeti politik amaç olmak kullanmak, özgürlükleri bastırmak, demokrasiyi ve kurumlarını karalamak, ırkçı politikalar geliştirmek, faşist görünüşlü gösteriler yapmak suretiyle faşist partiye özgü antidemokratik amaçlar izlemek yasaklanmıştır¹⁰⁴.

İtalyan Anayasasında ve siyasi partiler kanununda siyasi parti özgürlüğüne ilişkin birtakım sınırlayıcı düzenlemeler olmasına rağmen uygulamada daha liberal bir tutumun varlığından söz etmek mümkündür. Sözgelimi, İtalyan siyasi yaşamında sistem dışı olarak kabul edilen Komünist Partisi hem siyasi varlığını kesintisiz bir şekilde devam ettirebilmiş ve hem de koalisyon hükümetlerinde yer alarak iktidar bile olabilmektedir. Anayasanın Geçici 12. maddesindeki yasağa takılmamak amacıyla eski faşist partinin devamı olduğunu belirtmemekle birlikte neo-faşist bir parti bile kurulmuş ve siyasi alanda varlığını devam ettirmiştir¹⁰⁵. Kaldı ki, İtalyan Anayasası ve siyasi partiler kanununa bakıldığında, tıpkı Almanya örneğinde olduğu gibi, siyasi partilere getirilen sınırlamaların özgürlükçü ve çoğulcu niteliklere sahip demokratik sistemi korumaya yönelik oldukları görülmektedir. Korunmak istenen politik değerler bakımından, Türkiye’deki siyasi parti kapatmalarındaki korunan politik değerlerle uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Militan Demokrasinin Eleştirisi

“Özgürlüğü yok etme özgürlüğü yoktur” ya da “özgürlük düşmanlarına özgürlük tanınmaz” sloganlarında ifadesini bulan militan/mücadeleci demokrasi anlayışı, İkinci Dünya Savaşı öncesinde yıkıcı ve totaliter nitelikli siyasi partilerin demokratik yöntemlerle iktidara gelip demokrasiyi ortadan kaldırmalarına tepki olarak ortaya çıkan reaksiyoner bir politik yaklaşımdır. Kendi içinde aşılması güç bir çelişkiyi

¹⁰² Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları*, s. 352.

¹⁰³ Akartürk, *Avrupa hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları*, s. 84.

¹⁰⁴ Akartürk, *Avrupa hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları*, s. 85.

¹⁰⁵ Hakyemez, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, s. 105.

barındıran bu yaklaşım, batılı demokrasilerde yaygın kabul görmediği gibi süreklilik de arz etmemiştir. Sadece, liberal demokrasinin tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan bir parantezi ifade etmiştir¹⁰⁶. Bütün reaksiyoner akımlarda olduğu gibi bu akım da dönemsel bir etki yaratmıştır. Kalıcı olmamış, geçici bir nitelik kazanmıştır.

Hiç şüphesiz, demokratik sistemler de korunmaya açık rejimlerdir. Hiçbir sistem kendisini yok edecek eylemlere ve hareketlere geçit vermez. Burada karşımıza çıkan kritik soru, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerde sistem karşıtı muhalefete hangi ölçüde izin vereceği ve ne dereceye kadar hoşgörülü olacağıdır. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerin ayırt edici özelliği, siyasi muhalefetin varlığıdır. Muhalefetin olmadığı yerde demokrasi yoktur. Ancak bu muhalefet, demokratik sistemi yıkmaya yönelik bir muhalefet olduğunda, buna karşı nasıl bir yol takip edileceği hususu büyük önem taşımaktadır. Bu sorun, esas itibarıyla, kamu hukuku ve siyaset bilimindeki “özgürlüğü yok etme özgürlüğü”nün tanınıp tanınmaması yolundaki tartışmayla doğrudan ilgili olup, her iki seçenekte de işin püf noktası özgürlükle düzen/otorite arasındaki ilişkide ağırlığın hangi yönde olacağı üzerinde toplanmaktadır¹⁰⁷.

Özgürlükle düzen ikilisi arasında bir denge kurma arayışı içerisine girilirken, militan demokrasi anlayışı bağlamında özellikle iki özgürlük alanı dikkat çekmektedir. Bunlar; ifade özgürlüğü ile siyasi parti özgürlüğüdür. Militan demokrasi taraftarlarının, sistem karşıtı soyut düşünce açıklamalarına yönelik sınırlamalar getirilmesi gerektiğine ilişkin önerileri kesinlikle kabul edilemez. Zira çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi teorisi, her türlü görüş ve düşüncenin açıklanmasını öngörür. Teorik olarak demokrasi her gün yenilenen bir halk oylaması olduğuna göre, yenilenen her gün farklı şeyler söyleyebilmek demokratik sistemin devamlılığı bakımından önemlidir. Zira demokrasi, düşünce zenginliği ve çoğulculuğu üzerinde hayat bulur. Herkesin aynı görüş ve düşüncede olmasını isteyen veya farklı görüş ve düşüncelerden rahatsız olan rejimler demokratik olamazlar. Bu bağlamda, kendisini yıkmaya matuf olsa bile, tek başına soyut düşünce açıklamasının önüne engeller koyan rejimler, zaten

¹⁰⁶ Fazıl Hüsnü Erdem, “Türk Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Siyasal Partilerin Kapatılması: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Hukuk ve Adalet: Eleştirel Hukuk Dergisi**, Sayı 4, Ekim-Aralık 2004, s. 296.

¹⁰⁷ Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 199.

bu tutumlarıyla demokrasiyi ortadan kaldırmış olurlar. Demokrasiyi koruma kaygısıyla düşünceleri bastıranların kendileri demokrasiyi zedelemiş olurlar.

Gerçekten de, farklı düşünce ve çıkarların özgürce ifadelendirilmediği, örgütlenmesine ve siyasi iktidar için birbirleriyle rekabet etmesine izin verilmediği bir ortamda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Siyasi çoğulculuğun teminatı olan siyasi rekabetin ortadan kaldırılması, kaçınılmaz olarak siyasetin resmi bir alana hapsolunması sonucunu doğurur. Böylesi bir durumda yaşanacak olan ise, siyasetin topluma yabancılaşmasıdır. Topluma yabancılaşmış ve toplum dışılaşmış bir demokratik siyaset, yalnızca egemenlerin, güçlülerin ya da toplumun sınırlı bir kesiminin sesini duyurduğu ve çıkarlarını savunduğu bir oligarşik yapının üstünü örtmek için kullanılan bir kılıfa dönüşür. Demokratik siyasetin toplumun çok sınırlı bir kesiminin tahakküm aracı haline gelmesi, onun özünü kaybetmesine yol açar. Dolayısıyla, demokrasiyi korumak amacıyla düşünsel ve siyasal alana sınırlar getirmeye yönelik militan demokrasiye ait yöntemleri kullanmak, her şeyden çok demokrasiye zarar verir.

Önemle ifade etmek gerekir ki, ileri sürülenlerin tam aksine, demokrasi kendi varlığını koruyup güçlendirebilmesi, istikrar ve devamlılığını sağlayabilmesi için her türlü düşünceye açıklama özgürlüğü tanınmalıdır. Her türlü düşünceye ifade fırsatının verilmesi ve bunun üzerinden muhalefet etme hakkının tanınması, toplumsal farklılaşmalardan kaynaklanan çatışmalarının şiddet düzeyine varmasını engellemekte ve muhalefetin meşru sınırlar içinde kalmasına hizmet etmektedir. Bundan da öte, böyle bir fırsatın tanınması, zaman içerisinde rejim karşıtı olan düşünce ve örgütlenmelerin sistemle bütünleşmesini sağlayabilecektir. Böylece farklı görüş ve düşüncelere hoşgörü gösterme; düşüncelerin şiddetten arındırılmasına, aşırılıkların törpülenmesine ve sistem içinde erimesine yol açabilmektedir. Bunun tersi tutum ise, sisteme olan inanç ve güvenin azalmasına, sisteme yönelik eleştirilerin giderek yoğunlaşmasına ve düşünce boyutundan çıkıp eylem boyutuna geçmesine neden olabilecektir. Nitekim bütün bu sebeplerden ötürü, Batılı çoğulcu ve özgürlükçü

demokrasilerde sistem karşıtı muhalefete hem her türlü görüş ve düşünceyi açıklanma ve hem de bunlar etrafında örgütlenme hakkı tanımaktadır¹⁰⁸.

Hakyemez'in ifade ettiği gibi;

“Çoğulcu bir demokraside düşüncelerin yasaklanması değil, yıkıcı sayılan düşüncelerin karşıt düşüncelerle kamuoyu önünde tartışılıp, tamamen özgürlükçü bir ortam içerisinde bu tür bir tehlikenin düşünceyle bastırılarak savuşturulması yöntemi demokratik rejim açısından daha sağlıklı bir yol olarak kabul edilmelidir. Bunun sonucu olarak bu aşamada mutlak özgürlük anlayışının geçerli olması gerekir. (...) Demokrasilerde mevcut düzene uygun düşünme zorunluluğu değil; sadece mevcut düzene uygun hakaret etme zorunluluğu vardır (...) demokrasilerde hiçbir zaman hâkim siyasal güçler muhaliflerini etkisiz kılmada düşünce özgürlüğünü kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir baskı aracı olarak kullanmamalıdır. ‘Özgürlüğü yok etme özgürlüğü yoktur’ görüşü siyasal iktidarlarca adeta ‘siyasal iktidarı değiştirme özgürlüğü yoktur’ biçiminde algılanarak, kendi iktidarlarını sürdürmek için bir araç olarak kullanılmamalıdır... Bu nedenle aslında açık bir toplumda bu tür sorunlara karşı zorlama ve baskıdan ziyade hoşgörü ile yaklaşılması ve sorunların baskı ve yasaklarla değil, eğitim ve ikna yolu ile çözümüne gayret gösterilerek totaliter görüş sahiplerinin yeniden demokratik rejime kazandırılması amaçlanmalıdır. Çünkü hukuk ve kamu düzeni baskı ve korku ile değil, fikirlerin serbestçe ifadesi sayesinde birbirlerini ikna ile en sağlıklı biçimde güvence altına alınabilir (...) yenilikçi ve siyasal iktidarı elinde bulunduranların görüşleri ile uyuşmayan fikirlerin yasaklanması düşüncelerin sınırlandırılmasına ve fikirler arasında imtiyazlı/imtiyazsız ya da korunan/korunmayan biçiminde antidemokratik ayrımların yapılmaya başlanmasına yol açacaktır”¹⁰⁹.

Burada cevaplandırılması gereken asıl soru şudur: Sistem karşıtı muhalefetin eyleme dönük düşünce açıklamaları ile bu tür düşünceler etrafında örgütlü olan siyasi

¹⁰⁸ Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s.197.

¹⁰⁹ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 54-57.

partilere ne ölçüde tolere edileceği, farklı bir ifadeyle bu tür radikal muhalefet hareketlerinin anayasal ve fiili sınırlarının neler olduğudur¹¹⁰. Gerek ifade ve gerekse siyasi parti özgürlüğü açısından sınır; soyut düşüncenin, açıklanma ve propagandayı aşırılık niteliğiyle hukuka aykırı yöntemlerle dışa vurulmasıdır¹¹¹. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Mahkemesi'nin yerleşik içtihatlarında her iki özgürlük alanı için öngörülen sınır; şiddeti teşvik etmek, şiddet kullanılmasını savunmak ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanmaktır. Bu tür düşünce açıklamalarının demokratik düzen bakımından gerçek bir tehlike oluşturup oluşturmadığının tespitinde “açık ve mevcut tehlike” (clear and present danger) ölçütü kullanılmalıdır¹¹².

Önemle belirtmek gerekir ki, militan demokrasi anlayışının kapı araladığı siyasi partilerin kapatılması yaptırımının gereksiz olduğu kadar işlevsiz olduğunu ifade etmek gerekir. Prensip olarak, tıpkı ölüm cezasına karşı olunduğu gibi, siyasal partilerin kapatılmasına da karşı olunması gerekir.

“Zira nasıl ki, gerçek kişiler açısından ölüm cezası yaşam hakkının özünü yok ediyorsa, aynı şekilde tüzel bir kişilik olan siyasal partinin kapatılması da, siyasal parti özgürlüğünün özünü yok etmektedir. Bu görüş, aynı zamanda, yerleşik demokrasilerin genel tutumuna da en uygun olanıdır. Bundan da öte, pratik sonuçları itibarıyla değerlendirildiğinde de, siyasal partilerin kapatılmasının kendinden beklenen yararları sağladığı da söylenemez. Kapatılan her siyasal partinin devamı niteliğinde yeni bir partinin kurulduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir”¹¹³.

Duverger'in ifade ettiği gibi,

“Demokrasiyi tehdit eden, partiler rejimi değil, partilerin içyapılarındaki çağdaş eğilimlerdir; tehlike, partilerin varlığında değil, zaman zaman aldıkları askeri, dinsel ve totaliter biçimdedir (...) Demokrasiyi, gelişim süreci içinde kendi bünyesinde sakladığı zehirlere karşı korumanın gerçek yolu, onu, kitleleri örgütlendirecek ve yöneticileri seçip yetiştirecek modern

¹¹⁰ Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s. 199.

¹¹¹ Hakyemez, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, s. 54.

¹¹² Erdem, **Siyasal Partilerin Kapatılması**, s. 298, 300.

¹¹³ Erdem, **Siyasal Partilerin Kapatılması**, s. 299.

yöntemlerden koparmak değil, bu yöntemleri demokrasi yararına kullanmaktır’’¹¹⁴.

Özetle ifade edilecek olunursa; militan demokrasi anlayışı her ne kadar demokrasiyi koruma ve kollama kaygısıyla hareket etse de, demokrasinin vazgeçilmez değerleri olan ifade ve siyasi parti özgürlüğü için öngördüğü kısıtlamalar, zaman içerisinde demokrasinin özünün boşalmasına yol açmakta ve onu anlamsızlaştırmaktadır. Demokratik siyasi sistemi koruma adına birtakım düşünce açıklamalarını yasaklamak ve bunların siyasi parti şeklinde örgütlenmelerine engel olmak, demokrasini çoğulculuk ilkesine veda anlamına gelmektedir. Bu yönüyle militan demokrasi, klasik liberal demokrasi anlayışının sonudur¹¹⁵.

¹¹⁴ Duverger, **Siyasi Partiler**, s. 541-542.

¹¹⁵ Çağlar, **Bir Anayasacının Seyir Defteri**: s.352.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SÜRESİNDE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER

3.1. GENEL OLARAK TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI

Cumhuriyet tarihini, siyasi partiler mezarlığına gönderilen partilerin tarihi olarak okumak mümkündür. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Türkiye toplumunun çoğulcu yapısına paralel olarak birçok siyasi parti kurulmuş, maalesef bu siyasi partilerin önemli bir kısmının siyasi ömrü fazla sürmemiştir. Bunların bir kısmı Bakanlar Kurulu, yerel mahkeme kararı, sıkıyönetim komutanlığı kararı ya da Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Diğer bir kısmının ise, ya faaliyetine izin verilmemiş ya da kendisini feshetmesi istenmiştir. Bunun sonucu olarak, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen siyasi partiler kurumsallaşamamış, kendi geleneklerini oluşturmamış ve süreklilik arz edememiştir. Bundan en fazla demokrasi zarar görmüştür. Türkiye’de demokrasinin ve demokratik geleneklerinin bir türlü yerleşikleşememesinde ve pekişememesinde bu manzaranın çok büyük etkisinin olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye’de ağır aksak işleyen demokrasinin eksikliklerini ve zaafalarını ortaya koyabilmede ve Türk demokrasisini anlamada, siyasi partilerin kapatılması/yasaklanması rejimini incelemek bize önemli katkılar sunacaktır. Bu amaçla Cumhuriyet’in kuruluşundan 1961’e kadar kapatılan siyasi partilere, kapatılma sebepleriyle birlikte değinmeye çalışılacaktır.

Türkiye’de kapatılan siyasi partileri iki ayrı dönemde incelemekte yarar vardır. İlk dönem, tek partili cumhuriyet dönemidir ve 1923-1946 yılları arasındaki dönemi

ifade etmektedir. İkinci dönem ise, çok partili siyasi hayata geçildikten sonraki dönemdir ki, bu da 1946'dan günümüze kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu ikinci dönemi de kendi içinde ikiye ayırarak ele almak daha doğru olacaktır: 1946-1961 dönemi ile 1961 ve sonrası dönem. 1961 sonrası dönemi ayırt etmenin önemi, bu dönemde parti kapatma kararlarının Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından verilmiş olmasıdır. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kapatma kararları¹¹⁶, yani 1961 sonrası kapatılan siyasi partiler çalışma konumuzun dışında kaldığı için ele alınmayacaktır.

3.2. TEK PARTİLİ CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAPATILAN SİYASİ PARTİLER

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kapatılan ilk siyasi parti, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” (TpCF) oldu. TpCF, politik görüş ve tercihleri bakımından önemli ölçüde Birinci Meclis'teki politik gruplaşmada İkinci Grup'un devamı niteliğindeydi. İttihat ve Terakkinin devamı olarak görülen ve radikal, devrimci ve seçkinci özellikleriyle ön plana çıkan Birinci Grup karşısında konumlanan İkinci Grup; Prens Sabahattin ve muhafazakârların devamı olarak liberal ve muhafazakâr eğilime sahip, milli egemenlik ilkesinin tam olarak siyasi hayata egemen olmasını isteyen, kişisel egemenliğe ve fiilen oluşabilecek her türlü kişisel yönetime karşı çıkan bir anlayışı temsil ediyordu¹¹⁷. Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin hemen akabinde Birinci Grup, Mustafa Kemal'in önderliğinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (11 Eylül 1923), İkinci Grup ise, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin öncülüğünde TpCF'yi kurdu (17 Kasım 1924). Kurucularının önemli bir kısmı Milli Mücadele'yi başlatıp sonuna kadar sürdüren komutanlardan oluşan TpCF; Meclisin ikinci döneminde parti içi muhalefetten ümidini kesip Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan mebusların katılımıyla Meclis içerisinde kurulan bir partiydi¹¹⁸.

¹¹⁶ Anayasa Mahkemesi tarafından verilen siyasi parti kapatma kararlarının ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Hüseyin Murat Işık, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi (Siyasi Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi)**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

¹¹⁷ Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 10.

¹¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İstanbul, 1952, s. 606-609.

Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan TpCF'nin oluşumuna öncülük eden kadroların tümü Birinci Meclis döneminde Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları olup hemen hemen tamamı Birinci Grup içerisinde etkin rol oynayan önemli şahsiyetlerdi¹¹⁹. Buna rağmen söz konusu kurucu kadro, esas itibarıyla, Mustafa Kemal'in kişisel diktatörlük eğilimine girdiğini düşünerek bir siyasi parti kurma yoluna koyuldular¹²⁰. Yeni partinin programı, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politikalarıyla temelde uyuşmasına rağmen, bazı konularda belirgin farklılıklar içeriyordu:

“Çoğunluk partisi gibi laik ve milliyetçi politikalarından yanaydı, ancak onun köktenci, merkeziyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkıyordu. Bunun yerine, adem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrımını ve devrimci değişimden çok evrimci değişimi savunuyordu”¹²¹.

Gerçekten de, TpCF'nin 58 maddeden oluşan parti programına bakıldığında özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasinin temel ilkelerini savunan bir parti olduğu anlaşılmaktadır. Programında; hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hâkimiyeti (Demokrasi), genel hürriyetlere taraftarlık, düşünceler ve dini inançları saygınlık, milli birliğin dokunulmazlığına zarar vermemek için, devletin denetim yetkisi saklı kalmak kaydıyla idarî adem-i merkeziyetçiliğin geçerli kılınacağına dair ilke ve esaslar öngörülmüştür¹²².

Partinin kendisine ait bir yayın organı olmamakla birlikte, İstanbul basınında “İstiklâl”, “Son Telgraf”, “Tevhid-i Efkâr” ve “Vatan” gazeteleri partiyi desteklemiş ve adeta parti organı gibi hareket etmişlerdir. İstanbul basının desteğini alan TpCF'nin çok kısa süre içinde örgütlenmesi ve kamuoyundan destek görmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimini endişeye sevk etmiştir¹²³. Bunda asıl etkili olan husus, askeri başarıları nedeniyle toplumsal saygınlığa ve desteğe sahip paşaların parti yönetimindeki ağırlık konumunun, TpCF'yi ordunun ve halkın tercih edebileceği ciddi bir iktidar alternatif haline getirmiş olmasıdır. Bu durum Kemalist önderliğin TpCF

¹¹⁹ Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, s. 600.

¹²⁰ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Hukuk Yayınları, Ankara, 2016, 96.

¹²¹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.246.

¹²² Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 616-617.

¹²³ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 98

aleyhine önlemler almaya itmiştir. TpCF'nin kurulmasından yaklaşık üç ay sonra başgösteren “Şeyh Sait İsyanı” Cumhuriyet Halk Fırkası'na bu fırsatı vermiştir.

Söz konusu isyan hareketi, TpCF'nin kapatılmasıyla sonuçlanacak bir süreci başlatmıştır. Bu süreç içerisinde, Mecliste TpCF'nin itirazlarına rağmen, isyanı bastırabilmek amacıyla “iki yıl için hükümete olağanüstü ve gerçekte diktatörlük yetkileri veren” Takrir-i Sükûn Kanunu ile İstiklâl Mahkemeleri Kanunu çıkarılmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin verdiği güçle hükümet, muhalif basın organlarını (Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, Sebilürreşat, İstiklâl ve Aydınlık gazetelerini) kapatmış ve siyasi muhalefeti tümüyle susturmuştur¹²⁴. Kemalist iktidar TpCF'nin dini siyasete âlet ettiğini, gericiliği kışkırttığını ileri sürmüş; bunun üzerine Partinin şubelerine baskınlar düzenlenmiş, Parti üyeleri -hükümetin manevî şahsiyetine iftira ve halkın zihinlerini karıştırdıkları iddiasıyla- yargılanmış, Partinin şubeleri İstiklâl Mahkemeleri tarafından kapatılmış ve nihayet 5 Haziran 1925'te TpCF irticayı tahrik ediyor gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla tamamen kapatılmıştır¹²⁵. Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk demokratik muhalefet partisinin yedi aylık kısa ömrüne son verilmiştir.

TpCF'nin demokratik niteliğiyle kapatılma gerekçesi dikkate alındığında, söz konusu partinin kapatılmasının militan demokrasi anlayışıyla hiçbir ilgisinin olmadığı, onun gerisine düşen bir anlayış ve pratiği temsil ettiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu dönemde henüz militan demokrasi kavramı dolaşıma girmemiş olsa da, muhalefet partisinin demokrasiyi koruma kaygısıyla kapatılmadığını belirtmekte yarar vardır. Tam tersine, iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'yla mukayese edildiğinde, TpCF'nin daha demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü olduğu hem programından ve hem de Meclisteki tutumundan anlaşılmaktadır. Öte yandan, kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen “irticayla bağlantılı olma” iddiasına ilişkin hiçbir somut delil ve mahkeme kararı ortaya konulmadan kapatılmış olması, bir yandan dönemin iktidar partisinin demokrasiye, çoğulculuğa ve özgürlüklere karşı tahammülsüzlüğünü ortaya koymamada, diğer yandan da bunun dönemsel bir tavır olmadığını, Türkiye siyasi

¹²⁴ Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, s. 100.

¹²⁵ TpCF'nin kapatılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararının metni için bkz. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, s.621-622.

tarihinde süreklilik arz eden bir tutum olduğunu ortaya koymada ciddi bir veri oluşturmaktadır.

Tek partili cumhuriyet döneminde çok partili siyasi hayata geçiş arayışı içerisinde kurulup kendi kendisini feshetme zorunda bırakılan ikinci parti “Serbest Cumhuriyet Fırkası”dır (SCF)¹²⁶. Bu Fırka’nın kurulmasına yol açan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik zemini şu şekilde özetlemek mümkündür: 1930 yılına gelindiğinde, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun ve İstiklal Mahkemelerinin uygulamalarına karşı duyulan hoşnutsuzluklar, iktidar partisi temsilcilerinin otoriter tavırları, kayırmacılık ve yolsuzluklar, temel hak ve hürriyetlere getirilen aşırı sınırlamalar ve bütün bunlara ek olarak 1929 dünya ekonomik buhranın zaten zayıf olan ülke ekonomisini çökertmesi, toplumda yaygın bir rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Tam olarak bu şartlar altında Mustafa Kemal’in önerisi ve teşvikiyle¹²⁷ Fethi Okyar başkanlığında “Serbest Cumhuriyet Fırkası” (SCF) adı altında güdümlü bir muhalefet partisi kurulmuştur (12 Ağustos 1930).

Batı dünyasındaki Türkiye’ye yönelik negatif bakış açısını düzeltmek, toplumda biriken rahatsızlığı gidermek, toplumu cumhuriyet rejimine entegre etmek, siyasi muhalefeti denetim altında tutmak, gizli muhalefeti ortaya çıkarmak, hükümet üzerinde denetimi sağlamak, Mustafa Kemal’in Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki konumunu güçlendirmek gibi nedenlere¹²⁸ bağlı olarak kurulduğu ileri sürülen SCF, birçok yönden Cumhuriyet Halk Fırkası’na benzemektedir. Ancak, SCF, devletçilik yerine liberal ekonomik modeli savunması ve radikal-devrimci yöntem yerine evrimci ve ılımlı bir yol izlemesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan ayrılmaktaydı.

SCF, bizzat Mustafa Kemal tarafından güdümlü bir muhalefet partisi olarak tasarlanmış olmasına karşın, kuruluşundan hemen sonra geniş halk kitlelerinin

¹²⁶ SCF hakkında geniş bilgi için bkz. Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s.622-635; Muzaffer Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, İstanbul, 1974, s.142-153.

¹²⁷ Fethi Okyar, Mustafa Kemal’in kendisine, “Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatöre manzarasıdır (...) Halbuki ben cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese, bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum” dediğini aktarmaktadır. Bkz. Ayşe Hür, “98 günlük 'güdümlü' muhalefet: Serbest Fırka”, **Radikal Gazetesi**, 23 Aralık 2012.

¹²⁸ SCF’nin kurulma nedenleri için bkz. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)**, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.73; Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s.259-260.

sevgisine ve ilgisine mazhar olması, çok kısa süre içerisinde binlerce üyesinin kaydolması, partiye gösterilen teveccühten güç alan Fethi Bey'in ciddi bir muhalefet performansı sergilemesi ve Cumhuriyet Halk Fırkasının politikalarını eleştirmesi, çok geçmeden iktidar partisinde rahatsızlığa yol açtı. Fethi Bey'in özellikle çok güçlü olduğu Ege Bölgesine yaptığı seyahatte başta İzmir olmak üzere birçok il ve ilçede coşkulu kalabalıklar tarafından karşılanması sadece iktidar partisi nezdinde değil, tarafsızlık sözü veren Mustafa Kemal nezdinde de paniğe yol açtı. Nitekim Mustafa Kemal, bir gazeteye verdiği demeçte, “Ben Halk Fırkası ile beraberim ve o fırkanın başıyım!” diyerek, adeta SCF'ye destek verenlere aslında kime muhalefet ettiklerini hatırlatmıştır.

Bütün bunlara ilave olarak, aynı yıl içinde yapılan Belediye seçimlerinde beklenmedik destek görmesi ve SCF'nin listelerinde azınlıklara yer verilmesi, bardağı taşıran son damla olmuş. Bunun üzerine iktidar partisine muzahir basında SCF üyelerine yönelik karalayıcı yayınlar yapılmaya ve SCF'nin irticaya açık kapı bıraktığı iddialarına yer verilmiştir. En son, TBMM oturumunda özetle rejim düşmanlığıyla suçlanan Fethi Bey, kendisinden bekleneni anlamış; Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile birlikte hazırladığı fesih dilekçesini 17 Kasım 1930'da İçişleri Bakanlığı'na vererek 98 günlük partinin siyasi hayatına son vermek zorunda kalmıştır¹²⁹. Böylece, Cumhuriyet döneminin ilk “izinli muhalefet”ine de son verilmiş olundu.

Mustafa Kemal'in teşvikiyle ve onun önerdiği isimle kurulan, Mustafa Kemal'in nezaretinde yazılan programla siyasi hayata başlayan, içinde Mustafa Kemal'in kız kardeşinin de bulunduğu SCF, yine Mustafa Kemal'le birlikte hazırlanan fesih dilekçesiyle kendi hayatına son vermiştir. Daha doğrusu son vermek zorunda bırakılmıştır. Zira kendini feshetmeseydi, kesinlikle kapatılacaktı. O nedenle bu partiyi de kapatılan siyasi partiler içerisinde değerlendirmek gerekir.

TpCF ve SCF dışında bu dönem içerisinde kapatılan ve faaliyetine izin verilmeyen iki partiden de kısaca söz etmek gerekir. Bunlardan birincisi Adana merkezli olarak 1930 yılında kurulan “Ahali Cumhuriyet Fırkası”dır (ACF). Kurucusu, ünlü roman yazarı Orhan Kemal'in babası, aynı zamanda Birinci Mecliste

¹²⁹ Ayşe Hür, “98 günlük 'güdümlü' muhalefet: Serbest Fırka”, **Radikal Gazetesi**, 23 Aralık 2012.

İkinci Grup içerisinde yer alan ve muhalif kimliğiyle tanınan Abdulkadir Kemali olan ACF, iktidar ve güçlü muhalefet arasında sıkışıp kalan ve varlık gösteremeyen bir parti olmuştur.¹³⁰ Abdulkadir Kemali Bey, iktidardaki CHF ile muhalefetteki SCF'nin özde aynı partiler olduğunu, muhalefet partisi SCF'nin CHF marifetiyle kurdurulduğunu, dolayısıyla gerçek muhalefet partisinin ACF olduğunu ileri sürmüştür. Partinin; adem-i merkezîyetçi bir yönetim tarzı ile serbest piyasa ekonomisine eğilimli, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına ve özellikle de düşünce özgürlüğüne büyük önem atfeden bir programa sahip olduğu anlaşılmaktadır¹³¹. Partinin kurucusu Kemali Bey; komünistlik, vatan hainliği, şeriatçılık ve kürtcülük gibi suçlamalarına maruz kalmıştır¹³². Parti kurucusuna yönelik suçlamalara dikkat edildiğinde, bunların tümünün cumhuriyet rejiminin süreklilik arz eden tarihsel-güncel korkularına denk düştüğü görülür. Nihayetinde söz konusu parti, 21 Ocak 1931'de yine Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.

Son olarak, bu dönem içerisinde kurulup faaliyetine izin verilmeyen “Türkiye Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Partisi”ne ilişkin şu kısa bilgiyi paylaşmak gerekir. Edirne merkezli ve mimar mühendis Kazım Tahsin Bey tarafından 29 Ağustos 1930 yılında kurulan bu parti nizamnamesinde çiftçi sınıfı lehine sosyalizan bir eğilime yer verilmiştir. Hükümet tarafından “komünist” eğilimli kabul edildiğinden dolayı faaliyetine izin verilmemiştir¹³³.

Tek partili cumhuriyet döneminde çok partili siyasi hayata geçişe yönelik iki önemli girişim, aynı döneme denk gelen iki isyanla ilintilendirilerek akamete uğratılmıştır. TpCF Şeyh Said İsyanı'na, SCF ise Menemen Hadisesi'ne denk gelmiştir. Her iki siyasi partinin hayatına son vermede etkili olan tehdit algısının (bölücülük ve irtica) cumhuriyet tarihi boyunca canlılığını koruması ve sonraki dönemlerde de siyasi partilerin kapatılmasında temel gerekçeler kullanılması, Türkiye

¹³⁰ Mehmet Pınar, “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 26, Haziran 2016, s. 339.

¹³¹ Pınar, **Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası**, s. 341-346.

¹³² Pınar, **Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası**, s. 347-352.

¹³³ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 638

siyasi hayatına egemen olan düşünce biçimini ve siyasi parti özgürlüğünün sınırlarını anlamada çok önemli bir veri oluşturmaktadır.

3.3. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYAT BOYUNCA KAPATILAN SİYASİ PARTİLER

3.3.1. Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş

Türkiye Cumhuriyetinin üçüncü çok partili siyasi hayata geçiş girişimi İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşti. Savaşa girmeyen, ancak savaştan etkilenen Türkiye önlem olarak sıkıyönetim ilan edildi ve ekonomik tedbirler alındı. Alınan bu önlemlerin toplumsal, ekonomik ve siyasal sonuçları çok ağır oldu. Sıkıyönetim uygulamaları, zaten sınırlı olan özgürlüklerin alanının daha da sınırlandırılmasına ve baskıcı rejimin pekişmesine yol açtı. Ayrıca, savaş tehdidi dolayısıyla büyük bir ordu beslemek zorunda kalan devletin, mali ihtiyaçları karşılamak amacıyla izlediği ekonomik politikalar, dar gelirli kesimleri ezerken, spekülasyon kazanç peşinde koşanları zenginleştirdi¹³⁴. Bu politikalar geniş köylü kesiminin yanı sıra burjuvaziyi de rahatsız etti. Bütün bu gelişmeler, geniş halk kesimlerinde -daha önceleri zaten mevcut olan- CHP iktidarına karşı hoşnutsuzluğun daha da artmasına yol açtı. Öte yandan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri devam eden bürokratlar ile taşra eşrafı ve ticaret burjuvazisi arasındaki siyasi ittifakın bozulması sürecini başlattı.

Ülke içinde olduğu gibi uluslararası arenada yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin demokrasiye geçişinde etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda faşist bloğun mağlubiyeti, dünya siyasi konjonktüründe önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişimin en önemlisi faşist yönetimlerin yıkılması ve buna bağlı olarak demokrasinin yükselen bir siyasal değer olarak ortaya çıkması olmuştur. Değişimden Türkiye de nasibini aldı. Türkiye'nin demokratik Batı Blokuna dâhil olmasına yönelik dış baskılar artmaya başlamıştır. Kaldı ki, Türkiye de savaş sonrası ekonomisini düzluğe çıkarabilmek için de olsa Batı'ya yönelmek zorunda kalmıştır. Buna bir de

¹³⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, s.98-122; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.299-302.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması Boğazların statüsüyle ilgili söz hakkı istemesi, Türkiye'nin Batı dünyasına yanaşmasını hızlandırmıştır¹³⁵.

Bütün bu iç ve dış gelişmelerin tetiklediği demokrasiye geçiş kararının alınmasında uzlaşmacı ve dengeci politik kişiliğiyle bilinen İsmet İnönü'nün tarihsel misyonu etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü, CHP içerisindeki “uzlaşmaz Kemalistler”i ikna ederek çok partili siyasi hayata, yani demokrasiye geçişin önünü açmıştır. İnönü'nün bu tavrından destek alan parti içerisindeki muhalif¹³⁶ unsurlar ile CHP'den ihraç edilmiş olanlar (Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan) Celal Bayar'ın liderliğinde birleşerek “Demokrat Parti”yi (DP) kurdular (7 Ocak 1946)¹³⁷. Hileli seçim” olarak adlandırılan 1946'da yapılan seçimlerle parlamentoya giren ve yaklaşık dört yıl boyunca muhalefet partisi olarak siyasi etkinliklerde bulunan DP, 1950 yılında yapılan seçimlerle tek başına iktidara gelmeyi başardı¹³⁸. Böylece, “yirmi yedi yıllık tek partili bir idare, muhalif bir partinin doğup gelişmesine izin vermiş ve nihayet milletin hükmüne boyun eğerek iktidarı bu muhalefete terk etmişti. Bu gerçekten bir ‘kansız ihtilal’ idi¹³⁹.

3.3.2. Demokrat Parti'nin İktidar Dönemi

DP, iktidarının ilk döneminde, tek partili dönem uygulamalarına gösterilen tepkileri dikkate alarak izlediği politikalarla halkın geniş kesimlerinin sempatisini ve desteğini kazanmayı başarmıştır. Böylelikle hem kendi toplumsal tabanının partiyeye yönelik desteğini tahkim etmiş ve hem de bu tabanı genişleterek iktidarını

¹³⁵ Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, s. 118-120.

¹³⁶ Türkiye’de en radikal toprak reformu denemesi olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bütün toprak ağalarının tepkisini çekmişti. Bu tepkiler, Kanun’un görüşülmesi sırasında, tek parti döneminde alışık olunmayan bir muhalefet şeklinde ortaya çıktı. Menderes bu konudaki muhalefetini “milli egemenlik”, “Meclis’in üstünlüğü” ve “demokratik rejim” gibi kavramlarla harmanlayarak önemli bir muhalif cephe oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 15.

¹³⁷ Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, s. 199.

¹³⁸ Çok partili siyasi hayata geçiş süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)**, s.125-202; Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, 4.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.11-61.

¹³⁹ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.84.

sürdürmüştür. Bu desteğin bir ürünü olarak 1954 yılında yapılan seçimlerden güçlenerek çıkmıştır.

DP'nin ilk iktidar yıllarında elde ettiği başarının temelinde; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanda gerçekleştirdiği reformlar yatmaktadır. Ekonomik olarak, dönemin en önemli üretim aracı olan tarım alanında birtakım atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda; tarım alanlarının genişletilmesi, tarımda makineleşmenin yaygınlaştırılması, tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının yüksek tutulması ve çiftçiye ucuz banka kredisinin sağlanması gibi adımlarla tarım kesiminde yaratılan zenginlik, bir bütün olarak ülke ekonomisinde büyümeye yol açmıştır. Öte yandan, temel altyapı yatırımlarıyla köylerin piyasa ekonomisine katılmalarının önü açılmış ve bunun sonucu olarak tarıma dayalı ticaret sektörü zenginleşmiştir. Sanayi alanında ise, özellikle temel tüketim maddeleri üreten fabrikaların açılması önemli bir adım olmuş ve bunun sayesinde halk nezdindeki desteğini arttırmıştır¹⁴⁰.

DP, ekonomik alanın dışında politik alanda da kimi reformlar gerçekleştirmiştir. İktidarın ilk yıllarında nispi olarak özgürlüklerin alanı genişlemiş ve özgürlükçü bir atmosfer oluşmuş; ifade ve örgütlenme özgürlükleri alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu politikaların bir sonucu olarak, aydın kesimin DP'ye olan desteği sağlanmıştır. Dinsel özgürlükler alanında da yeni adımlar atılmıştır. İktidara gelmesinde büyük payı olan muhafazakâr-dindar kesimlerin beklentilerini karşılamak ve desteklerini tahkim etmek amacıyla “katı laiklik” anlayışını terk etmiştir. Bu bağlamda sembolik değeri yüksek olan Arapça ezan yasağını kaldırmış ve din öğretimini yaygınlaştırmıştır¹⁴¹.

DP iktidarının, geniş halk kitlelerinin desteğinin kazanılmasında ve partiye yönelik sempatinin derinleşmesinde etkin olan temel politikalarından bir diğeri, “bürokrasi düşmanlığı”¹⁴² dır. Bu dönemde izlenen politikalarla, “tahsildar çantası ve jandarma dipçığı” ile tanımlanan bürokratik egemenliğe gem vurmuştur. Öte yandan,

¹⁴⁰ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.141-144; Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.325-327.

¹⁴¹ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 127.

¹⁴² Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.143.

izlenen politikalarla kırsal kesimin siyasal katılımı genişletilmiştir. Böylece, geniş köylü kitlelerinin demokratik siyasi kültürü benimseyip içselleştirmeleri sağlanmıştır.

DP iktidarının ilk döneminde yaşanan olumlu gelişmeler, iktidarının ikinci döneminden itibaren giderek artan bir şekilde tersine dönmeye başlamıştır. İlk gerileme ekonomik alanda yaşanmıştır¹⁴³. Ülke ekonomik krize yakalanmış; büyüme hızı düşmüş, enflasyon artmış, dış ticaret açığı artmış, döviz sıkıntısı başgöstermiş, temel mallarda darlık başlamış ve dış borç yükü giderek artmıştır.

Ekonomik alanda yaşanan kötü gidişat kendisini siyasi alanda da hissettirmiştir. DP iktidarı, 1954'ten itibaren siyasi liberalleşmeyi büyük ölçüde askıya almaya başlamış; baskıcı ve otoriter bir siyaset izleme yoluna koyulmuştur. Muhalefet partilerinin siyasi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, muhalefetteki partilere oy veren seçmenin cezalandırılması, yargısal denetime sınırlamalar getirilmesi, yargı bağımsızlığının zedelenmesi, basın özgürlüğünün sınırlandırılması ve kamu görevlilerinin özlük haklarının güvenceden yoksun bırakılması gibi politikalar yaşama geçirilmiştir¹⁴⁴.

DP iktidarının demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında geriye gidiş olarak değerlendirilebilecek politikaları, bu politikalardan rahatsızlık duyan ve önceleri kendisine destek veren aydın kesimin, verdiği desteği kesmesine ve iktidara muhalefet etmesine yol açmıştır. İktidarın otoriter ve baskıcı nitelikli politikalarının aydın kesime yönelmesiyle birlikte, iktidar partisi ile aydınlar arasındaki ilişki tamamen kopmaya başlamıştır. DP iktidarının başından beri izlediği bürokrasi karşıtı politikalardan zaten rahatsızlık duyan sivil-asker bürokratların aydınlarla birlikte hareket etmeleri, DP'nin sonunu getirmiştir. 27 Mayıs 1960 günü askeri bir cunta yönetime el koyarak DP'yi iktidardan uzaklaştırmıştır¹⁴⁵.

¹⁴³ Ekonomideki olumsuz gidişat için bkz. Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.89-92; Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s.331-334.

¹⁴⁴ DP'nin baskıcı politikaları için bkz. Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 129-135; Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.164-170.

¹⁴⁵ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 134-135.

3.3.2. 1946-1961 Arası Kapatılan Partiler

Tek partili cumhuriyet döneminde çok partili siyasi hayata geçişe ilişkin ikinci denemenin (SCF) üzerinden 15 yıl geçtikten sonra 1945 yılında üçüncü kez çok partili siyasi hayata geçiş kararı alındı. 1945 yılında çok partili siyasi hayata geçildikten sonra Türkiye’de birçok siyasi parti kuruldu. 1945-1961 arasında tam olarak 37 siyasi parti kuruldu¹⁴⁶. Tek partili cumhuriyet döneminde olduğu gibi bu dönemde de parti kapatmalara devam edildi. Bir farkla ki, bu dönemde çok sayıda parti kuruldu ve bunlardan bir kısmı kapatıldı, diğerlerinin varlıklarına dokunulmadı. Bu dönem içerisinde kurulan 37 partiden 11 tanesi kapatıldı; 1’inin de faaliyetine izin verilmedi. Kapatılan siyasi partilerden ikisi sıkıyönetim komutanlığı kararıyla, geriye kalan 9 siyasi parti de yerel mahkeme kararıyla kapatıldı¹⁴⁷. Dönemin parti kapatmalar açısından önemi, 1961 sonrasında farklı olarak (bu dönemde partiler Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabiliyor), parti kapatmalara yerel mahkemelerin ve sıkıyönetim komutanlıklarının karar veriyor olmasıdır.

Bu dönem içerisinde ilk kapatma dalgası 1946 yılında yaşandı. İlk kapatılan siyasi parti, Bursa Mudanya merkezli olarak 24 Nisan 1946’da kurulan “Çiftçi ve Köylü Partisi” oldu. Parti programında; Türkün onurlu karakterinin yerine getirilmesi, geleneğin korunması, bağımsızlık ve Türkün bütün özelliklerini zamanın ruhuna uygun bir şekilde yaşatmak, korumak ve icra etmek gibi ilke ve esaslara yer veren ve bu alanlarda İslami esaslara dayanılması gerektiğini söyleyen söz parti, kanuna aykırı

¹⁴⁶ Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

Milli Kalkınma Partisi (MKP)- 1946, İstanbul, Liberal Demokrat Partisi- 1946, İstanbul, Çiftçi Ve Köylü Partisi- 1946, Bursa, Türk Sosyal Demokrat Partisi- 1946, İstanbul, Türkiye Sosyalist Partisi- 1946, İstanbul, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi- 1946, İstanbul, Türkiye İşçi Ve Çiftçi Partisi- 1946, İstanbul, Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi- 1946, İstanbul, Yalnız Vatan İçin Partisi- 1946, İstanbul, Ergenekon Köylü Ve İşçi Partisi- 1946, İstanbul, Arıtma Koruma Partisi- 1946, İstanbul, İslam Koruma Partisi- 1946, İstanbul, Yurt Görev Partisi- 1946, İstanbul, Demokrat Parti- 1946, Ankara, İdealist Partisi- 1947, İstanbul, Türk Muhafazakar Partisi- 1947, İstanbul, Türkiye Yükselme Partisi- 1948, İstanbul, Millet Partisi- 1948, Ankara, Öz Demokratlar Partisi- 1948, Afyonkarahisar, Serbest Demokrat Partisi- 1948, İzmir, Müstakil Türk Sosyalist Partisi- 1948, İstanbul, Toprak, Emlak Ve Serbest Teşebbüs Partisi- 1949, İstanbul, Müstakiller Birliği- 1950, İstanbul, Çalışma Partisi- 1950, Ankara, Liberal Köylü Partisi- 1950, İstanbul, Demokrat İşçi Partisi- 1950, İstanbul, Bağımsızlar Siyasi Derneği- 1950, İstanbul, İslam Demokrat Partisi- 1951, İstanbul, Türkiye Köylü Partisi- 1952, Ankara, Hürriyet Partisi- 1955, Ankara, Cumhuriyetçi Millet Partisi- 1954, Ankara, Ufak Parti- 1957, Erzurum, Vatan Partisi- 1954, İstanbul, Birlik Partisi- 1957, İstanbul, Hür Türkiye Adalet Partisi- 1957, Bolu, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)- 1958, Ankara

¹⁴⁷ Bkz. <http://www.tesav.org.tr/siyasipartiler.htm> (Erişim Tarihi: 12.2.2019).

tutumu gerekçe gösterilmek suretiyle 2 Haziran 1946'da yerel mahkeme kararıyla kapatıldı¹⁴⁸.

1946 yılı içerisinde kapatılan bir başka parti “Türkiye Sosyalist Partisi” oldu. 14 Mayıs 1946'da İstanbul merkezli olarak kurulan ve programında sosyalizme yer veren “Türkiye Sosyalist Partisi”, 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı kararıyla kapatıldı¹⁴⁹. Kurucuları komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle yargılanan ve yargılama sonrası beraat eden bu parti, sıkıyönetim kalktıktan sonra 1950 yılında faaliyetlerine yeniden başlayınca, bu kez komünizmi yaymak gerekçesiyle yerel mahkeme kararıyla 17 Haziran 1952'de kapatıldı. Kurucuları ikinci kez yargılanmış, uzun süren yargılamalar sonucunda yine beraat ettiler¹⁵⁰.

Aynı yıl (1946) içerisinde kapatılan üçüncü bir parti, “Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi” (TSEKP) oldu. 20 Haziran 1946'da İstanbul'da kurulan Partinin uzun ve kısa vadeli olmak üzere iki amacı vardır. Kısa vadeli amacı, antidemokratik kanun ve uygulamalara engel olmak ve toplumu sosyalizan bir hale getirmektir. Uzun vadeli amacı ise, işçinin sömürülmesini önlemek, temel üretim araçlarını millete mal etmektir. Parti programında; sosyalist bir topluma geçiş şartlarını olgunlaştırmak, milliyetçiliği ve ırkçılığı yok etmek, irticaya ve faşizme karşı sistemli bir mücadele yürütmek gibi önerilere yer verilmektedir. Komünist Parti'nin legalleşme çabası olarak görülen TSEKP, sosyalist bir karakter taşıyan ve ileriki süreç için komünizmi amaçlayan sol kanatta yer alan bir partidir. Parti, Sıkıyönetim Komutanlığı kararıyla 16 Aralık 1946 tarihinde kapatıldı ve kurucuları komünizm propagandası yapmak ve komünizmi yaymak iddiasıyla yargılanıp mahkûm edildiler¹⁵¹.

1946 yılı içerisinde kapatılan son bir parti, “İslâm Koruma Partisi”dir. Partinin amacının; doğru olmak, insanların düşünce, vicdan ve ifade özgürlüklerini, mülkiyet haklarını, insanca yaşama haklarını tanımak ve korumaya çalışmak, Türkiye Cumhuriyeti Devlet yönetiminin geniş ve ileri bir anlayışla halk idaresine

¹⁴⁸ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 695.

¹⁴⁹ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 696-697.

¹⁵⁰ Emin Karaca, “Türkiye’de Legal Sosyalist Partiler”, **Gelenek**, Sayı 52, Temmuz 1996.

¹⁵¹ Süzan Ünal, “Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 5, Sayı 10, s. 138-140; Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 704-705.

dayandırılarak yürütülmesine ve bütün bir insanlığın kötülükten arınarak yükselmesine hizmet etmek olduğu ifade edilmiştir. İsminde “parti” kelimesi bulunmasına rağmen, kuruluş dilekçesinde partinin amacı, “her türlü siyaset ve siyasi partilerden uzak olarak sırf İslamların medeniyeti, tesanütü, menfaati, birbirine sevgi, yardımı, birliği yolunda ülkeyi koruma gayesinden ibaret olarak Türkiye Cumhuriyeti Cemiyetler Kanunu’na göre kurulmuş bir cemiyet olduğu” ifade edilmiştir. Bu ifadeyle söz konusu parti, hem siyasi parti kavramına ve hem de Cemiyetler Kanunu’nun açık hükümleriyle çelişkiye düşmüştür. İlgili Parti henüz örgütlenmeden ve herhangi bir faaliyette bulunamadan dini alet ederek siyasete karışmaktan dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca 12 Eylül 1946’da kapatılmıştır¹⁵².

Çok partili siyasi hayata geçiş kararının alındığı 1945’ten hemen bir yıl sonra başlayan parti kapatma furyası sonraki yıllarda da devam etmiştir. Çok partili siyasi hayata ve onun temel unsurları olan siyasi partilere yönelik negatif tavrın CHP’den gelmesini anlamak mümkünken, dönemin Kemalist elitlerince henüz kabullenilmemiş olan toplumsal çevreyi temsil eden kesimlerin sözcüsü konumundaki Demokrat Parti’nin (DP) siyasi partilere yönelik tahammülsüzlüğünü anlamak pek mümkün görünmemektedir. Nitekim DP’nin tek başına iktidar olduğu 1950’li yıllar boyunca da bir dizi siyasi parti kapatılmıştır. Parti kapatmalardan nasibini alan partiler sırasıyla “Demokrat İşçi Partisi”, “Güden Partisi”, “İslam Demokrat Partisi”, “Vatan Partisi”, “Millet Partisi” ve “Ufak Parti”dir.

İstanbul merkezli olarak kurulan “Demokrat İşçi Partisi” (DİP), partinin ilk kongresine sunulan faaliyet raporunda Partinin amacının; işçi sınıfını siyasi bir güç haline getirmek, polis korkusundan ve yoksulluktan yılmış insanları siyaset sınıfının elinden kurtarmak, işçi çıkarlarını satan işçi aristokratları ile sahte sendikacıların tasallutunu bertaraf etmek olduğu ileri sürülmüştür. DİP’in parti programında ise şu esaslara yer verilmiştir: Türk vatandaşlarını refaha kavuşturmak, halkın kendi kendini idaresini hiçbir kayıt ve şarta bağlanmamasını sağlayacak hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmek ve uygulamak. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, vatandaşlara düşünce, vicdan, ifade, okuma ve okutma, birleşme ve toplanma özgürlükleri

¹⁵² Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 708-709; Ünal, *Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, s. 120.

sağlanacak, yaşama ve çalışma, bakım, yerleşme ve yer değiştirme hakları ile siyasi haklar tanınacak, kişi ve mülkiyet dokunulmazlığı temin edilecektir. Bütün hukuk düzeni de bu temeller üzerine inşa edilecektir¹⁵³. Böylesi amaç ve hedeflere yönelik bir siyasi parti de, İstanbul Sulh Ticaret Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır¹⁵⁴. Ancak bu partinin hangi gerekçeyle kapatıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında kapatılan ikinci siyasi parti, "Güden Partisi"dir. 14 Temmuz 1951'de kurulan ve adını parti kurucusunun soyadından alan bu parti bir aile partisi görüntüsü vermiştir. Parti kurucusu olan Halil Güden, 1956 yılında İstanbul'a vali olmak istemiş ve yeni paraların basılması gerektiğini söylemiştir. Hiçbir siyasi eğilimi olmayan bu parti kurulduğu yıl içerisinde (1951'de) kapatılmış; daha doğrusu, Medeni Kanunu'nun 70. Maddesi gereğince münfesi kabul edilmiştir. Partinin hangi sebeple kapatıldığına dair herhangi bir bilgi yoktur¹⁵⁵. Bir aile partisi görüntüsü veren, rejime tehdit oluşturabilecek herhangi bir söylem ve eylemine rastlanılmayan, kurucusunun, gazetelere yaptığı açıklamalardan ciddiye alınacak bir şahsiyet olmadığı anlaşılan bir partinin kapatılma yoluna gidilmesine rasyonel bir açıklama yapmak pek mümkün değildir.

Demokrat Parti'nin iktidar döneminde kapatılan üçüncü bir parti "İslam Demokrat Partisi"dir (İDP). Ağustos 1951'de İstanbul merkezli olarak kurulan partinin amacının; maddi ve manevi ölçülerle Türk milletini uygar dünyada mümtaz ve tarihi ile şerefli mazisine layık bir refah ve medeniyet seviyesine çıkarmak ve Türk vatanını baştanbaşa imar etmek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Partinin; ahlak, gelenek, adalet, çalışma, iş ve özgürlük ilkelerinden hiçbir taviz verilmeyeceği belirtilmiştir. Bu amacı gerçekleştirecek eylem planının temel ilkelerinin şunlardan ibaret olduğu açıklanmıştır: a) Türk milletini tarihe bağlamak, b) demokrasiyle bağdaşmayan bütün kanunları kaldırmak, c) Türk milletinin arzu ve isteklerine, karakterine ve menfaatlerine uymayan prensiplerin kanun yoluyla ve milletin iradesiyle kaldırılmasına çalışmak, d) vicdan özgürlüğünü kabul etmek, e) komünizm ve farmasonluk gibi gizli ve ihtilalci kuvvetlerin faaliyetini kesinlikle ve şiddetle

¹⁵³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 741-742.

¹⁵⁴ Ünal, *Türkiye'de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, s. 149.

¹⁵⁵ Ünal, *Türkiye'de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, s. 1

menetmek¹⁵⁶. Ayrıca İDP; kuvvetler ayrılığı ilkesini, seçim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini, köy okullarında gerçek İslam'ın öğretilmesini, evliliğin teşvik edilmesini ve serbest ticaretin önündeki bütün engellerin kaldırılması gerektiğini savunmuştur¹⁵⁷. Partinin adında yer alan “İslam” ibaresi, İslami demokrasiyi batılı demokrasiden ayırt etmek amacıyla konulmuştur. İslam demokrasisi, Yahudilik ve Farmasonluk tarafından kontrol edilen “sahte” batı demokrasisinden farklı olarak, danışmayı esas alan ve halk egemenliğine dayanan gerçek bir demokrasi olarak tanımlanmıştır¹⁵⁸.

İslami kimliğiyle ön plana çıkan İslam Demokrat Partisi, yaklaşık bir yıllık siyasi hayatında ilgi odağı haline geldi; çok kısa bir süre içerisinde birçok şube açıldı ve çok sayıda vatandaş üye olarak kaydedildi. Dönemin dindar basını Demokrat Parti'yi eleştirirken İDP'yi öven yazılarla dindar halkı bu partiye yönlendirmeye çalışıyordu. Kısa süre içerisinde dindar kesimin ilgi odağı haline gelmesi hükümette rahatsızlık yarattı ve irtica tehlikesinden dolayı il valiliklerine genelge gönderilerek İDP'nin faaliyetleri hakkında uyanık olmaları istenmiştir. Dönemin İçişleri Bakanı partinin söylemlerinden ve yayınlarından partinin din esasına dayanan bir dernek olduğunun anlaşıldığına dikkat çekmiş; İDP'nin büyüdükçe vereceği zararın artacağını ileri sürerek partinin faaliyetlerine son verilmesi önerisinde bulunmuştur. Bu öneri üzerine Cemiyetler Kanunu'nun ilgili maddesini ihlalden dolayı dava açılmış ve 3 Mart 1952'de mahkeme kararıyla kapatılmıştır¹⁵⁹.

DP iktidarları döneminde kapatılan siyasi partiler kervanına “Vatan Partisi” de katıldı. 11 Ocak 1954'te Hikmet Kıvılcımlı öncülüğünde özellikle işçi sınıfına yönelik ve işçiler arasında faaliyet göstermek amacıyla kurulan Vatan Partisi, sosyalist kimlikli bir partiydi. Partisi'nin başındaki Hikmet Kıvılcımlı, mevcut rejimin Türk milletinin bünyesine uygun olmadığını, ülkede koyu bir istibdadın hüküm sürdüğünü ve hükümetin halkı açlık ve sefaletten kurtarmanın çarelerini aramadığını ileri sürüyordu. Vatan Partisi'nin Genel başkanı Hikmet Kıvılcımlı “dini politikaya alet ederek komünistlik propagandası yapmak” suçundan tutuklandı. Üye ve yöneticilerine yönelik tutuklamaların sonrasında Parti, 30 Aralık 1957'de Partinin komünist

¹⁵⁶ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 742-744.

¹⁵⁷ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 743-744.

¹⁵⁸ Ünal, *Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, s. 127.

¹⁵⁹ Ünal, *Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, s. 127.

yöntemle çalıştığı ve komünist kişiler tarafından yönetildiği gerekçesiyle İstanbul Sulh Ceza Mahkemesi tarafından, kapatıldı¹⁶⁰.

Demokrat Partinin iktidar döneminde (1950-1960) kapatılan siyasi partilerden biri de “Millet Partisi” olmuştur. 20 Temmuz 1948’de kurulan ve 27 Ocak 1954’de yerel mahkeme kararıyla kapatılan bu partinin kuruluşu, gelişimi ve kapatılması dördüncü bölümde ele alınacağından burada değinilmeyecektir.

Bu dönem içerisinde kapatılan, ancak kayda değer olmayan bir diğer parti, Erzurum’un Şenkaya ilçesinde kurulmuş olan “Ufak Parti”dir. 23 Mayıs 1957’de kurulan Partinin amacının, programında belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için kanunlar çerçevesinde hükümete başvurarak sorunları anlatmak ve kamuoyunu aydınlatmak çabasıyla vatana ve millete fedakârca çalışmak olduğu bildirilmiştir¹⁶¹. Partinin amacı dikkate alındığında, bir siyasi parti olmaktan ziyade bir sivil toplum kuruluşu olduğu izlenimi vermektedir. Böyle bir parti, bilinmeyen bir gerekçeyle yerel mahkeme kararıyla 1959 yılı içerisinde kapatılmıştır.

Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu dönem içerisinde kapatılan 6 siyasi partiden ikisinin (Güden Partisi ile Ufak Parti) kapatılması ile ilgili kararlar üzerinde yorum yapmaya gerek yoktur. Zira bu partilerin gerçek anlamda bir siyasi parti olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Dolayısıyla geriye kalan dört siyasi parti hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse şunları söylemek mümkündür: Demokrat İşçi Partisi ile Vatan Partisi’nin kapatılması, sol/sosyalist partilere yönelik iktidarın tahammülsüzlüğünü ortaya koymuştur. Böylece, tek partili cumhuriyet dönemindeki çok partili siyasi hayata geçiş girişimlerinde kurulan sol/sosyalist nitelikli siyasi partileri kapatma geleneği Demokrat Parti döneminde de sürdürülmüştür. Aynı değerlendirmeyi İslam Demokrat Partisi’nin kapatılması için de yapmak mümkündür. Demokratik zeminde ve demokratik yöntemler kullanılarak siyasi faaliyetlerde bulunmak isteyen dini/İslami nitelikli partiler de tıpkı sol/sosyalist partiler gibi kapatılmalarına Demokrat Parti iktidar döneminde de devam edilmiştir. Öte yandan, Demokrat Parti’nin iktidar dönemi için bir başka eğilimden de söz etmek

¹⁶⁰ Ünal, *Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler*, s. 141.

¹⁶¹ Ünal, *Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler*, s. 148-149.

mümkündür; o da, Demokrat Parti'nin, kendisine ciddi alternatif oluşturabilecek potansiyele sahip sağ partilere yönelik tahammülsüzlüğüdür. Bu parti de 1954 yılında kapatılan “Millet Partisi”dir.

Demokrat Parti iktidarının askeri darbeye yıkılması sonrası ve Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma konusunda yetkili kılınmadan önceki dönem (1960-1961) aralığında 2 parti hakkında kapatma, 1 parti hakkında ise “faaliyete izin vermemeye” kararı verilmiştir. Yerel mahkemelerce ya da sıkıyönetim komutanlığı kararlarıyla kapatılan partilerden “Müsavat Partisi” ile “Devrim Partisi” hakkında literatürde çok fazla bilgi yer almamaktadır. 13 Şubat 1961'de İstanbul'da kurulan “Müsavat Partisi”nin, aynı yıl içerisinde Medeni Kanunu'nun 70. maddesine göre münfesihi addedildiği belirtilmektedir¹⁶². 9 Kasım 1961'de İzmir merkezli olarak kurulan “Devrim Partisi” ise, Demokrat Parti sembolünü kullanarak siyaset yapmağa çalıştığı için İçişleri Bakanlığı'nın baskıları sonucu¹⁶³, Milli Birlik Komitesi'nin 1 sayılı kararına aykırı görüldüğünden dolayı faaliyetine izin verilmedi¹⁶⁴.

1960-1961 arasında kapatılan en önemli parti, 14 yıllık siyasi, 10 yıllık da iktidar ömrüne sahip ve Cumhuriyet döneminin en büyük ve en önemli siyasi partilerinden biri olan Demokrat Parti'dir. Ankara merkezli olarak 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin 10 yıllık kesintisiz iktidarına, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen askeri bir darbeye son verilmiştir. Darbeye yönetime el koyan askeri cunta, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere, Başbakan Adnan Menderes ve bakanları ile Demokrat Partili milletvekillerini tutukladılar¹⁶⁵. Demokrat Partililerin yargılamaları, 15 Ekim 1960'da, hukuka aykırı bir şekilde oluşturulan ve üyeleri Milli Birlik Komitesi tarafından atanan “Yüksek Adalet Divanı” (Yassıada Mahkemesi) tarafından yapıldı. 11 ay süren yargılamalar sonunda, Başbakan Adnan Menderes ve iki bakan hakkında idam cezası, diğer DP'lilere yönelik de çeşitli cezalar verildi¹⁶⁶.

¹⁶²Bkz.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c024/b088/mm_030240880641.pdf
(Erişim Tarihi: 14.02.2019)

¹⁶³ Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, s. 266-267.

¹⁶⁴

Bkz.

http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten_Bu_Yana_Kurulan_ve_Kapatilan_Siyasi_Partiler.pdf (Erişim Tarihi: 14.02.2019).

¹⁶⁵ Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, s. 135.

¹⁶⁶ Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, s. 142-143.

Demokrat Parti ise, yargılamaların devam ettiği süreç içerisinde, 29 Eylül 1960 tarihinde

“.....esas gayesinden ayrıldığı ve dini siyasete alet ettiği, bir zümre tahakkümü kurduğu, bir grup vatandaşı diğer bir grup vatandaşa hasım yaptığı, vatandaşlar arasında eşitlik haklarını ihlal ettiği, parti ileri gelenleri tarafından Anayasanın ihlâline yol açıldığı, seçmenlerine karşı itimat bırakmadığı, seçmenlerin iradesini ve programını ve tüzüğünü suiistimal ettiği, parti teşkilâtına hesap vermekten korkup muayyen zamanlardaki umumi kongrelerin yapılmasına mani olduğu v.b. ve sosyal bir parti olmak vasfını da kaybettiği....”

gerekçesiyle Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından kapatıldı¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, s. 256-257.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET PARTİSİ VE KAPATILMASI

4.1. MİLLET PARTİSİ

4.1.1. Millet Partisi'nin Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler

Çok partili siyasi hayata geçişe yönelik Tek partili Cumhuriyet dönemindeki üçüncü teşebbüs, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945 yılında gerçekleşti. Bu dönemin ilk büyük muhalefet partisi olan ve 1950-1960 yılları arasında kesintisiz bir biçimde iktidarda kalan Demokrat Parti, CHP içerisindeki muhalif bir grubun partilerinden istifa ederek 7 Ocak 1946'da Celal Bayar liderliğinde kuruldu¹⁶⁸. Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinin ikinci büyük muhalefet partisi olan "Millet Partisi" (MP) de, tıpkı DP gibi, ağırlıklı olarak bir parti içi muhalefetten doğdu. Daha doğrusu MP, ağırlıklı olarak DP olmak üzere, CHP kökenli siyasetçilerinde katılarak kurulan bir siyasi parti oldu.

MP, esas itibarıyla, DP içerisinde erken bir dönemde meydana gelen iç huzursuzluklar ve çekişmelerden ortaya çıkmış bir partidir¹⁶⁹. MP'nin DP'den ayrılmasıyla sonuçlanan DP içerisindeki huzursuzlukların başlangıcı, tarihte "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinen ve dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından hazırlanan bildirinin gazetelerde yayınlanması oldu. Söz konusu Beyanname'nin yayınlanmasına sebebiyet veren olaylar zincirine kısaca bakmak gerekirse şunları söylemek mümkündür: 1946'nın ilk ayı içerisinde kurulan DP'nin çok kısa bir süre içerisinde ülke genelinde büyük bir sevgi ve sempatiyle karşılanması CHP içerisinde panik yaratınca, 1947'de yapılması gereken genel seçimler erkene

¹⁶⁸ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 121-122.

¹⁶⁹ Çağlar Kırçak, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 332.

alınarak 1946 yılında yapıldı. DP'yi hazırlıksız yakalamak amacıyla erkene alınan genel seçime hile karıştırılmasına rağmen DP'nin beklenmedik bir halk desteğini sağlaması, CHP'yi daha da tedirgin etti. Bunun üzerine CHP içerisindeki sertlik yanlısı olarak bilinen Recep Peker Başbakanlığa getirildi. Recep Peker'in DP'den uysal bir muhalefet sergilemesine yönelik talebi DP tarafından reddedilince, her ki parti arasındaki kavga daha da kızıştı. Öyle ki, her iki parti de kendini diğerinden farklı göstermek için birbirlerini komünistlikle suçlamaya başladı. İktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler giderek kötüleşti ve nihayet Mecliste 1947 bütçe üzerine yapılan tartışmalarda sarf edilen sözler bardağı taşıran son damla oldu. Başbakanın, Menderes'i psikopat olarak tanımlaması üzerine Demokrat Partililer Meclisi birkaç gün boykot etti¹⁷⁰.

Mecliste yaşanan bu sert tartışmalar sonrasında 7 Ocak 1947'de DP kuruluşunun birinci yıldönümünde ilk kongresini gerçekleştirdi. Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olan bu kongrenin özelliği; Cumhuriyetin kuruluşundan o güne ilk kez başarılı olmuş bir muhalefet partisinin özgürlükçü bir kongre toplaması ve iktidara açıkça kafa tutması ve aldığı kararların uygulanmaması halinde onu milletin yargısına bırakacağını çok açık bir şekilde ilan etmesiydi. 11 Ocak gününe kadar devam eden bu kongrede birçok konuşmacı söz almış, herkes dilediği gibi serbestçe konuşmuş, kimsenin sözü kesilmemiş, parti yöneticileri eşit muamele görmüş ve özgürlükçü bir hava toplantılara hâkim olmuştur. Kongrede konuşma yapan Celal Bayar, demokrasinin gelişmesi için alınması gereken üç tedbiri şu şekilde sıralamıştır: Anayasaya aykırı olan kanunların temizlenmesi, seçim kanununun güvenceli hale getirilmesi ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması¹⁷¹.

DP'nin gerçekleştirdiği bu kongrenin en önemli icraatı, tarihe "Hürriyet Misakı" olarak geçen, ana davalar komisyonunun hazırladığı raporun kabul edilmesidir. Konumuz açısından söz konusu raporun müzakere süreci büyük önem taşımaktadır. Zira Millet Partisi'nin DP'den ayrılarak bağımsız bir parti olarak siyasi

¹⁷⁰ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 308-310; Enis Şahin / Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.I, S.2, s. 54.

¹⁷¹ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 45-46; Şahin / Tunç, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)**, s. 56.

hayatına devamına yol açan ilk ayrışma kıvılcımı bu dönemde ortaya çıktı. DP'nin gerçekleştirdiği ilk kongresinde Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın ortaya koyduğu temel sorunların görüşülmesi ve bu sorunlara dair bir karara varılabilmesi amacıyla özel bir komisyon oluşturuldu. İşte bu oluşturulan komisyonun çalışmalara başlamasıyla birlikte parti içindeki ayrışmanın ilk izleri görüldü. Taraflardan biri, parti yönetiminin izlediği politikayı savunmaktaydı, diğeri ise parti yönetiminin ılımlı muhalefet tavrını eleştirerek daha sert davranılmasını savunmaktaydı. Bu ayrışmaya rağmen, sertlik yanlıları ile parti yönetiminde olan ılımlı kanat arasında bir anlaşma sağlanarak “Hürriyet Misakı” adı verilen bir bildiri kabul edildi¹⁷².

Her ne kadar DP'nin ilk kongresinde oluşturulan Ana Davalar Komisyonu'nun çalışmaları esnasında parti içindeki ayrışma su yüzüne çıkmışsa da, böyle bir ayrışmanın daha önceden de var olduğu bilinmekteydi. Nitekim böyle bir ayrışmanın varlığı bilindiği içindir ki, CHP; kongreden önce DP içinde aşırıları olarak değerlendirilen grubun tasfiyesi için bir kampanya başlatmış, kongre sonuçlarına ve özellikle Hürriyet Misakı'na büyük tepki göstermesine rağmen, DP içerisindeki aşırıların yenilgisini sevinçle karşılanmıştır¹⁷³. DP içerisinde “aşırıları” olarak değerlendirilen grubun kongre sürecinde tasfiye edilmesine CHP'nin duyduğu memnuniyet, hem iktidar hem de muhalefet partisinin ana gövdesinde bu gruba yönelik karşıtlığı ortaya koyması açısından önemli bir veri oluşturmaktadır.

Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı raporda (Hürriyet Misakı'nda)¹⁷⁴, Celal Bayar'ın Kongre'nin açılışında dikkat çektiği hususlara değinilmiş ve şu dört mesele üzerinde durulmuştur: Anayasa aykırı olan antidemokratik hükümlerin kanunlardan tasfiyesi, demokratik ve tam güvenceli bir seçim kanununun kabul edilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayırt edilmesi ve idarenin tarafsızlığının sağlanması¹⁷⁵. Hürriyet Misakı'nın asıl önemli yanı, raporda dile getirilen önerilerin yerine getirilmemesi halinde DP milletvekillerinin Meclisi terk

¹⁷² Şahin / Tunç, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)**, s.57-58.

¹⁷³ Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 58.

¹⁷⁴ Ana Davalar Raporu için bkz. Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 673-676.

¹⁷⁵ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 45-46.

etmelerine ve boykot etmelerine izin vermesiydi. Bu ifade, iktidar açısından önemli bir tehdit anlamına geliyordu¹⁷⁶.

Nitekim bu sebepten dolayıdır ki, Hürriyet Misakı, CHP ve yakın olan basının sert eleştirilerine hedef olmuştur. Bundan da ileri giden CHP'liler, DP'yi, Hürriyet Misakını kabul etmelerinden ötürü "komünistlik"le suçlamışlardır. Oysa yukarıda ana unsurlarına yer verilen Hürriyet Misakının komünizmle hiçbir ilgisinin olmadığı açıktır. Kaldı ki, CHP'nin altı okundan birini teşkil eden "devletçilik"ten uzak duran ve burjuvaziyi ile toprak ağalarını temsil eden DP'nin kabul ettiği siyasi bir metnin komünistlikle itham edilmesi asla kabul edilmez bir suçlamadır¹⁷⁷. Soğuk savaş döneminin konseptine en uygun suçlama olan "komünistlik" ithamının ulu orta yapılması, dönemin siyaset tarzını ortaya koymakta ve meşru siyasi alanın sınırlarını belirlemektedir.

Hürriyet Misakı'nın ilanını izleyen ay içerisinde, CHP ile DP arasındaki şiddetli tartışmalar yanı sıra, DP'nin kendi içindeki tartışma ve mücadeleler kendisini gösterdi. Gerçekten de, 1947 yılının Şubat ayı içerisinde DP'ye mensup bazı üyeler, DP'nin başına Fevzi Çakmak'ı getirme çabası içine girmiş ve bu durum parti grubu içindeki Celal Bayar taraftarlarıyla önemli bir siyasî çatışmanın meydana gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde özellikle DP İstanbul İl Başkanı parti içinde muhalif bir siyasi kişilik olarak ortaya çıkmıştır. DP İstanbul İl Başkanı'nın bu muhalif çıkışı, ilerleyen dönemde DP'nin bölünmesine, partiden ayrılmalara ve partiden ayrılanların "Müstakiller Grubu" adıyla yeni bir grup kurmaları gibi önemli siyasi gelişmelerin de startını oluşturmaya zemin hazırlamıştır¹⁷⁸.

Bir yandan DP'nin kendi içinde çalkantılar yaşanırken, diğer yandan DP ile CHP arasındaki şiddetli tartışma ve mücadeleler devam etmiştir. CHP ile DP arasındaki siyasi kavganın önü alınamaz hale gelmesi üzerine, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü DP lideri Celal Bayar ve Başbakan Recep Peker ile görüşerek duruma el koymuştur. İnönü'nün çabalarıyla her iki parti arasındaki sorunlar çözülmeye

¹⁷⁶ Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 310-311.

¹⁷⁷ Şahin / Tunç, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)**, s.57.

¹⁷⁸ Şahin / Tunç, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)**, s.59.

çalışılmış; bu bağlamda “12 Temmuz Beyannamesi” olarak bilinen meşhur bildiriye İnönü kamuoyuyla paylaşmıştır. Muhalefete tanınan güvenceler açısından önem taşıyan bu bildiride İnönü önce, her iki partiyle yaptığı görüşmeleri anlatmış, akabinde de her iki partiden beklentilerini dile getirmiştir¹⁷⁹.

İnönü beyannamede, kendisinin her iki partiye de eşit mesafede durduğunu ve yaşananlarda her iki tarafın da haklılık paylarının olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte İnönü, “meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız ve eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır” diyerek iktidar partisinin muhalefet partisine karşı tarafsız ve eşit muamelede bulunmadığını açıkça ifade etmiştir. Devamla İnönü, “Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır” diyerek, iktidar ve muhalefet partisinin Türkiye demokrasisine katkı sağlamak için birlikte çalışmaları gerektiğini belirtmiştir¹⁸⁰. İnönü bu beyannameyle, Türkiye’nin istikametinin çok partili demokrasi olduğunu ve tek partili siyasi düzene dönüşün artık mümkün olmayacağını açıkça ilan etmiştir. Beyannamenin ilanının CHP kanadında yarattığı en önemli gelişme, Başbakan Recep Peker’in görevinden istifa etmesi olmuştur. Bu istifadan sonra hem muhalefet partisi olan DP, hem de çok partili siyasi hayat ve demokrasi derin bir nefes almıştır¹⁸¹.

Beyannamenin ilanının yarattığı bu pozitif atmosfer yanı sıra, DP kanadında ayrışmaları tetiklediğini ifade etmek gerekir. Beyannamenin ilanıyla birlikte CHP’nin uzlaşmacı bir çizgiye girmesi; aralarındaki ortak bir siyasi program nedeniyle değil, CHP’ye yönelik ortak muhalefetle birbirlerine bağlı ola DP’liler açısından ciddi sorunlar yarattı. DP yönetimini gereğinden fazla ılımlı bulan ve CHP’ye karşı daha sert bir muhalefet sergilenmesi gerektiğini savunan bazı DP’li milletvekillerinin partilerinden kopuşlarına yol açtı¹⁸².

¹⁷⁹ Şahin / Tunç, **Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)**, s. 61-62.

¹⁸⁰ 12 Temmuz Beyannamesi için bkz. Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 676-683; Şenol Zümrüt, **Mareşal Fevzi Çakmak’ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 80-82.

¹⁸¹ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 60-61.

¹⁸² Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s. 311-312.

Aslında Beyanname'nin ilanından sonraki aylar içerisinde iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkide yaşanan yumuşamaya rağmen özellikle DP'liler beklenti içerisinde girmişlerdi. Beklenen şey, 12 Temmuz Beyannamesi'nde zikredilen tedbirlerin hayata geçirilmesiydi. Bu bakımdan DP'liler bütün dikkatlerini Kasım 1947'deki CHP Kurultayına çevirmişlerdi. Kurultay sonuçları DP'yi tatmin etmeyince, DP'nin parçalanma süreci hızlanmıştı. Sonuçta, İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi DP'de ciddi sarsıntılara yol açmış, bu sarsıntılar DP'nin ikinci büyük kongresine kadar sürmüş ve DP içerisindeki muhalif kanadın partilerinden ayrılarak yeni parti kurmalarına sebebiyet vermiştir¹⁸³.

4.1.2. Müstakil Demokratlar Grubu'nun ve Millet Partisi'nin Kuruluşu

DP içerisinde çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan ayrışma, Genel Merkez-Meclis Grubu karşıtlığını gözler önüne serdi. Bu karşıtlıkta, Bayar-Köprülü-Menderes üçlüsü Genel Merkeze hâkimken, Meclis Grubunda o ölçüde bir hâkimiyetleri yoktu. Bu ayrışmayı gidermek amacıyla yapılan seçimde Fuat Köprülü, yeniden Meclis Grubu ikinci başkanlığını kazanamayınca, Celal Bayar da Meclis Grup Başkanlığından istifa etti. Bunun üzerine DP Genel İdare Kurulu, parti-içi dayanışmayı zayıflattıkları gerekçesiyle beş milletvekilini Haysiyet Divanı'na verdi. Haysiyet Divanı da bu milletvekillerinin partiden ihracına karar verdi. Haklarında ihraç kararı verilen DP'li milletvekilleri şunlardı: Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivri. Genel İdare Kurulu'nun altı üyesi alınan bu kararı boykot etmek amacıyla Genel İdare Kurulu'ndan istifa edince, bu kez onlar da Haysiyet Divanı'nın kararıyla partiden ihraç edildiler¹⁸⁴.

Bu gelişmeler sonucunda DP Meclis Grubu'ndan ayrılan milletvekillerinden bir kısmı 1948 Mayıs ayında "Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurdular. Bunların dışında kalanlar ise, yeni bir parti kurma çabasına girdiler¹⁸⁵. Bu arada DP yöneticileriyle sıcak ilişkiler içerisinde olmayan bağımsız İstanbul milletvekili Fevzi

¹⁸³ Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 60-63.

¹⁸⁴ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, s. 182-183; Zümürüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 93.

¹⁸⁵ Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 66.

Çakmak, Müstakil Demokratlar Grubu'yla paralel bir tutum içerisindeydi. Mareşal Fevzi Çakmak'ın halk üzerindeki etkinliği ve saygınlığı, kurulacak yeni bir partinin güçlü bir çıkış yapması bakımından büyük bir önem taşımaktaydı¹⁸⁶.

Nitekim 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığı altında, önemli bir kısmı milletvekili olan siyasetçiler tarafından "Millet Partisi" kuruldu. Millet Partisi, DP henüz muhalefetteyken DP'den ihraç edilen ve DP Meclis Grubundan geçici olarak ayrılan milletvekillerinin oluşturduğu "Müstakil Demokratlar Grubu" ve Afyon'da örgütlenmiş olan "Öz Demokratlar Partisi"yle birlikte, yeni bir siyasi cephe olarak çok partili siyasi hayatın ikinci büyük muhalefet partisi olarak ortaya çıkmıştır¹⁸⁷. Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı gibi önemli politik şahsiyetlerin mücadeleleriyle güçlenecek olan bu yeni siyasi hareket, Türkiye'deki iki önemli ana siyasi harekete alternatif olarak ortaya çıkacak olan muhalefet odağının temellerini oluşturmuştur¹⁸⁸.

Millet Partisi, 1948 tarihinde sekiz kişi tarafından Ankara Valiliğine verilen şu dilekçe ile kurulmuştur:

*"Ankara Valiliğine; Aşağıda isim soyadı, meslek, adres ve imzaları bulunan biz taktim ediciler 'müessisler' (Millet Partisi) adıyla siyasi bir parti kurduk. Müessisler, İstanbul milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ı fahri parti başkanı seçmişlerdir. Partinin program ve tüzüğünde ikişer nüsha değişik ilişik olarak sunulmuştur. Muktezi ilmühaberinin verilmesine ve iş bu dilekçe ve ilişkilerinin Cumhuriyet Kanunu'nun dördüncü maddesi gereğince İçişleri Bakanlığına gönderilmesini saygılarımızla dileriz (19 Temmuz 1948)"*¹⁸⁹.

Millet Partisi'nin kurucuları arasında; Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan,

¹⁸⁶ Kırçak, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik**, s. 333.

¹⁸⁷ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 713; Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, s. 207; Adnan Ferruh Pancaroğlu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)**, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2006, s. 9.

¹⁸⁸ Alihan Limoncuoğlu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 5, Sayı 10, s. 146.

¹⁸⁹ Zümrüt, **Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, s. 105; Yaşar Özüçetin, **Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s. 46-47

Osman Nuri Koni, Enver Kök, Suphi Batur, Yusuf Kemal Tengir enk, Ahmet Tahtakılıç, Ha an Dinçer, Ahmet Oğuz ve Reşat Aydınlı gibi önemli siyasi şahsiyetler yer almaktaydı. Kurucu kadro başlangıçta halk nezdinde etki yaratacak bir güce sahip olduğu izlenimi yarattı. Özellikle kurucu kadro içerisinde Mare al Fevzi  akmak'ın yer alması, DP yönetiminde tedirginlik yaratmıştı. Ancak çok kısa bir süre sonra, DP'liler bu tedirginliklerinde yanıldıklarını anlamı lardı. Parti kurucuları, başlangıçta kendi aralarında, parti genel ba kanlı ı için Fevzi  akmak'ın ismi üzerinde anla mı lardı. Ancak Fevzi  akmak'ın bu görevi kabul etmemesi  zerine Parti Genel Ba kanlı ına Hikmet Bayur getirildi. Fevzi  akmak ise partinin fahri başkanı oldu¹⁹⁰.

Fevzi  akmak, Millet Partisi'nin fahri ba kanlı ını kabul ettikten sonra Türk Milleti'ne yayınladığı beyannamede; orduyu titizlikle siyasetten uzak tutan bir kişilik olarak neden DP'nin teklifinin kabul ederek bağımsız milletvekili olduğunu, siyasi düşüncelerini, DP'de yaşanan olumsuz gelişmeleri ve yeni bir siyasi olu uma duyulan ihtiya ı  u şekilde ifade etmiştir:

“Sevgili vatanda larım: Cumhuriyet ordusundaki hizmetim esnasında siyasetle meşgul olmamayı esas ittihaz etmiş ve yurdun müdafaasını sağlayan ordumuzu da politikadan uzak bulundurmu tum. Bu suretle muvazzaf hizmetimi tamamladıktan sonra ya  haddi kanunu ile ve vaki tebligat üzerine emekliye ayrılmış ve evime  ekilmi tim. Bu arada Halk Partisinin milletvekilliği için vaki olan teklifini de kabul etmemi tim. 1946 senesinde Büyük Millet Meclisinin yeni bir seçime karar vermesi sırasında vatanda larımdan binlerce imzalı davet ve teklifler alınca buna icabet etme i milli bir vazife saydım. Bu suretle milletin hakkımda göstermekte olduğu itimat ve sevgiden kuvvet aldım ve bağımsız olarak milletvekilli ine adaylı ımı koymaya karar verdim. İkinci dünya harbinin sonlarında bütün dünyada gelişmekte olan demokrasi cereyanlarının yurdumuzu da sardı ını görerek teşekkül halini alan bu fikir ve cereyanları teşvik etmekte fayda gördüm. Bu sebeptendir ki Demokrat Parti liderinin rica ve ısrarları üzerine bağımsız olarak bu partinin aday listelerinde yer alma a razı oldum. 21 Temmuz seçimlerinden beri geçmiş olan iki yıl

¹⁹⁰ Kırçak, *Me rutiyetten Günümüze Gericilik*, s. 333; Pancaro lu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 10.

inde gerek İstanbul bölgesinde ve gerek Ege’de ve diğ r vilayetlerde yaptığım seyahatlerde daima milletin hak ve hürriyetini elde etmek gayesiyle hareket ettim ve bunun inde onun kanuni yollar ile mücadele etmek azmini belirtmeğ  ve yasatmağ  çalıştım. Halka hak ve hürriyetini temin yolunda yaptığım bu telkin ve ifadelerimdeki esası bugün de tamamıyla muhafaza etmekle bulunuyorum (...) Kanaatimde değış n hiçbir taraf yoktur. Bütün hareketimde bu fikir ve kanaati daima sadık kaldım ve bundan asla ayrılmadım. İki buçuk yıldır hep beraber görmekteyiz ki: Bugünkü gidiş vatanımızı ancak uçurumlara sürüklüyor, millet hâkimiyeti laftan ibaret kalıyor, iktidarı elinde tutan küçük bir zümre istediğini yapabiliyor, idareyi her gün biraz daha bozuyor, ötede beride hiçbir hizmet karşılığı olmaksızın sefahati artıran muazzam servetler teşekkülüne vesile veriliyor, halk her gün daha fikir ve perişan bir duruma giriyor. Onun bu fena durumu düzelecek yerde gittik  daha da ağırlaşıyor, bu hal milletin maneviyat ve ruhiyatı üzerinde yıpratıcı tesirler yapmaktan hali kalmıyor. İşte bu sebeptedir ki, milletimizin kendi islerini bizzat kendisi görmek ve tanzim etmek hakkını, vatandaşların bin bir emek ve zahmetle kazandıklarından faydalanmak ve asgari bir maişete sahip olmak hakkını, halkımızın yüksek ahlaki geleneklerimize uygun bir surette yaşamak hakkını, hulusa olarak bizlerin insanlık haklarımızı müdafaa edecek ciddi, samimi ve ivazsız bir muhalefetin vücuduna ihtiyaç görülüyor (...)”¹⁹¹.

Millet Partisi’nin resmi başkanı olmamakla birlikte, perde arkasındaki asıl güçlü ismi olan Fevzi akmak, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak seçilmiş; 12 Temmuz Beyannamesinden sonra DP inde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda aşırı kanadın yanında yer almış ve böylece DP kurucularıyla arası açılmıştı. Dolayısıyla, Celal Bayar sağ olduğu m ddet  DP’nin başkanlığını elde etmesi mümkün değildi. Oysa ağırlıklı olarak DP’den ihraç edilenlerinden oluşan yeni

¹⁹¹ Pancaroğ lu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)**, s. 98-100; Zümrüt, **Mareşal Fevzi akmak’ın Siyasal Kişiliğ  ve Millet Partisi**, s. 106-107.

siyasi muhalefet, Fevzi Çakmak'a sahip olduğu ağırlığına uygun bir siyasi pozisyon sağlıyordu. Bu faktörler Fevzi Çakmak'ın kararında etkili oldu¹⁹².

Esas itibariyle Fevzi Çakmak, çok erken bir dönemden itibaren DP'nin CHP'ye gerçek anlamda bir alternatif olmadığını ve DP'nin bir muvazaa partisi olduğunu ileri sürmüştür. Öyle ki Fevzi Çakmak durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Yurda iyilik yapmak isteyen herkes gibi ben de Demokrat Parti'yi desteklemekten asla çekinmedim. Fakat günün birinde hep birlikte gördük, anladık ki, Demokrat Parti iktidarı sözde dostluk sözleri karşısında mücadelesini gevşetmeye, yarı halde bırakmaya yüz tuttu. Bir beyanname ile iki taraf arasındaki anlaşmazlık için taraflardan birini hakem kabul etti. Böylece, taraflardan biri diğerine hâkim, yani hakem oluyor. Bunun sonucu olarak, muhalefet iktidarın vesayet ve hükmü altına girmiş bulunuyordu”*¹⁹³

Sonuçta, Millet Partisi'nin kurulması hem CHP'de hem de DP'de iyi karşılanmamış ve her iki partide de endişeye sebebiyet vermiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar imzasıyla, Millet Partisi'nin kurulması üzerine DP teşkilatına yönelik yayınlanan tamimde şöyle denilmektedir:

*“Demokrat Parti içinde ihtilaf yaratmaya çalışanların hukuki çevresi meydana çıktı. Esas gayelerine eriştiler, partilerini kurdular. Biz, aramızda yaratılmak istenen bozguncu havanın ancak bu maksatla hedef alındığını ve Demokrat Parti'yi muhtelif parçalara ayırarak, kolaylıkla yutulabilecek bir lokma haline getirilmek istenildiğini daha bidayette görmüş ve müteaddit tamimlerimizle hakikati teşkilatımıza bildirmiştik. Bugün, görüşlerimizin isabetini hadiseler teyit eylediği için bu mevzuya tekrar avdet etmeyi lüzumsuz addetmekteyiz”*¹⁹⁴.

DP'nin Millet Partisi'nin kuruluşuna gösterdiği bu tepki, Türkiye'de hâkim olan siyaset tarzına, iktidar-muhalefet ilişkisine, çok partili demokrasi pratiğine, siyasi partilerin işlevine ve siyasi kültürün niteliğine dair çok önemli bir veri oluşturmaktadır. Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde çok büyük zorluklarla kurulan, çeşitli baskı

¹⁹² Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 66-67.

¹⁹³ Limoncuoğlu, **Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)**, s. 146-147.

¹⁹⁴ Limoncuoğlu, **Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)**, s. 147.

ve engellemelere maruz bırakılan Demokrat Parti'nin, ağırlıklı olarak kendi içinden çıkan yeni bir siyasi oluşuma gösterdiği tepki, yerleşik demokrasilerin ayırt edici özelliği olan “siyasi çoğulculuk” ilkesinin sadece iktidardaki partilerce değil, aynı zamanda muhalefet partilerince de içselleştirilmediğini ortaya koymaktadır. Böyle bir siyasi sistemin ve siyasi kültürün egemen ve yaygın olduğu bir toplumda siyasi partilerin varlıklarını devam ettirebilmelerini çok güç olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.3. Millet Partisi'nin Parti Programı ve Siyasi Çizgisi

Millet Partisi'nin Parti Programı çok kapsamlı olup 135 maddeden oluşmuştur. Programın “Ana Prensipler” başlıklı bölümün 1. maddesi; “Cumhuriyet, adalet, liberallik, ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı ‘MİLLET PARTİSİ’ adı ile bir parti kurulmuştur.” diyerek partinin dayandığı temel ilkeleri ifade etmiştir. Programda Partinin amacının; samimi ve emin seçimlerle ortaya çıkacak milli iradeyi hâkim kılmak ve bu iradeye ve insan haklarına uygun bir hükümetin oluşturulmasına ve bekasına çalışmak olduğu belirtilmiştir (m.2). Ayrıca programda Partinin; bütün faaliyetlerinde meşru ve yasal yöntemleri izleyeceği (m.3), hukukun üstünlüğüne dayalı Batılı demokrasinin samimi taraftarı ve savunucusu olduğu (m. 6/1), anayasanın gerçek demokrasiye uymayan hükümlerini ve özellikle de CHP'nin siyasi ilkelerini Devletin temel özellikleri haline getiren maddenin kaldırılmasını istediği (m. 6/2), toplumsal düzenin oluşumunda inançların, ahlâkın, geleneklerin ve örf adetlerin önemini tanıdığı (m. 7), dini kurumlara ve milli geleneklere saygılı olduğu (m. 8), Türkiye Cumhuriyeti'nin temel özelliklerinden olan milliyetçiliğin ana ilke olarak kabul ettiği (m. 9), din ve devlet işlerinin ayrı tutulması gerektiği (m. 12), özgürlüğün bütün siyasi programının temel taşı olduğu (m. 26), bireysel ve siyasi özgürlükleri aşırı sınırlamanın tahakküm ve istibdat anlamına geleceği (m. 27), ülkede özgürlüğün tesisi için birey haklarının güvence altına alınmasını zorunlu gördüğü (m. 34) ifade edilmiştir¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 718-723.

Parti Programının “Devlet ve Hükümet İşleri” başlıklı ikinci bölümde ise görüş ve önerilere yer verilmiştir: Halk tarafından seçilen bir Ayan Meclisi kurulmalı (m. 35), her iki meclis yeniden düzenlenmeli (m. 36), Cumhurbaşkanı sadece bir dönem için ve her iki meclisin birlikte yapacağı toplantıda bu meclislerin üyeleri tarafından seçilmeli (m. 37ve 38), Cumhurbaşkanı partiler dışı bağımsız kalmalı (m. 40) ve seçimler her türlü müdahale ve baskıdan uzak bir biçimde yapılmalıdır (m. 42)¹⁹⁶.

Sencer, Millet Partisi’nin siyasi yelpazedeki yeri ve siyasi çizgisine ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bu parti, CHP iktidarının girdiği devrimlere, özellikle laikliğe karşı, öncelikle ilkel bir üretim ilişkisi içinde bulunan küçük köylü ve küçük kent burjuvazisinin ideoloji olan dinin tepkisini örgütlemek amacını gütmüş, bununla birlikte, bu ideolojiye ekonomik bir içerik kazandıramadığı için bir yerel kişi partisi olmaktan ileri gidememiştir. Başka bir deyimle asker ve sivil aydın bürokratların dinsel ideolojisinin kaynağı olan mülkiyet ilişkilerini, küçük üreticiliği egemen olmaktan çıkaracak bir yapısal değişikliği gerçekleştirmeden girdiği ideolojik, laik devrim hareketi sık sık örgütlü tepkilere yol açmış ve bu genel hoşnutsuzluk bir çok siyasi parti gibi M.P.sinin de yararlanmak istediği kaynak olmuştur. Bununla birlikte adı geçen parti, bu ideolojik tepkiye ekonomik bir anlam kazandıramadığı, yani bunu aynı zamanda küçük üreticiliğin maddi talepleri ile birleştiremediği içindir ki, gerçekte programı uzun dönemde küçük burjuvazinin çıkarlarıyla çatışan D.P. karşısında gelişme olanağı bulamamıştır”¹⁹⁷.

Millet Partisi, esas itibariyle merkez-sağ parti olarak değerlendirilebilir. Programından anlaşılacağı üzere, kendine özgü bir halkçılık ve milliyetçilik anlayışını benimsemiş ve sosyal anlamda muhafazakâr bir çizgiye oturmuş bir siyasi partidir. CHP ile DP arasındaki konumlanışına bakılacak olursa; DP çizgisine yakın duran, ancak DP’nin bir muvazaa partisi olduğunu iddia eden ve bu anlamda aslında CHP ile DP arasında çok fark olmadığını ileri süren bir partidir. DP’nin CHP’ye yönelik

¹⁹⁶ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, s. 723.

¹⁹⁷ Sencer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, s. 207-208.

muhalefetini ılımlı bulduğu için, halkın yanında yer almak amacıyla bu partinin kurulduğunu belirtip, partinin kuruluşunu halka hizmet düsturuyla açıklamıştır¹⁹⁸.

Millet Partisi bir taraftan CHP'nin diğer taraftan da "CHP'nin iki parmak solunda" olma iddiası ile kurulan DP'nin de karşısında konumlanmış bir parti olmuştur. Millet Partisi'ne göre iki partili sistemdeki her iki partinin çok da birbirinden farkı yoktur. DP'yi muvazaa partisi olmakla itham eden ve CHP ile aralarındaki tartışmaların ve farklılığın sadece göz boyamaya yönelik olduğunu iddia etmişlerdir. Bu danışıklı dövüşün, Türk Milletine zarar vereceği konusunda hemfikir olan siyasilerin Millet Partisi çatısı altında bir araya geldikleri ileri sürülmüştür. CHP ve DP arasında var olduğunu ileri sürdükleri gizli anlaşmayı deşifre etmek amacıyla her iki partiye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Öyle ki, bu sert eleştiriler yabancı basında dahi yer bulmuş ve Türkiye'de ilk kez hükümete ve diğer muhalefet partisine karşı bu kadar sert bir tonda muhalefet yapıldığı belirtilmiştir¹⁹⁹.

Millet Partisi'nin ekonomi-politik açıdan, birtakım sınırları olmakla birlikte, liberal siyaseti benimseyen bir partidir. Ekonomik alanda klasik liberalizmi öngörmese de, zamanın şartlarına göre liberal bir politika güttüğü söylenebilir. Millet Partisi, ekonomik özgürlüğü, sosyal özgürlüğün bir parçası olarak kabul etmiştir²⁰⁰. Bundan da öte, siyasi liberalizme ilişkin de programında kimi ilkelere yer vermiştir. Ancak, gerek kuruluşundan kapatılıncaya kadar ki dönem içerisinde ve gerekse selefi olan siyasi partilerin döneminde iktidar olma şansını yakalayamadığından dolayı, programında yer alan görüş ve önerilerini hayata geçirebilme fırsatı bulamamıştır.

4.1.4. CHP ve DP Karşısında Millet Partisi

Millet Partisi kurulduktan sonra, sadece iktidardaki CHP'ye karşı değil, ağırlıklı olarak içinden çıktığı DP'ye karşı da şiddetli bir muhalefet sergilemiştir. Katı ve sert muhalefet, Millet Partisi'nin en önemli propaganda aracı olmuştur. DP'yi, CHP'yle danışıklı bir siyaset izlemekle suçlayan Millet Partisi, DP'nin millete ihanet

¹⁹⁸ Limoncuoğlu, *Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)*, s. 148.

¹⁹⁹ Limoncuoğlu, *Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)*, s. 147-148.

²⁰⁰ Limoncuoğlu, *Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)*, s. 148.

ettiğini ve milletin öz malı olan muhalefeti iktidara sattıklarını iddia etmiştir. DP'ye yönelik o kadar sert bir muhalefet sergilemiş ki, Çeşme'de yaptığı bir konuşmada Celal Bayar, “bu zevat suni, menfi, haysiyet kırıcı vadilere sürüklenerek devirlerini tamamlamak gibi bir bedbahtlığa düşmesinler” diyerek Millet Partisi'ne karşılık vermiştir. Celal Bayar'ın bu konuşmasından yaklaşık on gün sonra İzmir'de bir konuşma yapan Menderes ise, Partinin fahri başkanı olan Fevzi Çakmak'ı açıkça karşısına alarak şunu söylemiştir: “Elbiseler, rütbeler hiçbir zaman cesaretin, hamiyetin, itidal, dirayet ve zekânın şaşmaz ölçüsü olmamıştır”²⁰¹.

Ankara'da yayınlanan “Kudret” gazetesi, Millet Partisi'nin yayın organı işlevini görmüştür. Bir dönem “Yeni Sabah” gazetesi de partiyi desteklemiştir. Millet Partisi, her iki gazete aracılığıyla hem CHP'ye, hem de DP'ye yönelik şiddetli eleştiriler getirmiştir. Gazetelerde işlenen ve eleştirilen temel konu, DP'nin bir muvazaa partisi olduğu iddiasıdır. Bayar'ın DP'yi kurmadan önce, İnönü'yle görüşmesi bu suçlamanın dayanak noktasını oluşturmuştur. Bu görüşmede, Bayar'ın İnönü'ye kurulacak parti hakkında garantiler verdiği ve gizli pazarlıklar yapıldığı ileri sürülmüştür²⁰². Bu veriden hareketle gerçek muhalefet partisinin kendi partileri olduğunu ifade etmişlerdir. Çok uzun yıllar ülkede egemen olan tek partili yönetimde görülmemiş sert eleştirilerin Millet Partisi tarafından yapılması, halk arasında âdeta bir şaşkınlık uyandırmıştır²⁰³.

Bu sırada Millet Partisi ile Demokrat Parti arasında başlayan mücadele de bir hayli şiddetlenmiş ve Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı ve Fevzi Paşa'nın eleştirileri Adnan Menderes'i oldukça etkilemiş ve hatta Adnan Menderes Fevzi Paşa'ya çatarak; “Demokrat Parti, adsız kahramanlar partisidir. Üniforma ve isim partisi değildir. Milletin mübarek elleri ile kurduğu ilk ve hakiki millet partisidir.” demiştir²⁰⁴.

Millet Partisi ilk olarak 1950 yılında yapılan ve DP'nin zaferiyle sonuçlanan genel seçimlere katıldı. 14 Mayıs tarihinde düzenlenen seçimlerde Millet Partisi 368.537 oy alarak, geçerli oyların yüzde 4,60'sını elde ederek bir tek milletvekili

²⁰¹ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 67.

²⁰² F. Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 84.

²⁰³ Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, s. 84.

²⁰⁴ Veli Yılmaz, **Mareşal Fevzi Çakmak**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006 s. 337.

çıkartabilmiştir²⁰⁵. Bu seçimde Kırşehir’den Osman Bölükbaşı Millet Partisi’nden meclise girmeyi başarabilmiştir. Bu sonuç parti örgütünde büyük huzursuzluğa yol açmıştır. Seçim sonrasında yapılan parti kongresinde genel başkanlığa Mustafa Kentli getirilmiş; ancak bu değişiklik de istenileni vermeyince 1952’de Enis Akaygen genel başkan olarak seçilmiştir. Bu arada 1952 kongresinde meydana gelen ve delegelerin bir kısmının Atatürk’ün kabrine çelenk koymayı reddetmeleri şeklinde ortaya çıkan olaylar kamuoyunda çok ciddi yankı uyandırmıştır²⁰⁶.

1950 seçimleri ile meclise bir temsilciyle giren Millet Partisi, karşısında giderek güçlenip iktidarı elde eden Demokrat Parti’yi ve giderek zayıflayan ve muhalefet konumuna düşen Cumhuriyet Halk Partisi’ni bulmuştur. Bu durum karşısında Millet Partisi çok zor bir pozisyonda kalmıştır. DP’nin meclisteki yegâne temsilcisi Osman Bölükbaşı, Demokrat Parti’nin muhalefetteyken vaat ettiklerini gerçekleştirmemesini ve hükümette iken yaptığı icraatları eleştirmiştir. Muhalefette iken özgürlüklerin savunuculuğunu yapan ve iktidar partisini bu konudaki tutumundan dolayı eleştiren DP, iktidara geldikten sonra tıpkı iktidar dönemindeki CHP gibi basın özgürlüğünü kısıtlamış ve muhalefete yönelik baskı politikalarını yürürlüğe koymuştur. Özellikle 1952 ve 1953 yıllarında DP, CHP’nin de desteğiyle, Millet Partisini önce medya aracılığıyla, daha sonra da mahkemeler üzerinden büyük bir baskı altına almıştır. “Allah ve Allah korkusu” kelimelerini çok sık kullandıkları için, Millet partisi irtica ile suçlanmıştır²⁰⁷.

4.1.5. Millet Partisi’nin Kapatılma Süreci

Millet Partisi’nin kapatılmasına yol açan süreç, Haziran 1953’te parti içerisinde çıkan bir krizle birlikte başlamıştır. 1953 Haziran ayı içerisinde toplanan Millet Partisi’nin Dördüncü Büyük Kongresinde delegeler arasında tartışma yaşanarak partide ikilik ortaya çıkmıştır. Krize ve tartışmalara yol açan sebep ise, kitleleri

²⁰⁵ Limoncuoğlu, *Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)*, s. 149.

²⁰⁶ Kırçak, *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, s. 334.

²⁰⁷ Limoncuoğlu, *Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)*, s. 150

kazanmak için izlenmesi gereken yöntemin nasıl olması gerektiği meselesidir. İnkılâpçı bir yöntem mi, yoksa din politikacılığı mı tercih edilmeliydi²⁰⁸.

Çalkantılı bir şekilde geçen kongre sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler, siyaset çevrelerinde olduğu kadar basında ve kamuoyunda da farklı yorum ve değerlendirmelere yol açmıştır. Bu ortamda, partinin genel başkanlığını yapmış olan Hikmet Bayur, 6 Temmuz'da düzenlediği basın toplantısında MP'nin 1950 seçimlerinde başarılı olmayışının temel nedeninin Parti içinde irtica yanlıları olduğunu söylemiş ve bu Partinin TBMM'ye irtica yanlısı milletvekillerini sokması halinde ülkenin geriye gideceğini ileri sürmüştür²⁰⁹.

Toplantı sonrasında aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu kırk kadar üye partiden istifa ettiler. Hikmet Bayur ve arkadaşları istifa nedenlerini açıklayan bir beyanname yayınladılar ve oy uğruna muhafazakârlara taviz verildiğini ileri sürdüler²¹⁰. Eş zamanlı olarak Millet Gazetesinde yazdığı bir makale ile Millet Partililere seslenen Partinin Yönetim Kurulu Üyesi Nurettin Arıçoğlu, bu tür suçlamalara karşı meydan okuyarak partilileri, bir ölüm kalım mücadelesine çağırmıştır. Bu çağrı kamuoyunda olduğu kadar partilerde de tepkiler doğurmuştur²¹¹.

Millet Partisinin iç politikada izlediği tutum ve son kongredeki tartışmalar, parti aleyhine bir havanın oluşmasına sebebiyet verdi. Siyaset arenasında, basında ve kamuoyunda Millet Partisi'nin dini siyasete alet ettiği, gerici bir parti olduğu, parti içerisinde saltanatı ve hilafeti savunan bir grubun gizli çalışmalarında bulunduğu ileri sürüldü. Böylece Millet Partisi; ihtilâlcı yöntemlerle hareket eden, gizli oluşumlar ve tertipler kuran, siyasi mücadelede dini temel referans alan ve kullanan, dini siyasi hedeflere ulaşmada araç olarak kullanan ve halkın duygularını bu yoldan sömüren bir parti olarak görülmeye başladı²¹².

²⁰⁸ Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, s. 87

²⁰⁹ Yaşar ÖZÜÇETİN, **Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s. 73-74

²¹⁰ Beyanname için bkz: Zümrüt, **Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, s. 362.

²¹¹ Özüçetin, **Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir**, s. 74

²¹² Tökin, **Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, s. 87-88

Millet Partisi'nin kendi içinde yaşadığı tartışmalar ve kriz ile partiye yönelik oluşan negatif bakış açısı, DP açısından beklenen fırsatın doğmasına yol açmıştı. Nitekim Başbakan Adnan Menderes, Millet Partisi hakkında Mecliste yaptığı konuşmadı şunları söyledi:

“Bunlar, kendi nizamnamelerinin dışına çıkmışlardır; buna aykırı hareket etmişlerdir. Ve gizli faaliyette bulunmuşlardır. Bunlar, memleketin her tarafında halkı kıyama dâvet etmektedirler. Bu memlekette vatandaşa hürmet hissini kaldıran, vatandaşın vatandaşı sevmesi esasını kökünden yıkmak arzusunu güden, bu memlekette kin ve nefreti hâkim kılmak isteyen sönmez ihtirasın karşısında elbette vicdanlarımız titremiştir. (Kendisini dinleyen Osman Bölükbaşı'ı işaret ederek) Kendisini dinlerken şayet bu kabil insanlar iktidara gelirse, acaba halimiz ne olur? diye endişe ettik”²¹³.

Adnan Menderes'in Millet Partisi'ne yönelik bu sert eleştirisi ve genel olarak Millet Partisi'ne ilişkin oluşan negatif hava, aslında ülkenin geneline hâkim olmaya başlayan DP iktidarının baskıcı politikalarının bir parçasını oluşturuyordu. Gerçekten de bu dönem içerisinde DP, muhalefetin sesini kısmak ve etkisizleştirmek amacıyla bir dizi tedbir aldı. İlk olarak, bir muhalif milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması yoluna gidildi. Bu bağlamda milletvekili ve aynı zamanda gazeteci olan Hüseyin Cahit Yalçın, Ulus Gazetesinde yazdığı bir yazı üzerine hakkında kovuşturma başlatılmış ve hukuka aykırı bir biçimde Meclis Genel Kurulunda dokunulmazlığı kaldırılmıştı. Öte yandan, CHP'ye yakınlık duyan üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan tasarı 21 Temmuz 1953'te kanunlaştı. Buna ilaveten, “CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun”, 14 Aralık 1953'te Mecliste kabul edildi. Dokuz maddeden oluşan bu Kanun tam anlamıyla bir müsadere fermanı niteliği taşımaktaydı. Kanunun Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmaması için başlatılan kampanya sonuç vermemiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar kanunu hiç bekletmeden hemen ertesi gün imzalayarak yürürlüğe koymuştur²¹⁴.

²¹³ Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, s. 88

²¹⁴ Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 126-128.

Ülkenin genel siyasetindeki bu kötüye gidişten Millet Partisi de nasibini aldı. Özellikle Millet Partisi'nin 27 Haziran 1953'te gerçekleştirdiği Kongre esnasında ve sonrasında yaşananlar, DP'ye, Millet Partisi'nin kapatılması için bir fırsat yarattı. Nitekim Ankara Cumhuriyet Savcılığı 4 Temmuz 1953'te Millet Partisi hakkında bir soruşturma başlattı. Soruşturma çerçevesinde emniyet güçleri tarafından 6 Temmuz'da Millet Partisi Genel Merkezine baskın düzenlendi. Bunun üzerine Osman Bölükbaşı, "Ankara Cumhuriyet Müddei Umumisi icrayı adalet değil, icrayı siyaset etmektedir." diyerek, operasyonun siyasi olduğuna vurgu yaptı. Bölükbaşına cevap veren Adalet Bakanı ise, soruşturmanın adil olduğunu ve herhangi bir kasıt içermediğini ifade etmiştir²¹⁵.

Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından başlatılan soruşturma çerçevesinde 7 Temmuz'da parti ileri gelenlerinin ifadeleri alındı, evleri ve üzerleri aranmıştır²¹⁶. Savcılık, Millet Partisi hakkındaki soruşturma devam ederken, mevcut delillerin yok edilmemesi ve soruşturma sürecinde Millet Partisi'nin faaliyette bulunmamasını sağlamak amacıyla Sulh Ceza Mahkemesi'ne geçici kapatma talebini bildirmiştir. Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi ise bu talebi yerinde görerek, Millet Partisi hakkında geçici kapatma kararı vermiştir²¹⁷. Bu karar üzerine Millet Partisi'nin Merkez Teşkilatı ile iki bine yakın şubesi kapatılmış ve mallarının muhafaza altına alınmasına karar verilmiştir²¹⁸.

Millet Partisi hakkında açılan soruşturmanın devam ettiği 8 Temmuz günü dönemin Başbakanı Adnan Menderes ile Osman Bölükbaşı arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Adnan Menderes, Bölükbaşı'na hitaben, "Partiniz kapatılmazsa seçimlerde görüşürüz" demiş. Bölükbaşı da Menderes'e cevaben, "Diktatör, ha şöyle kararını açıkla!" diyerek, kararın arkasındaki siyasi iradeye işaret etmiştir²¹⁹.

²¹⁵ Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 47.

²¹⁶ Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 128-129; Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 379.

²¹⁷ Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 128-129; Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 381.

²¹⁸ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 381.

²¹⁹ Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, s. 46; Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 48.

Yerel mahkemenin verdiği geçici kapatma kararı sonrası konuşan Menderes, “Bu memlekette hayrı varsa elbette kalır, fakat memleketin ferahlığına çalışmamakta, gizli cemiyetler kurmakta ise, Cumhuriyet Kanunları elbette bu gibilerin kafalarını ezecektir” diyerek, kapatılma kararını desteklediğini ifade etmiştir. Cumhuriyet Başsavcısı ise, kapatma kararı sonrası yaptığı açıklamada, Millet Partisi’nin Dördüncü Kongresinde yaşananlar ve bu Kongrede alınan 7. ve 12. maddelerin Cemiyetler Kanununun 33. maddesine aykırı olmasından dolayı, Millet Partisi hakkında kapatma ve mallarının koruma altına alınması kararının alınıp uygulamaya konulduğunu söylemiştir²²⁰.

Ülkenin hemen her yerinde örgütlenmiş, belirli bir toplumsal desteğe sahip üçüncü büyük partinin bu şekilde kolay bir biçimde geçici olarak kapatılabilmiş olması, o dönemde geçerli olan demokratik sistemin niteliğini ortaya koymada önemli bir gösterge olmuştur. Dönemin 13 Temmuz 1953 tarihli Millet Gazetesi bu gerçekliği şu çarpıcı haber başlığıyla ifade etmiştir:

“Koskoca bir siyasi partinin bir gece içinde, bir randevu evi gibi kapatılması tedhiş değil de nedir?” Gerçekten de bu değerlendirmeye hak vermemek mümkün değildir. Kaldı ki, Demokrat Parti’yi destekleyen bazı aydınlar dahi bu kararı büyük bir siyasi hata olarak değerlendirmişlerdir. Konuya ilişkin olarak Tekin Erer şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Burada şunu ilave etmeye mecburuz ki, Demokrat Parti’nin iktidara gelişinden sonra ilk büyük hatası, Millet Partisi’nin kapatılmasına müsamaha göstermiş bulunmasıdır. Türkiye’de çok partili hayat başladıktan sonra kapatılan ilk büyük parti, Millet Partisi’dir. Bir gece içerisinde yirmi bin parti tabelasının indirilmesi, çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak tarihe geçecektir.”²²¹.

CHP’nin bu süreçteki tavrı demokrasiden yana olmuştur. CHP, Millet Partisi’nin kapatılma kararının demokrasi açısından yararlı olmadığını açıklamıştır. CHP’den Kasım Gülek, Millet Partisi’nin kapatılmasından önce Başbakan Adnan Menderes’in Mecliste yaptığı konuşmadan, hâkimlerin baskı altında tutulduğunun

²²⁰ Zümrüt, **Mareşal Fevzi Çakmak’ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, s. 381.

²²¹ Aktaran, Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s. 129.

anlaşıldığını ifade ederek DP'nin tutumunu eleştirmiştir²²². Öte yandan CHP, Millet Partisi hakkında verilen geçici kapatma kararı parti grubunda ele almış ve kamuoyuna açıkladığı üç maddelik beyannameyle; bu kararı doğru bulmadığını, Cemiyetler Kanununun siyasi partiler açısından güvence oluşturmadığını, siyasi partilerin geçici de olsa sulh mahkemesi tarafından kapatılmasının uygun olmadığını vurgulamıştır²²³.

Hakkında verilen geçici kapatma kararı üzerine Millet Partisi, Asliye Ceza Mahkemesi'ne verdiği bir dilekçeyle partinin tekrar açılmasını talep etmiş; ancak dilekçeye verdiği cevapta Asliye Ceza Mahkemesi, partinin kapatılmasına gerekçe olarak gösterilen Kanunun Anayasaya aykırılığını inceleme yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir²²⁴.

Atatürk inkılâpları aleyhinde bulunmak ve irticayı istismar etmekten mahkeme tarafından geçici olarak kapatılan Millet Partisi hakkındaki Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturması sona ermiş; hazırlanan iddianame mahkemeye sunulmuştur. Savcılık iddianamede; Partinin Dördüncü Kongresinde yaşananlara, laiklik ve cumhuriyet karşıtlığına, Partinin inkılâp esaslarını benimsememesine, parti ileri gelenlerinin toplantılarda ayet ve hadis okumalarına, parti binalarının dini mekânlara yakın yerlerde açılmalarına, din istismarına ve Atatürk düşmanlığı gibi hususlara yer vermiştir²²⁵.

26 Eylül 1953'te Ankara 4. Sulh Ceza Mahkemesi'nde başlayan Millet Partisi'nin kapatılması hakkındaki dava aralıklarla devam etmiş ve duruşmalar çok hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Uzun ve tartışmalı olarak geçen duruşmalar 27 Ocak 1954'e kadar devam etmiştir. Hakkında açılan soruşturma neticesinde 8 Temmuz 1953'te geçici olarak kapatılan Millet Partisi hakkındaki kesin kapatma kararı, 27 Ocak 1954'te Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından verilmiştir²²⁶.

Kararın hüküm fıkrasında şöyle denilmektedir:

²²² Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 49.

²²³ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 384-385.

²²⁴ Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 49-50.

²²⁵ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 386.

²²⁶ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 387.

“Siyasî bir cemiyet olan ve cemiyetler kanunu hükümlerine tâbi bulunan Millet Partisinin; mucip sebepli kararımızda tahlil ve izah olunduğu şekilde kuruluş ve programının 7, 12, 13 üncü maddelerinin taşıdığı mâna ve maksat yönünden din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklıyan dernekler durumunda bulunduğu anlaşılmış, idareci maznunların bu yoldaki sözlü, yazılı ve müsamahalı hareketleri de durumu teyit etmiş ve mahkemenin kanaati bu yolda hâsıl olmuştur. Böyle bir cemiyetin idaresini bilerek deruhte eden maznunlardan Dr. Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lûtfi Bornovalı, Suphi Batur, Dr. Yesari Bilgisev, Nurettin Ardiçoğlu’nun sabit görülen suçlarına uygun 3512 sayılı cemiyetler kanununun bazı maddelerini değiştiren 4919 sayılı kanunun 9 uncu maddesinin (b) ve (d) fıkraları ve aynı kanunun 5927 sayılı kanunla değişen madde 33/1 ve T.C.K. 526/i gereğince birer gün hafif hapislerine ve Millet Partisinin Ankara da bulunan merkez ve diğer bucak, ocak, il, ilçe dahil bütün merkez ve şube teşkilâtlarının feshine ve 250 şer kuruş duruşma harcının maznunlardan ayrı ayrı alınmasına ve devlet hazinesinden peşin sarfedilen masrafların da keza maznunlardan alınmasına, Enis Akaygen ile Dr. Yesari Bilgisev’in 65 yaşını doldurmuş olduklarından T. C. K. madde 29 gereğince adlî tevbihlerine ve diğer maznunların mâni bir halleri bulunmadığından madde 89 gereğince cezalarının teciline, Maznunlardan Galip Bilge, Mehmet Ali Derman, Cemal Islak, Hasan Dinçerin beraatlerine karar verildi. 27/1/1954 tarihinde temyiz yolu açık olarak verilen karar T.C.K. nun madde 94. gereğince hazır bulunan maznunlarla hükmî şahsiyet vekillerinin yüzlerine karşı alenen tefhim kılındı.”

227.

Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi’nin kararı temyiz edildi. Yargıtay 2. Ceza Dairesi, yerel mahkemenin verdiği kapatma kararı hakkında bozma kararı verdi. Ancak, Yargıtay Başsavcılığı’nın bu karara itiraz etmesi sonucunda dava Yargıtay Ceza Genel Kurulu’na gitti. Yargıtay Ceza Genel Kurulu ise, oy çokluğuyla Ankara 3.

²²⁷ Milliyet 28.01.1954; Zümrüt, **Mareşal Fevzi Çakmak’ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, s. 387; Pancaroğlu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)**, s. 50-51.

Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararını uygun bularak 21 Haziran 1954'te Millet Partisi'nin kapatılma kararını onaylamış oldu²²⁸.

4.2. MİLLET PARTİSİ KAPATMA KARARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tek partili cumhuriyetten çok partili siyasi hayata geçişe ilişkin üçüncü girişim, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiş ve 1946'da kurulan DP çok kısa süre içerisinde toplumun teveccühüne mazhar olmuş ve 1950'de iktidara gelmiştir. Ne var ki, her siyasi parti gibi DP de homojen bir parti değildi. DP içerisindeki bir grup, DP'nin CHP'ye gereği gibi muhalefet etmediğini, muhalefetine çok zayıf kaldığını ileri sürerek yeni bir partileşme yoluna koyuldu. Bir taraftan DP'den ve CHP'den ayrılanlar ve ihraç edilenler, diğer taraftan da CHP'den ayrılanlar ile Öz Demokrat Parti'nin katılımıyla Millet Partisi adı altında yeni bir parti kuruldu.

Millet Partisi de tıpkı DP gibi kısa zaman içerisinde ülkenin birçok il ve ilçesinde örgütlenerek güçlü bir muhalefet partisi haline gelmiştir. Millet Partisi, bir yandan ağırlıklı olarak içinden çıktığı DP'ye, diğer yandan da 1950 yılına kadar iktidarda olup 1950 sonrasında muhalefete düşen CHP'ye karşı muhalefet eden bir siyasi parti olmuştur. Muhalefetine yer yer çok sert bir dil ve siyaset hâkim olmuştur. Bu durum hem DP'de ve hem CHP'de çok büyük rahatsızlık yaratmıştır. Her iki partinin Millet Partisi'ne yönelik eleştirileri ve tavrı da çok sert olmuş ve ülkenin üçüncü büyük siyasi partisine tahammül gösterilmemiştir.

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra siyaset arenasında yaşanan bu gelişmeleri, çoğulcu demokratik siyasetin bir gereği olarak değerlendirmek gerekir. Hiç şüphesiz çoğulcu ve rekabetçi demokratik siyasetin yürütülmesinde zaman zaman ve bir ölçüde çatışmacı siyaset tarzına başvurulması kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Hele Türkiye gibi çok uzun bir süre tek partili otoriter bir siyasi sistemin uygulandığı ve buna son verilip çok partili siyasi hayata geçildiği bir ülkede, siyasi partilerin temsil ettikleri toplumsal kesimleri kendi çatıları altında toplayabilmesi ve

²²⁸ Pancaroğlu, *Yakın Tarihimize Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*, s. 51

parti tabanını tahkim edebilmesi için, çatışmacı siyaset tarzı, bir gereklilik olarak ortaya çıkabilmektedir. Nitekim bu siyaset tarzını yalnızca Millet Partisi değil, devletin sahipliği iddiasındaki CHP ile henüz çiçeği burnunda bir kitle partisi olan DP de uygulamıştır. Burada bir suçlu aranacaksa, bu suçlu sadece Millet Partisi değil, CHP ve DP de aynı oranda suçludur.

Yerleşik demokrasilerde siyasi partileri kuran ve yıkan güç, halkın kendisidir. Halkın desteğine sahip oldukları müddetçe siyasi partiler hayatîyetlerini devam ettirirler, halk desteğini kaybettiklerinde ise siyasi ömürlerini tamamlayıp siyaset mezarlarına gönderilirler. Yerleşik demokrasilerdeki bu genel teamül, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi anlayışını içselleştirmemiş toplumlarda karşılık bulmaz. Nitekim Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yaşanan çok partili siyasi hayata geçiş girişimlerinde kurulan siyasi partiler ya kapatıldı ya da kendisini kapatmak durumunda bırakıldı. Millet Partisi de, çok partili siyasi hayata üçüncü geçiş girişiminde kapatılan bir parti oldu.

Millet Partisi, Cumhuriyet Türkiye'si siyasi geleneğinin bir kurbanı olarak kapatılması, sadece devletin gerçek sahipliği iddiasındaki Kemalist seçkinlerin parti kapatma konusundaki heveskâr olmadığını, toplumsal ve siyasal çevreyi/periferiyi temsil eden merkez sağ siyasi partilerinin de parti kapatma konusunda istekli olduğunu ortaya koyan önemli bir veri oluşturmaktadır.

Öte yandan, Cumhuriyet tarihi boyunca kapatılan siyasi partilerin kapatma gerekçelerine bakıldığında, bunların; komünizm/sosyalizm savunuculuğu, laiklik ilkesine aykırılık ve bölünmez bütünlük ilkesine muhalefet olduğu görülür. Bu çerçevede Millet Partisi, laiklik ilkesine aykırılıktan dolayı kapatılan bir siyasi parti oldu. Dindar/mütedeyyin kesimlerin talep ve beklentilerini dile getiren ve bu zemin üzerinde siyaset yapan partilerin kapatılması, demokratik siyasetin çoğulcu bir zeminde yapılmasını engelleyen bir uygulama oldu. Özel de Millet Partisi'nin, genel olarak diğer partilerin kapatılmasının, Türkiye'de siyasi partilerin kurumsallaşmasını önleyici bir etki yarattığını söylemek mümkündür.

Önemle belirtmek gerekir ki; Millet Partisi'nin kapatılmasını, militan demokrasi anlayışının bir gereği olarak değil, tamamen rekabetçi ve çoğulcu

demokrasi anlayışını bir türlü içine sindiremeyen tekçi ve otoriter devlet ve siyaset geleneğinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Zira bütün eleştirilerine rağmen militan demokrasi, demokratik rejimi koruma ve kollama adına siyasi partilerin kapatılmasına cevaz vermektedir. Militan demokrasinin kapatılmasına cevaz verdiği siyasi partiler ise, otoriter veya totaliter nitelikli demokrasi karşıtı olan siyasi partilerdir. Oysa Millet Partisi örneğine bakıldığında, bu partinin otoriter ya da totaliter bir parti olmadığı gibi, demokratik rejimi ortadan kaldırmaya yönelik ne sözlü bir açıklaması ve ne de eylemsel bir çabası söz konusudur. Millet Partisi, iktidarı elde edebilmek amacıyla şiddete başvurmamış gibi, politik amaçlarına ulaşmada şiddeti bir araç olarak da kullanmamıştır. Dolayısıyla, Millet Partisi'nin kapatılmasını militan demokrasi anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir.

Son olarak söylemek gerekir ki; partileri kapatmanın çözüm olmadığına dair ilk örnek olması bakımından Millet Partisi deneyimi önemlidir. Kapatma kararına yönelik uzun bir süre üst mahkemelerde mücadele veren parti çevresi, daha sonra yeni bir parti kurarak siyasi faaliyetlerine devam etti. Gerçekten de, Millet Partisi'nin kapatılması üzerine, daha on beş gün geçmeden, 10 Şubat 1954'te, aynı kişiler bu sefer Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdular²²⁹.

²²⁹ Pancaroğlu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)**, s. 52.

SONUÇ

Demokrasiye ilişkin yaygın kabul gören tanım, demokrasinin, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olduğunu söyleyen tanımdır. Bunun anlamı, halkın, kendi yönetimine ilişkin kararların alımına doğrudan katılımıdır. Bu ise, doğrudan demokrasi anlamına gelmektedir. Doğrudan demokrasinin günümüzün şartlarında uygulanmasının mümkün olmamasına bağlı olarak geliştirilen temsili demokrasi modeli, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetimin gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.

Demokrasinin en temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesi gereği, iktidar/yönetim, seçimlerde çoğunluğu elde eden siyasi parti ya da partiler eliyle kullanılır. Bu da, çoğunluğun yönetme hakkını ifade eder. Demokrasilerde çoğunluğun yönetme hakkının meşruluğu; seçimlerin düzenli aralıklarla yapılmasına, genel ve eşit oy ilkesinin kabul edilmesine, seçim sürecinin özgür olmasına, siyasi partilerin serbestçe örgütlenip iktidar yarışına katılabilmesine, seçmenlerin herhangi bir baskıyla karşı karşıya kalmaksızın bu partiler ya da adaylar arasında serbestçe tercihlerini yapabilmelerine bağlıdır.

Demokrasinin çoğunluk ilkesinin en önemli sonucu ve işlevi, iktidar değişiminde şiddeti dışlamasıdır. Bu ilke, sadece iktidarın barışçıl yöntemlerle değişimini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda siyasal muhalefetin de barışçıl yollarla yapılması sonucunu doğurur. Bu işlevi dolayısıyla demokrasi, şiddete dayalı düşünce ve örgütlenmeleri önleyici bir etki yaratır.

Şiddeti siyaset arenasından dışlamada ve siyasetin barışçıl bir zeminde yürütülmesinde asıl belirleyici etken, demokrasinin çoğulculuk ilkesidir. Bu ilkenin anlamı, toplumsal çoğulculuğun siyasallaşabilmesi ve kendisini siyasal alanda konumlandırabilmesi ve ifade edebilmesidir. Demokratik siyasetin farklı siyasal tercihler ekseninde rekabetçi bir biçimde yapılabilmesini temsil eder. Toplumun doğal

yapısında mevcut olan çeşitli farklılıkların siyasal alanda örgütlenip iktidar yarışına katılabilmesi, toplumsal farklılıkların barışçıl birlikteliğini sağlayarak toplumsal bütünlüğün sağlanmasına hizmet eder.

Çağdaş demokrasinin ayırt edici özelliklerinden biri olan siyasi çoğulculuk, demokratik rejimlerde siyasi partiler eliyle hayata geçirilir. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasilerde siyasi partiler; toplumdaki farklı çıkar, inanç, düşünce, görüş ve yaşam tarzlarını temsil etme, söz konusu farklılıklara ait talep ve beklentileri birleştirip bir program etrafında kamuoyuyla paylaşmak gibi hayati işlevler yerine getirirler. Bu anlamda siyasi partiler, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin kurumsallaşmasını sağlayan örgütlü yapılar olarak kabul edilir.

Siyasi partiler; toplumdaki birbirinden farklı çıkarları birleştirmek, siyasal devşirmeyi sağlamak, siyasal sosyalleşmeyi gerçekleştirmek, siyasi iktidarı kullanmak ve denetlemek ile iletişim ve etkileşim sağlamak gibi demokratik siyasi hayat açısından hayati öneme sahip işlevleri yerine getirir. Bu nedendir ki, siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilirler.

Demokratik siyasi hayat açısından bu kadar önemli olan siyasi partiler, tam tersi bir işlev de yerine getirebilmekteler. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında başta İtalya ve Almanya olmak üzere kimi demokratik ülkelerde kurulan otoriter ve totaliter nitelikli siyasi partiler, demokratik yöntemlerle iktidara gelip demokrasiyi ve özgürlükleri askıya almışlardır. Bu gerçeklikten hareket eden kimi siyasetçi ve düşünürler, militan demokrasi anlayışını geliştirmişlerdir. “Özgürlükleri yok etme özgürlüğü yoktur” mottosundan hareket eden ve demokrasiyi koruma amacını taşıyan militan demokrasi, demokrasiyi ve özgürlükleri ortadan kaldırmayı amaçlayan ifade açıklamalarına ve bu doğrultudaki siyasi örgütlenmelere izin verilmemesini savunmaktadır.

Her siyasi sistem gibi demokrasi de korunmaya açık bir siyasi rejimdir ve kendisini yok edecek oluşumlara ve eylemlere izin vermez. Bu durumda, bir taraftan demokrasinin çoğulcu ve özgürlükçü niteliğini koruma, diğer taraftan da demokrasinin yıkıcı oluşumlar karşısında kendisini koruma gereğinin nasıl bağdaştırılacağı sorusu akla gelmektedir. Bu ikilemi aşmada üretilen formül şu olmuştur: Gerek ifade ve

gerekse siyasi parti özgürlüğü açısından sınır; şiddeti teşvik etmek, şiddet kullanılmasını savunmak ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanmaktır. Bunun dışındaki soyut düşünce açıklamaları ile bu doğrultudaki örgütlenmelere sınır getirilemez.

Cumhuriyet Türkiye’indeki siyasi rejime, demokrasiye ve siyasi partilere bakılacak olursa, siyasi rejimin ve demokrasinin niteliğine paralel bir siyasi partiler pratiğinin var olduğu görülür. Osmanlı siyaset ve yönetim geleneğinin modern unsurlarla güncelleştirildiği Cumhuriyet Türkiye’inde siyasi partiler, rejimin ve/veya siyasi iktidarların korkulu rüyası olmuştur. Siyasi sistemin tekçi, baskıcı, otoriter ve merkeziyetçi niteliğine bağlı olarak siyasi partilerin gelişimi ve kurumsallaşması hep sorunlu olmuştur. Cumhuriyetin ilanı sonrasında ilk kez çok partili siyasi hayata geçiş girişimi yaşanmış; 1924 yılında CHF karşısında TpCF kurulmuş, ancak bir yılını doldurmadan Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. CHF içinden çıkan ve Mustafa Kemal’in silah arkadaşları tarafından kurulan ve CHF’ye oranla daha demokrat ve daha özgürlükçü olan TpCF’sinin kapatılması, demokrasiye, çoğulculuğa ve muhalefete duyulan tahammülsüzlüğün tipik bir ifadesi olmuştur.

Yaklaşık beş yıllık kesintisiz tek partili cumhuriyet sonrasında 1930’da bizzat Mustafa Kemal’in isteği üzerine kurulan ve güdümlü bir parti olan SCF de, yaklaşık üç aylık siyasi ömrüne yine Mustafa Kemal’in isteği üzerine son verilmiştir. Güdümlü muhalefetin gerçek muhalefet haline dönüşmesine izin verilmemiştir. Cumhuriyet döneminin ilk “izinli muhalefet”ine de bu şekilde son verilerek, çok partili siyasi hayata geçiş çabası ikinci kez akamete uğratılmıştır.

Çok partili siyasi yaşama ikinci kez teşebbüs edilmesinin ardından 15 yıl geçtikten sonra, ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmelerin tetiklemesiyle üçüncü bir kez demokrasiye geçiş girişiminde bulunulmuştur. CHP içindeki bir muhalif grubun 1946 yılında kurduğu DP, 1946 yılında gerçekleştirilen erken seçimde meclise girmeyi başarmış ve dört yıl sonra yapılan seçimlerde tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır.

DP’nin iktidara gelişi de, iktidarı kullanışı da problemli olmuş; CHP içerisindeki radikaller -henüz DP muhalefetteyken bile- DP’nin meclisteki varlığına tahammül etmemiş, DP muhalefetini bastırmaya ve ezmeye yönelik çabalar içerisinde

bulunmuştur. CHP, DP'nin muhalefetine tahammül göstermezken, DP içerisindeki sertlik yanlıları da, DP'nin gerçek anlamda bir muhalefet sergilemediğinden şikâyet ederek Millet Partisi adı altında yeni bir parti kurma yoluna gitmiştir.

Ülkenin üçüncü büyük partisi olan Millet Partisi, iki yönlü bir muhalefet izlemiştir. Bir taraftan CHP'ye, diğer taraftan da DP'ye yönelik sert bir muhalefet sergilemiştir. DP'ye oranla daha muhafazakâr ve daha milliyetçi bir çizgide bulunan Millet Partisi, DP'yi bir muvazaa partisi olarak görmüş ve muhalefetini ağırlıklı olarak DP'ye yöneltmiştir. Bunda, DP ile aynı toplumsal tabana hitap etme etkin olmuş olabilir.

Millet Partisinin DP'ye yönelik sert muhalefeti -DP'nin özellikle iktidar olduğu 1950 sonrasında- DP tarafından misliyle mukabelede bulunulmuştur. Demokrasilerde iktidar partilerinin muhalefete karşı daha esnek ve toleranslı olması gerekirken, DP bu tavrı Millet Partisi'ne göstermemiştir. DP muhalefetteyken CHP'nin gösterdiği tavra benzer bir tavrı, kendisi iktidar olduktan sonra her iki partiye karşı da göstermiştir.

Muhalefetteyken demokrasi ve özgürlük havarisi kesilen siyasi partilerin iktidara geldikten sonra bu iddialarından vazgeçip baskıcı ve otoriter politikalar izlemek Türk siyaset geleneğinin değişmeyen bir özelliği olmuştur. Abdulhamit'in istibdat rejimine karşı çıkan İttihatçıların, iktidara geldikten sonra Abdulhamit yönetimini aratır hale gelmesi, 1919-1923 arasında görece demokrat ve özgürlükçü olan Kemalist kadronun 1924 sonrası baskıcı politikalara geri dönmesi, CHP'nin yaklaşık 20 yıllık tek partili otoriter rejim uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkan ve halktan destek gören DP de iktidara geldikten yaklaşık 3 yıl sonra baskıcı yönetim sergilemeye başlaması, Türkiye'deki egemen siyaset tarzı ve siyasal kültüre dair önemli ipuçları vermektedir.

Nitekim DP, Millet Partisinin muhalefetine daha fazla sabır göstermeyerek, araçsallaştırdığı yargı üzerinden siyasi muhalefeti bastırmaya çalışmış; önce Millet Partisi hakkında soruşturma başlatmış ve bunun neticesinde Millet Partisi'nin geçici olarak kapatılmasını, daha sonra ise bir yerel mahkeme kararıyla irticai faaliyetlerde bulunma gerekçesiyle kesin olarak kapatılmasını sağlamıştır.

Türkiye'yi siyasi partiler mezarlığı haline getiren parti kapatma geleneğinin doğurduğu sonuçlar hakkında birkaç tespit yapmak mümkündür. Bunlardan birincisi, çoğulcu siyasal yapının gelişiminin engellenmesidir. Siyasi partiler, siyasal çoğulculuğun taşıyıcı aktörleri olduğunda, bu aktörlerin ömürlerine son vermek, siyasi çoğulculuğu zedelemek demektir. İkincisi, siyasi partilerin sık sık kapatılması, onların kurumsallaşmasını önlemektedir. Üçüncüsü, siyasi partilerin yargı kararlarıyla kapatılması, yargının araçsallaşmasına ve siyasallaşmasına yol açmaktadır. Dördüncüsü, hemen hemen her kapatılan siyasi partinin devamı niteliğinde bir partinin kurulmuş olması, parti kapatmaların bir çare olmadığını göstermiştir.

Gerçekten de, TpCF kapatıldı, ardından SCF daha güçlü geldi. SCF kendini feshetmek mecburiyetinde bırakıldı, takipçisi olan Demokrat Parti daha güçlü geldi. Demokrat Parti kapatıldı, selefi olan Adalet Partisi daha da güçlenerek geldi. Adalet Partisi kapatıldı, Anavatan Partisi daha güçlü geldi. Aynı sıralama Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi için de yapılabilir. Rejim açısından her gelen, gideni arattı. Bu kısır döngü, Türkiye demokrasisini örseleyerek devam etti. Yaklaşık 60 yıllık tecrübe, parti kapatmanın bir siyasi hareketi engellemeye yetmeyeceğini, tam tersine daha da güçlendireceğini herkese göstermiş oldu.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları**, T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, Ankara, 2011
- AKARTÜRK, Ekrem Ali, **Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları**, YÜHF Yayını, İstanbul, 2008
- ARBLASTER, Anthony, **Demokrasi**, (Çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara, 1999
- BÖLÜKBAŞI, Deniz, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, Doğan Yayınları., İstanbul, 2005
- CAN, Osman, **Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasal Partilerin Kapatılması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005
- ÇAĞLAR, Bakır, **Bir Anayasacının Seyir Defteri**, Su Yayınları, İstanbul, 2000
- ÇAHA, Ömer, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Yeni Türkiye**, Sayı 25, (Ocak-Şubat 1999)
- DAĞ, Mehmet/IRK, Orhan, “Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, No:2
- DAVER, Bülent, “Anayasa Mahkemesi kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 2, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1986
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, Ankara, 1974
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, “Amerikan Siyasal Sisteminin Temel Özellikleri”, **Prof. Dr. Kenan Tunçomağ’a Armağan**, İstanbul, 1997
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, “Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:54, S. 1998/1
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, “Hangi rejim partileri kapatır”, **Yeni Şafak**, 29.03.2008

- ERDEM, Fazıl Hüsni, “Türk Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Siyasal Partilerin Kapatılması: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Hukuk ve Adalet: Eleştirel Hukuk Dergisi**, Sayı 4, Ekim-Aralık 2004
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Otion Kitabevi, Ankara, 2017
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005
- ERDOĞAN, Mustafa, **Demokrasi, Lâiklik, Resmi İdeoloji**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995
- ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Hukuk Yayınları, Ankara, 2016
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, 4.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- GÖKTÜRK, Gökhan, “Siyasi Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”, **Sosyoloji Konferansları**, NO: 54, 2016/2
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000
- HÜR, Ayşe, “98 günlük 'güdümlü' muhalefet: Serbest Fırka”, **Radikal Gazetesi**, 23 Aralık 2012
- IŞIK, Hüseyin Murat: **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi (Siyasi Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi)**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. , **Özgürlükler Hukuku**, Genişletilmiş 4. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul, 1998
- KAPANI, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yenilenmiş Altıncı Baskı, AÜHF Yayınları, Ankara, 1981
- KAPANI, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 9. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997
- KARACA, Emin, “Türkiye’de Legal Sosyalist Partiler”, **Gelenek**, Sayı 52, Temmuz 1996
- KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)**, Afa Yayınları, İstanbul 1996
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Demokrasiye Geçit Vermeyen Düşman Kardeşler: Dincilik ve Laikçilik”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 29, (Temmuz-Ağustos 1994)

- KIRÇAK, Çağlar, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- LİMONCUOĞLU, Alihan, “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt 5, Sayı 10
- ÖZBUDUN, Ergun, **Siyasi Partiler**, Üçüncü Bası, AÜHF Yayınları, Ankara, 1979
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2017 Anayasa değişikliklerine göre gözden geçirilmiş 17.Basım, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 4.baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995
- ÖZCAN, Hüseyin/YANIK, Murat, **Siyasi Partiler Hukuku**, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Dor Yayınları, İstanbul, 2011
- ÖZÜÇETİN, Yaşar, **Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009
- PERİNÇEK, Doğu, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1985
- PINAR, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket Ahali Cumhuriyet Fırkası”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı 26, Haziran 2016
- POPPER, Karl R. , “ Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış” (Çev. İhsan Duran Dağı), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993
- POWELL, G. Bingham, **Çağdaş Demokrasiler** (Çev.Mehmet Turhan), “S” Yayınları, Ankara, 1990
- SAĞLAM, Fazıl, **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1999
- SARIBAY, Ali Yaşar, **99 Soruda Siyasal Partiler**, Radikal Yayınevi, Bursa, 1997
- SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara,1996
- SELÇUK, Sami, “Özgür Yaşam Biçimi: Erkinlik”, **Yeni Türkiye**, Sayı 25, (Ocak-Şubat 1999)
- SENCER, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, İstanbul, 1974
- ŞAHİN, Enis/TUNÇ, Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.I, S.2

- TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, 1996
- TİKVEŞ, Özkan, “Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Siyasi Parti Kapatma Konusunda İki Kararı”, **Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6, 1970
- TİMUR, Taner: **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 15.
- TÖGEL, Akif, “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2017/3
- TÖKİN, F. Hüsrev, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, İstanbul, 1952
- TURGUT, Nükhet, **Siyasal Muhalefet, Birey ve Toplum Yayıncılık**, Ankara, 1984
- TURHAN, Mehmet, **Siyaset ve Anayasa, Gündoğan Yayınları**, Ankara, 1995
- UYGUN, Oktay, **Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları)**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011
- ÜNAL, Süzan, “Türkiye’de 1923- 1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 5, Sayı 10
- YAVUZ, K. Haluk, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000
- YILMAZ, Veli, **Mareşal Fevzi Çakmak**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006
- ZAKARIA, Fareed, “The Rise of Liberal Democracy”, **Foreign Affairs**, (November-December 1997)
- ZURCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

İNTERNET KAYNAKLARI

“Siyasi Partiler”, **www.tesav.org.tr**
<http://www.tesav.org.tr/siyasipartiler.htm>
(Erişim Tarihi: 12.2.2019)

“1923’ten Bu Yana Kurulan ve Kapatılan Siyasi Partiler”, **www.tesav.org.tr**
http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/3.1923ten_Bu_Yana_Kurulan_ve_Kapatilan_Siyasi_Partiler.pdf
(Erişim Tarihi: 14.02.2019)

“Siyasi Partiler”, **www.tbmm.gov.tr**
https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html
(Erişim Tarihi: 12.2.2019)

“Meclis Tutanağı”, **www.tbmm.gov.tr**
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__d03/c024/b088/mm__030240880641.pdf
(Erişim Tarihi: 14.02.2019)

